

153. 484361

MANUAL DE LIMBA ROMANĂ III.

ELEMENTE

DE

ISTORIA LITERATURII

PENTRU ȘCOALE NORMALE ȘI ȘCOALE MINORITARE

BCU Cluj / Central ^{DE} University Library Cluj

E. HODOȘ
PROFESOR

—
EDIȚIA A CINCEA

APROBATĂ DE MINIST. INSTR. CU No. 283 DIN 28 APRIL 1921

—
SIBIU
TIPOGRAFIA ARHIDIECEZANĂ

Prețul: Lei 35.00

30.-

MANUAL DE LIMBA ROMÂNĂ III.

ELEMENTE

DE

ISTORIA LITERATURII

PENTRU ȘCOALE NORMALE ȘI ȘCOALE MINORITARE

DE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

E. HODOȘ
PROFESOR

EDIȚIA A CINCEA

APROBATĂ DE MINIST. INSTR. CU No. 283 DIN 28 APRIL 1921

SIBIU

TIPOGRAFIA ARHIDIECEZANĂ

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201800289

484361

Exemplarele poartă semnătura autorului

8R.09.11.18" (035.3)

ÎNTRUCERE

Literatura, în înțelesul larg al cuvântului, cuprinde producerile *scrise* ale minții omenești.

Putem deosebî o literatură **universală** și o literatură **națională**, dupăcum este vorbă despre producerile scrise ale *tuturor* națiunilor, sau numai despre ale *unei* națiuni.

O **istorie** a literaturii ne arată: când și cum s'a născut și s'a desvoltat literatura. Ea descrie viața și activitatea persoanelor, care au contribuit la această naștere și desvoltare. Ea are să ne înfățișeze ideile generale și curentele, care au stăpânit în anumite epoce.

Literatura, în înțelesul restrâns al cuvântului, cuprinde lucrările *poetice*, adecă: lucrările, unde mai distinct se manifestă firea unui popor.

Vechii Romani nu întrebuițau vorba «*litteratură*» în sensul de astăzi. Romanii aveau vorba «grammaticus» dela grecescul *γραμματικός*: eră omul, care se ocupă și cu gramatică, și cu explicarea lucrărilor poetice. «Litteratura», la Romani, a însemnat scrisoare.

Literatura română o împărțim în două grupe:

A. Literatura poporală și

B. Literatura cultă.

A. Literatura poporală

Literatura aceasta cuprinde producțiile literare, care sânt alcătuite de mintea *poporului*, sau care în cursul vremii au ajuns să fie *poporale*.

Pentru cuvintele «literatură poporală» se folosește adeseori cuvântul englez *folclor*: Folcloristul se ocupă cu *toate* manifestările minții poporului, va să zică și cu obiceiurile, credințele și cu tot ce se ține de viața sufletească a țărănimii.

Mult timp a stat poezia poporală nebăgată în seamă și desprețuită în toate țările. În urma mișcărilor din anul memorabil 1848 clasele domnitoare au dat tot mai multă atențiune păturii de jos a poporului. Oameni și scriitori de valoare înțeleg tot mai bine însemnătatea acelei poezii desconsiderate, fără de care literatura *cultă* n'a luat nicăiri avânt puternic.

Astfel, pe la mijlocul secolului al 19. Incepe să se arate oare-care interes și pentru poezia poporului nostru.

Poetul Vasile Alecsandri a publicat la 1852 broșura baladelor poporale. În prefața acestei broșuri Alecsandri, cuprins de o mare iubire pentru țaran, zicea despre poeziile poporale, că sânt comori neprețuite de simțiri duioase, de idei înalte, de notițe istorice, de credințe superstițioase, de datini strămoșești și mai cu seamă de frumuseți poetice.

Literatura cultă, ca să ajungă *națională*, adevărat deosebită de literaturile străine, trebuie să se întemeieze și să se desvolte din cea poporală: literatura *poporală* înfățișează exact modul de a simți, a gândi și a voi al unui neam de oameni.

Literatura poporală exprimă credințele și obiceiurile, suferințele și bucuriile poporului; ea arată pățaniile și înțelepciunea lui; ea cântă, într'o limbă originală, pe eroii și iubiții săi.

Ideile noastre numai așa se îmbracă în haină românească, dacă studiam literatura poporului român.

Împărțim literatura populară în:

1. Literatura populară *nescrisă*, și
2. Literatura populară *scrisă*.

Deosebirea, între aceste două grupe de literatură, consistă în următoarele: Lit. pop. nescrisă este lucrarea unui popor întreg sau a mai multora; cea scrisă este lucrarea *unui* individ. Cea nescrisă se naște în mod involuntar, cea scrisă în mod premeditat.

I. Literatura populară nescrisă

Literatura populară *nescrisă* — care a existat cu mult înainte de literatura românească scrisă, — este culeasă din gura poporului, și cuprinde:

1. *Cântece bătrânești* sau *de lumea veche* (balade și legende; ex. vezi E. Hodoș, Manual II p. 51).
2. *Doine* și *Hore* (ex. în Manual II p. 54—55).
3. *Descânțece*, / Central University Library Cluj
4. *Bocete*, (ex. Manual II 55).
5. *Orașii*, — (ex. Manual II 56).
6. *Proverbe* și *Zicători*, (ex. Manual II 57—58).
7. *Ghicitori*, (ex. Manual II 60).
8. *Frânturi de limbă*,
9. *Snoave*, sau *anecdote*,
10. *Bazme* sau *Povești*.

1. **Cântecul bătrânești** sau **cântecul de lumea veche** se ține de poezia epică. De aceea și sânt mai lungi decât poeziile lirice, uneori un singur cântec bătrânesc conține sute de versuri. Se numește *bătrânesc*, pentru că ne povestește îndeosebi faptele străbunilor. Se recitează mai ales la logodne, la nunte și la altfel de sărbători. Eroii lor sânt: Ștefan Vodă, Constantin Brâncoveanu, Mihai Vodă, Novac, Tudor Vladimirescu și alte persoane *istorice*; mai sânt și haiducii: Bujor, Tunsul, Jianul, Corbea, Mirza, Pinte, Păunaș și alți viteji. Eroii *legendari* sânt: Soarele și Luna, Făt-frumos, Zmei, Bălauri.

2. Doinele și Horele, sau Cântecelile de lume, se încep mai totdeauna cu *Frunză verde*. Acest «Frunză verde» dovedește, că în inima țaranului român frumusețile naturii trezesc simțiri, care se revarsă în cuvinte poetice și cu mult înțeles.

Intre formele literaturii populare nescrise, doinele și horele sânt cele mai neinfluențate de literatura scrisă; și sânt totodată cele mai numeroase. Versurile lor sânt însoțite de cântare.

Doinele și horele formează adevărata poezie lirică a poporului.

Doina este mai ales jalnică, pentru că țaranul român (și, în general, țaranul tuturor popoarelor), a avut parte totdeauna de multă durere și de puțină bucurie. În doine țaranul își cântă durerile sufletului în diferitele împrejurări ale vieții, bunăoară: când ajunge slugă; când pleacă în străini; când îl iau soldat și-și lasă satul; când se crede asuprit și nedreptățit de cineva; când se simte singur și părăsit; când se luptă cu sărăcia, și cu alte necazuri de multe feluri. Atunci, adeseori, își varsă amarul sufletului în doina sa plină de adâncă melancolie.

Dacă doinele sânt jalnice, horele din potrivă, sânt vesele, și de multeori satirice. În unele locuri cântecelile acestea poartă numirea de *strigături* sau *chiuituri*, și se recitează de lăutari și mai ales de jucători în tactul jocului. Horele se cântă la cules de vii, la nunți și la alte petreceri țărănești.

3. Descântecelile sânt făcute în versuri adeseori neregulate. Cuprind mai totdeauna o *invocațiune*, o rugare adresată către o ființă, dela care se așteaptă un ajutor oarecare. Descântecelile se zic de femei, *vrăjitoare* sau *babe știutoare*; uneori se zic de bărbați *vrăjitori*, cari au darul de a *vrăji*, de a *legă* și a *deslegă* un rău, despre care cel atins crede că i l-a făcut anume cineva. Prin descântec — după credința poporului — se vindecă tot felul de boale și suferințe, atât corporale, cât și sufletești.

Sânt descântece: de diochi, de friguri, de junghiuri, de lungoare, de albeață, de mușcătura șerpelui, de gânduri rele, și altele multe.

4. Bocetele, se cântă earăș de femei. In bocete se laudă faptele celui mort și se jăluște nenorocirea celor rămași în viață; — a bocî pe cel mort este datină ce o găsim la Romani și la alte popoare.

5. Orațiile sau Colăcările sânt cântecele ce se zic la petirile și căsătoriile țărănești. In unele orații se spune cum un fecior de împărat mergea la vânătoare, și alungând o căprioară, aceasta se ascunde într'o casă, la care sosesc colăcarii sau colăcerii, trimișii feciorului de împărat, și peșec pentru dânsul. Orații se mai zic la mesele date cu ocazia nunților.

6. Proverbele și Zicătorile dovedesc spiritul de observațiune al țaranului. Proverbele arată o învățătură do, bândită în urma celor pățite; într'insele sânt caracterizate în puține vorbe: risipitorul, sgârcitul, prostul, mincinosul, îngâmfatul, certărețul, leneșul, bețivul, lacomul, bogatul săracul ș. a.

Zicătorile sânt expresiuni figurate, și nu cuprind o învățătură oarecare. Zicătorile arată cât e de poetic graiul poporului. Exemple:

despre omul sărac: *n'are după ce bea apa;*
 despre zgârcit: *leagă paraua cu zece noduri;*
 despre frumos: *are pe vino'ncoace, e rupt din soare;*
 despre omul cuprins de spaimă: *i s'a suit părul în vârful capului, i s'a făcut părul măclucă, i s'a făcut inima cât un purice, o cam băgase pe mânăcă, a sfeclit-o;*
 despre cel ce flecărește: *spune verzi și uscate, îți toacă câte 'n lună și 'n soare;*
 despre cel cu noroc: *norocul îi curge gârlă;* ear
 despre cel ce plânge cu amar: *i curg lacrimile pârâu;*
 despre cel părăsit: *stă singur cuc;*
 despre cel ce scapă cu fuga: *o tuli la fugă, o croi la fugă, o luă la fugă, o rupse la fugă, o luă la picior, o luă la sănătoasa, o luă la papuc.*

7. Ghicitorile sau Cimiliturile sânt un fel de descriere figurată a lucrurilor. Ghicitorile se întemeiază pe asemănarea dintre două lucruri.

8. Frânturile de limbă, ca și alte produceri de lit. populară, fac petrecere celor adunați la șezătoare și la clacă. Frânturile de limbă au să se zică repede și să se repeteze. Exemple: *Hârb frânt, hârb fript...* Sau:

Capra calcă 'n peatră,
Peatra creapă 'n patru,

Crepe capu caprii 'n patru,
Cum creapă și peatra 'n patru.

9. Snoavele sau **Glumele** (anecdotele) sânt mici povestiri destinate a produce râs. Păcăliții sânt de obicei persoane luate din mijlocul tuturor popoarelor, cu care românii au venit în atingere. Anecdote (Satire) a cules S. Fl. Marian, au versificat Ant. Pann și T. Speranță.

10 Bazmele sau **Poveștile** sânt povestiri mai lungi, pline de fapte închipuite, care de care mai minunate. Eroii bazmelor nu sânt numai ființe reale, ci și ființe supranaturale: Bălauri, Zmei, Feți frumoși, cai năzdrăvani, paseri măestre.

Bazmele se încep de obicei cu vorbele: *A fost odată ca nici odată, pe când eră lupul căfel, de se jucau copiii cu el; sau a fost odată ca nici odată, că de n'ar fi fost, nu s'ar povesti, pe vremea când se potcovea purcelele cu 99 de oca de fier și călcâiul tot îl rămâneă gol ș. a. și se sfârșesc cu: încălecai pe o șea, și v'o spusel așa.*

Despre omul, care întreprinde o călătorie mai lungă povestea spune: *S'a dus peste nouă țări și peste nouă mări, sau: Merse, merse, merse cale lungă, să-i ajungă, sau: Merse, merse ca și vorba din poveste, că nainte mult mai este și frumos se povestește!*

Despre Ileana Cosinzeana și despre alte ființe frumoase povestea zice: *La soare te puteal uită, dar la dânsa ba, sau: E tăiată din soare, — e ruptă din soare, — e albă ca o lăcrlmioară.*

Câteva note caracteristice. Literatura populară nescrisă ne dă forma pentru o limbă națională bogată în expresiuni și ziceri frumoase. Literatura nescrisă, care trece prin grai viu dela o generație la alta, ne mai dă și altceva: ne arată notele caracteristice ale poporului.

Dintre notele caracteristice însemnăm :

1. *Sentimentul religios creștinesc.* În toate timpurile una din caracteristicile principale ale țăranului român a fost acest sentiment, despre care găsim multe exemple în cântecele sale. Îndeosebi cântecele epice se ocupă des cu bisericile și preoții. De exemplu, în colecțiunea lui Alecsandri:

De sfânta Duminecă, Hai frate la biserică;	Că de când ai pribegit, Sufletul nu ți-ai grijit.
---	--

Așa cântă și haiducii, adecă bărbații, cari asupriți de străini și de autorități, s'au ascuns prin munți și codri, ducând o viață haiducească și răsbumându-se asupra aceloră, cari i-au nedreptățit.

Poporul de altfel a iubit pe haiduci pretutindenea; pentru că haiducii s'au purtat cu milă și au cruțat pe cei slabi și săraci.

2. Credința în viața după moarte și în judecată se vede în versurile:

Frunză verde de pe spine, Nu mă mai judece nime, C'a veni ziua să mor, Ș'oi aveà judecător,	Mi-oi luà faptele 'n brață, Ș'oi sta cu iele de față, Mi-oi luà faptele 'n mână, Ș'oi sta drept ca o lumină.
--	---

Conv. Lit. 1891/2.

3. Poporul crede, că va fi răsplătit în viața de apoi cu bine ori cu rău, dupăcum i-au fost faptele în viața pământească, bune ori rele. Ba, câteodată, răsplata urmează și aici pe pământ; bunăoară:

Cine n'ascultă de mamă N'are 'n lume nici o samă; Cine n'ascultă de tată, N'are noroc niciodată,	Nici io nu i-am ascultat, Și Dumnezeu m'a cercat, Ș'am făcut precum am vrut, Și Dumnezeu m'a bătut.
---	--

Col. Sevastos.

4. O caracteristică însemnată este *dorul de locul nașterii, de sat și durerea ce o simte țăranul în străini*. Exemple:

Săraci ochișorii mei,
Multă lume văd cu ei,
Dar nu văd oameni de-ai mei,
Ci tot negri străinei.

Sărac piciorușul meu,
De te-ai vedeà 'n satul meu,
Să beau apă din părău;
Și să nu mai știu de rău!

Col. Iarnik-Bârseanu.

5. Asemenea pronunțate găsim următoarele sentimente: *Cinstea și iubirea de părinți, iubirea de frați și de surori*:

Jelui-m'aș și n'am cui,
Jelui-m'aș brazilor
De doruțul fraților;
Jelui-m'aș munților

De dorul părinților;
Jelui-m'aș florilor
De dorul surorilor.

Exemplu de respectarea voinții părintești:

Fost-am fost fată săracă,
N'am aflat fecior să-mi placă,
A aflat maica unu:

Maicii-i plăcea, mie nu;
Dacă maicii i-a plăcut,
Voia dânsii nu i-am rupt...

Familla, 1872.

6. *Iubirea de copil*. Exemplu:

Nani-nani, copiliță,
Draga mamei garofiță,
Că mama te-a legăna,
Și pe față te-a spăla
Cu apă dela izvoare,
Ca să fii ruptă din soare.

Nani-nani draguliță,
Crește-ai ca o garofiță,
Să fii naltă, trestioară,
Albă ca o lăcrimioară,
Blândă ca o turturea,
Și frumoasă ca o stea.

Românii — zice Alecsandri — au multă dragoste pentru copii: când un copil e singur la casa omului, el este numit *unicelul*; când sânt doi, ei sânt chemați *ochii capului*; ear dacă moare vre-unul, părinții zic plângând, că *l-a îndrăgit Dumnezeu*.

7. *Sentimentul de recunoștință*. Exemplu în balada «Dolca». Costea, ciobanul, zice lui Fulga, unui om rău și nerecunoscător, care-i furase oile:

Alei Fulgo, babă neagră,
Dar cu mintea neîntreagă,
Când la drum te-am întâlnit
Eu, mări, ți-am dăruit
Trei mioare de frigare
Ș'incă una de căldare,

Ca să-ți fie de prânzare;
Și tu 'n loc de mulțămită,
Ca o feară flămânzită,
Toată stâna mi-ai răpit
Și pe Dolca mi-ai rănit!

Col. Alecsandri.

«Nerecunoștința este în ochii românului una din cele mai urâte patimi omenești: *I-am mâncat pânea și sarea, nu pot să-i plătesc cu rău, și nemulțămitorului i se ia darul*, sânt zicătoare populare, care arată cât de frumoase însușiri se află în inima poporului nostru». (Alecsandri.)

8. Altă caracteristică este *ospitalitatea*. Lipsa ei este socotită drept mare greșală. Un ex. în balada Ghemiș:

Bună ziua, sorioară!
De ești bună bunișoară,

Fii de inimă voioasă
Și de oaspe bucuroasă!

«Datina ospetiei e una din cele mai vechi și mai sfânt păzite la români. Când sosește un străin pe pragul casei unui om, el zice până a nu intra: *Bucuroși de oaspeți?* și-i răspund totdeauna: «*Bucuroși!*» (Alecsandri.)

9. *Gluma și satira*, sânt caracteristicile așa numitelor strigături, chiuituri sau hore, care se zic de lăutari sau de jucători.

Un exemplu despre omul, care se ferește de muncă:

— Frunză verde viorea,
Ia tu, june, fata mea,
Că-ți dau șase vaci cu ea!
— Să-mi dai șasă și mai șasă,
Fata ta nu-mi trăbă 'n casă:

Cântă cocoșu în ușă,
Fata ta doarme 'n cenușă:
Cântă cocoșu 'n gunoi,
Fata ta doarme 'n răsboi.

Col. E. Hodoș.

Urme și amintiri de poezie pop. nescrisă găsim în unele croniche din secolul al 16-lea și din secolii următori; colecțiuni au apărut numai în al 19-lea. Și anume:

Colecțiuni de lit. pop. nescrisă au publicat: Pann, Alecsandri, Ispirescu, S. Fl. Marian, Teodorescu, Pompiliu, Iarnik-Bârseanu, Burada, Sevastos, E. Hodoș ș. a.

II. Literatura populară scrisă

A. Cântece de Crăciun. Cântece religioase găsim și la popoarele păgâne. Aceste cântece religioase păgâne, în urma creștinismului, au fost înlăturate; însă unele rămășițe din ele s'au păstrat până în ziua de astăzi.

Cântecurile de crăciun mai însemnate la români sânt: *Colindele, Cântecurile de stea, și Irozii.*

1. **Colindele** se cântă în preșeară de crăciun, și mai toate sânt de origine literară, ear versificarea lor este făcută de dieci și de dascăli. Multe colinde conțin refrenul: «*Ler, Doamne, Ler*» sau: «*Oi Ler, oi dai Ler, oi Doamne,* sau: «*Hailerul, Doamne*». Originea refrenului este necunoscută. (At. M. Marienescu a publicat mai întâi colinde (1859). Au mai publicat: Teodorescu, Burada ș. a.)

2. **Cântecurile de stea**, se cântă în preșeara și în zilele de crăciun. În aducerea aminte a stelei, ce a apărut pe cer la nașterea lui Cristos, tineri și copii poartă cu ei o «*Stea*» cu multe colțuri, făcută din hârtie și luminată din lăuntru, ear pe hârtie se văd zugrăvite scene religioase. Acest obicei se află mai la toate popoarele creștine.

Cuprinsul cântecelor de stea nu poate fi decât de origine literară, se ocupă cu tema: nașterea Mântuitorului.

Anton Pann a publicat la 1820 cântece de stea, «*Steaua despre răsărit a strălucit*», «*Trei crai dela răsărit*»: «*Limbile să salte*», «*Kana Galileea*» ș. a. (Ex. Man. II 58).

3. **Irozii** formează o grupă întreagă, compusă din: Irod, trei crai, păstori și alții. În zilele crăciunului grupa umblă din casă în casă și ne înfățișează un fel de teatru. Irozii își au numirea dela *Irod*, regele care a poruncit să fie uciși copiii din Vitleem. Numirea Irozii este folosită dincoace de munți și în Moldova. Cei din Valahia sau Muntenia le zic *Vicleim*, după orașul Betleem.

Textele Irozilor sânt earăș de origine literară.

La începutul creștinismului preoții înșiși reprezentau în temple așa numitele *misterii*, un fel de drame religioase

cu subiecte luate din vechiul și noul testament. Scopul ce se urmărește prin aceste «drame», eră răspândirea și întărirea credinței.

Așa s'au introdus mai multe reprezentații religioase, între altele și Irozii și Steaua. În țările apusului se celebrau și se cântau (în sec. XI și XII) prin mănăstiri și pe stradă scene din viața sfinților. Reprezentațiile mai târziu au fost oprite și scoase din biserică, și au început a se desvoltă afară de biserică: reprezentațiile religioase au luat caracter profan sau lulesc.

Textele cele mai vechi latine din sec. al 11. sânt din Galia. Din Galia s'au introdus în Germania și s'au răspândit în alte țări. Protestanții au adus Irozii în Ardeal. Dela sași au trecut Carpații, în secolul al 18., și s'au bucurat de mare cinste la români. Mihai Kogălniceanu zice, că la începutul secolului al 19. Irozii erau ținuți în mare onoare, fiii boerilor celor mai înalți, îmbrăcați în haine de stofă aurită, mergeau la curtea domnească și la casele boerești de reprezentau scenele religioase.

Cu această ocaziune, când se reprezintă scena nașterea Domnului, au intrat și subiecte lumești în reprezentații, și adevă: *jocurile de păpușe*.

B. Cărți poporane. Literatura poporală *scrisă* cuprinde, pe lângă cântecele religioase, scrieri ca *Alexandria*, *Halimaua*, *Arghir*, apoi povești religioase despre zidirea lumii, Adam și Eva, *Epistolia maicii Domnului* ș. a. sau cărți cu învățături morale, cu *Viața și pildele lui Isop* (sau Esop, deșteptul sclav frigian), *Floarea darurilor* (dela 1700 cu sentințe din Aristotel, Socrate, sf. Augustin). Toate aceste scrieri poartă numirea de: *Cărți poporane*.

De cărțile poporane se ține: *Codicele sturdzan*, dăruit Academiei de Dimitrie A. Sturdza și publicat de Hașdeu. Scris (pe la 1600) de popa *Grigorie* din Măhaci, sat lângă Turda, este un *codice miscelaneu* (manuscript cu felurite bucăți). Popa Grigorie a copiat: Legenda Duminecii; rugăciunea pentru scoaterea dracilor; legenda sfintei Vineri (identică cu sf. Paraschiva), ș. a. Aceste texte mähăcene

formează o colecție de scrieri religioase poporane (studiate de Hașdeu, în Cuvinte din bătrâni, II).

Tot asemenea *hronografele*, cu fapte și întâmplări din istoria universală erau mult citite. În 1620, călugărul *Moxalie* sau *Moxa* a scris la îndemnul episcopului Teofil din Râmnic, cartea:

De începutul lumii dentâi: Cea dintâi istorie universală în limba română. Moxalie începe dela facerea lumii, scrie despre Asirieni, Persi, Egipteni, Romani și ajunge până la turci (1489), după «izvoade slavonești». (E publicată de Hașdeu în Cuvinte din bătrâni, I). — O carte ajunge poporană, dacă cuprinde lucruri, care le poate pricepe ușor poporul, și dacă este scrisă așa, ca să-i și placă. Cartea poporană poartă foarte rar numele autorului, mai totdeauna este anonimă — în acest punct se asemănă cu literatura populară nescrisă. Uneori nu numai autorul cărții poporane rămâne necunoscut, ci și tipograful și locul tipăririi. Ceice o copiază și o retipăresc, pot apoi cu atât mai ușor să suprime, să schimbe, să combine două sau mai multe bucăți, cu o vorbă să *intocmească* o carte, după timpuri și localități. De aici urmează, că o carte poporană are de comun multe variante.

Cărțile poporane ne arată ce limbă se vorbește și la ce grad de cultură se găsește poporul într'o anumită epocă.

Mai înainte de a se desvoltă literatura cultă, cărțile poporane au fost unica literatură atât pentru țărănime, cât și pentru boerime.

1. **Alexandria.** Cea mai citită între cărțile poporane este vestita *Alexandrie*. Cartea aceasta e o povestire miraculoasă a expediției lui Alexandru cel Mare.

Alexandria se răspândise în secolul al 17 atât de mult în Moldova, încât cronicarul Miron *Costin* scriind despre Radu Vodă cel Mare spune: «Scrie Plutarh, vestit istoric, la viața lui Alexandru Makedon, carele *au scris Alexandria cea adevărată, nu bazne, cum scrie o Alexandrie din grece ori dintr'alte limbi scoasă pe limba românească, plină de bazne și scornituri*», (v. Cronicile României, ed. II, t. 1, pag. 286).

Asemenea vorbesc și alți cronicari.

Alexandria o găsim într'o mulțime de prelucrări, mai la toate popoarele. Cea dintâi Alexandrie s'a scris în limba greacă în primele veacuri d. Hr.

Alexandria română a fost tradusă din slavonă în secolul al 16.; de-atunci s'au făcut multe edițiuni. Un codice miscelaneu, (numit după numele dăruitorului *Codex Neagoensis*), scris în 1620 de popa Ioan Românul din Sâmpetru (Hașeg?) se începe cu *Alexandria*, copiată după o traducere mai veche.

2. Varlaam și Ioasaf, este la români o veche carte poporană, «pe la începutul sec. 16. o citea cu desfătare domnul Țării românești, Neagoe Basarab....» (Hașdeu). Această carte e atribuită sfântului Ion din Damasc din Siria, și arată tăria creștinismului asupra păgânătății. S'a tradus în multe limbi; probabil că din l. slavonă s'a tradus românește.

Ioasaf este fiul unui împărat din India, Varlaam e pustnic care pleacă din pustie la casa împăratului din India, ca să convertească pe Ioasaf. Împăratul împreună cu Ioasaf s'au creștinat; ear Ioasaf mai târziu, în loc să ocupe tronul, se duce cu Varlaam în pustie și trăește acolo până la moartea sa.

3. Halimaua. Carte poporană bine cunoscută este *Halimaua* sau *1001 de nopți*. Halimaua e colecțiune de povestiri populare de origine arabă, în care se zugrăvește viața orientală. Un sultan își ucideă soția a doua zi după ce o luă în căsătorie. *Halima*, așa se numea ultima sa soție, a cerut voe să spună sultanului o poveste. Ea a spus în ziua întâi o poveste, a doua zi altă poveste, și așa mai departe, până la 1001. Sultanul atunci n'a omorât-o, ci a iertat-o. Poveștile din 1001 de nopți le-a tradus francezul *Galland* (1705). — (Ex. în Man. II. 60).

Halimaua în românește s'a tradus de pe grecește în sec. al 18. Din nemțește le-a tradus *Ioan Barac* în Brașov.

4. Ghenoveva. Povestea Ghenovevei este de origine francă, și a fost făcută latinește de un monah, Emmich

(sec. 13). Românește s'a tradus din franțuzește la 1838, de G. Pleșoianu sub titlul «Istoria Ghenovevei de Brabant». Cuprinsul e următorul:

Ducele de Brabant are o unică-fată, Ghenoveva, frumoasă, cucernică și muncitoare. Ducele își mărită fiica după un tinăr cavaler, cu numele Sijfre. Într'o zi când Maurii din Spania năvăliră în Franța, Sijfre își ia ziua bună dela Ghenoveva și pleacă la război. Ghenoveva rămâne acasă cu servitorii curții. Vătavul curții, Golo, a fost însărcinat de Sijfre să îngrijească de lucrurile casei. Golo, om rău, prin fel de fel de minciuni face ca ea să fie aruncată în temniță și condamnată la moarte. Ghenoveva scrie cătră bărbatul ei o scrisoare și o dă Bertei, unei servitoare, ca să o dea numai în mâna lui Sijfre. La miezul nopții sosesc în temniță doi bărbați, Conrad și Rojer, ca să ducă pe Ghenoveva într'o pustie și să o omoară cu copilul ei. Ea se roagă să n'o omoară, pentrucă este nevinovată. Li s'a făcut milă de biata femeie și au lăsat-o în viață, — dar au jurat-o să nu iasă din pustietate. Ghenoveva a răătăcit mult timp și a trăit, cu fiul său, din rădăcini și din laptele unei cerboaiice. Sijfre sosește acasă, și Berta i dă scrisoarea: el vede că Ghenoveva eră nevinovată. Golo atunci este aruncat în temnița, unde mai înainte fusese Ghenoveva. Într'o zi se duce Sijfre la vânătoare. Acolo nimerește cerboaiica Ghenovevei, și alergând pe urmele ei ajunge la peștere, vede pe Ghenoveva și plin de bucurie o recunoaște. După aceea se întorc la cetățue cu toții, împreună cu cerboaiica credincioasă.

5. Tilu Buh-oglină. Cum arată cuvântul, care nu este altceva decât o traducere slabă a vorbei nemțești *Till Eulenspiegel*, cartea este de origine germană, și cuprinde anecdotele populare germane și străine începând de prin sec. 13. În limba română s'a tipărit la 1846 în Brașov. Eată cum se «disputuluește Tilu în școalele cele mari în Wittemberg»:

Un dascăl îl întreabă: Câte picături de apă sânt în mare? Tilu răspunde: Mai întâi să opriți toate izvoarele și apele curgătoare, care se bagă în mare, — și el îndată le va număra și va da socoteală. — Alt dascăl l-a întrebat, câte zile

sânt dela Adam până astăzi? Tilu răspunde: Dela Adam și până astăzi au trecut șapte zile, și trecând acele se ridică alte șapte, și tot așa vor trece până la sfârșitul lumii. — Alt dascăl l-a întrebat: Câte ouă moi coapte a putut mânca uriașul Goliat pe nemâncate? Numai unul, zise Tilu, căci cine mănâncă un ou, nu mai e pe nemâncate.

6. Nastratin Hoge. Nasreddin a fost om învățat, care a trăit pe vremea lui Tamerlan, nepotul lui Genghis Can. Din Nesreddin românii au făcut *Nastratin Hoge*. Noi l-am primit dela turci, precum arată numele: *Nastratin Hoge*. Anton Pann, care a versificat și din anecdotele lui Tilu, a publicat din gura poporului cartea în versuri: *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hoge*, la 1853.

7. Leonat și Dorofata. *Vorbirea în versuri de glume între Leonat, bețivul om din Longobarda și între Dorofata, mulțea sa*, a publicat-o mai întâi *Vasile Aron*, la 1815. Originalul pare a fi italian. Cuprinsul scrierii este: încercarea zădarnică a Dorofatei de a îndrepta pe bărbatul ei Leonat de răul beției.

8. Arghir și Elena. Originea acestei cărți poporane se crede a fi românească. Poporul nostru, în toate provinciile unde locuiește, are o mulțime de bazme, ce tratează subiectul «Arghir și Ileana Cosinzana», cu numiri mai mult sau mai puțin asemănătoare. Bazmul a fost versificat de *Ion Barac*, dascăl în Brașov, și publicat la 1801 în Sibiu, — însă probabil traducându-l din ungurește. În literatura ungurească există un bazm despre Arghir, al cărui autor a trăit în sec. 17, și acest autor spune, că l-ar fi tradus din italienește (?). Titlul ediției românești, publicate de Barac, este: *Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elena, cea măeastră și cu păr de aur, adevărat o închipuire sub care se înțelege luarea țării prin Traian, cesarul Râmului*.

Povestea spune, cum *Arghir*, — prin mijlocirea opinilor, sbiciului și a căciulei, luate dela pui de diavol, când ei se certau asupra acestor lucruri, — sboară prin văzduh la cetatea, unde locuiea *Ileana Cosânzana*, pe care o ia în căsătorie.

B. Literatura cultă

I. Epoca veche sau bisericească

(Secolul 16, 17, 18)

1. Scrieri religioase și cronice

1. Românii, învecinați veacuri întregi cu *slavii* dela sudul Dunării (cari erau organizați în stat și aveau o cultură însemnată) au fost înrâuriți în dezvoltarea culturală mult timp de poporul acela.

Inrăurirea *slavonă* asupra vieții românești, — mai ales după ce s'a introdus în biserică ritul slav în locul ritului grecesc, — se constată din *cuvintele* de origine slavă primite în limba română.

Biserica poporului român avea legături strânse cu a slavilor din sudul Dunării: preoții români erau sfințiți de episcopi slavi din Vidin și Silistra, de unde se trimiteau românilor și episcopi slavi.

Limba slavonă se întrebuințează în biserică, după aceea în stat sub domnia primilor voievozi ai principatelor Muntenia și Moldova. În orient a stăpânit limba slavonă câteva sute de ani (în evul de mijloc și în evul nou), întocmai ca limba latină în apusul Europei.

Când turcii năvălesc în peninsula balcanică și cuprind Constantinopolul (1453), călugării s'au refugiat în mănăstirile Munteniei și Moldovei.

De acolo, din mănăstiri, se răspândește literatura slavă într'o vreme când sentimentul național lipsește și când comunitatea religiei («aceeaș lege») putea face apropierea între român și străin. Inșiși voievozii români își țineau de datorie să tipărească, pe seama bisericilor din țările lor, cărți slavone.

În mănăstirile amintite, — care adăposteau numeroși călugări sosiți an de an de peste Dunăre, — se desfășură mișcarea literară: se copiază în sute de exemplare cărțile sfinte, scrise caligrafic, cu multă răbdare și împodobite cu inițiale artistice și cu figuri desemnate cu măiestrie. În

deosebi sârguincios s'a copiat la mănăstirile Voroneț, Putna, Tismana, Neamțu.

Lângă mănăstiri existau, în unele locuri, școli **slavonești**, având să pregătească tineri pentru tagma preoțească.

În asemenea împrejurări, literatura cea mai veche se reduce la manuscrite de conținut religios, în limba slavonă, copiate în mănăstiri românești.

2. Invățăturile lui Neagoe Basarab. Tot în limba slavonă s'au scris frumoasele *Invățături* ale voevodului muntean Neagoe Basarab către fiul său Teodosie. Lucrarea este atribuită lui Neagoe (după N. Iorga; după D. Russo este compilată mai târziu de vreun călugăr).

Neagoe Basarab a domnit în Țara românească între anii 1512 și 1521. Pe timpul său s'a terminat clădirea vestitei mănăstiri dela Argeș (1517), unde pe o frescă (pictură pe perete) a bisericii se văd figurile familiei domnitoare: Neagoe, Doamna sa și copiii lor.

Manuscrisul *romănesc*, care conține *Invățăturile* lui Neagoe, este din 1654, (*Invățături* ale bunului și credinciosului Domn al Țării românești, Neagoe Basarab Voievod, către fiul său Teodosie Voievod). Este o carte plină de înțelepciune, bogată în imagini și asemănări poetice în care se învesmăntează povățuirile părintelui, îndreptate către fiul său iubit. «Neagoe e cunoscut mai mult ca un om foarte bisericos. Tipăritor de cărți pentru slujbă, el a fost un mare ziditor și înzestrător de biserici. Lui i se datorește biserica din Argeș, dela Curtea din Argeș, și începutul mitropoliei din Târgoviște, ca și biserica din ostrovul Călimăneștilor» (N. Iorga). Biserica Șcheilor din Brașov se datorește tot Voievodului Neagoe Basarab.

3. Pe lângă lucrările de a copia cărțile sfinte, călugării însemnau în **pomelnice** întâmplările de căpetenie privitoare la mănăstirea lor. În pomelnice se amintesc anii de domnie ai voevodului țării, timpul când domnitorul a răposat, numele binefăcătorilor mănăstirii. Toate aceste însemnări erau scrise *slavonește*, adică în limba bisericii și a statului. Pomelnicele se schimbă uneori în **anale**

(însemnări cronologice, cronice), unde se preamăresc faptele Voevodului, — când își alegea locul de îngropare în mănăstirea aceea.

Anale și pomelnice s'au păstrat *numai în copii*, care s'au găsit în unele *sbornice* (manuscripte mixte sau variate, cuprinzătoare de literatură pentru popor).

Cele mai vechi anale moldovenesti (scrise slavonește) sânt *analele* sau *cronica dela Bistrița*, aflate într'un sbornic de profesorul Ion *Bogdan*, care a făcut traducerea românească a lucrării. Se începe așa: «In anul 6867 (1359) veni *Dragoș* Voevod din țara ungurească dela Muramurăș la vânat după un zimbru (bour; un cap de zimbru este în vechea stemă a țării), și domni doi ani. După el domni fiul său *Sas* Voevod 4 ani. După acesta domni fiul său *Lațco* Voevod 8 ani. După el domni *Bogdan* Voevod 6 ani». Cronica începe dela 1359 și urmează până la 1506.

Analele *dela Putna*, publicate și traduse tot de I. *Bogdan*, conțin însemnări istorice despre Domnii Moldovei începând dela 1359 până la 1566. Se atribue călugărului *Azarie*.

Alte cronice sânt: a lui *Macarie*, și a lui *Eftimie*, descoperite și traduse de Ion *Bogdan*. *Macarie*, egumen la mănăstirea Neamțului, mai târziu episcop la Roman, scrie dela moartea lui Ștefan cel Mare (1504) până la Petru Rareș (fiul natural a lui Ștefan, 1541). *Macarie* scrie după cronica scriitorului bizantin Constantinos Manasses în traducere slavonă, și aduce mari laude lui Petru Rareș. (*Macarie* moare în 1558). *Eftimie* egumen la aceeași mănăstire, mai târziu episcop în Ardeal, continuă lucrarea lui *Macarie* (până la 1553), acoperind cu laude pe Alexandru Vodă Lăpușeanu, din a cărui poruncă a scris.

(*Eftimie* zice despre urcarea pe tron a lui Lăpușeanu: «Viteazul și prea înțeleptul ostaș, minunatul Alexandru, ca o stea strălucitoare și-a îndreptat cursul spre țara sa... Oamenii se uitau la chipul voevodului ca la icoana lui Hristos»).

Acestea sânt începuturile artei de a scrie istoria.

Din *Muntenia* nu avem astfel de pomelnice și cronice, scrise în veacul al 16-lea, deși cărți bisericești slavone s'au copiat și în mănăstirile Munteniei.

4. **Primele tipărituri** în principatele românești nu puteau să fie decât *slavonești*. Un călugăr sârb, *Macarie*, a venit de peste Dunăre (după ce învățase în *Veneția* meșteșugul tiparului) în Muntenia, purtând cu sine «tipografia» primitivă de atunci. Cea mai veche carte tipărită în principate este *Liturghierul slavon din 1508*, tipărit de Macarie (Bibliografia românească veche, de Ion Bian și Nerva Hodoș, publicată de Academia Română). La *Târgoviște*, în Muntenia, s'au mai tipărit cărți bisericești *slavone* până pe la mijlocul veacului al 16-lea, când tipăriturile încetează. În Moldova nu s'a înființat, în acel secol, nici o tipografie, — dar s'au înființat în *Ardeal*, pe vremea când cultura slavonă a început să slăbească în țările românești, și când limba română dă semne de viață și *în scris*.

5. Urme de limbă română, întrebuițată în scris, se găsesc pe documente din întâia jumătate a secolului al 16-lea. Cătră sfârșitul aceluia secol scrisorile și actele românești se sporesc tot mai mult.

Primul act istoric de stat, scris românește, este porunca dată la 1600 de Mihai Viteazul ca Domn al Ardealului (N. Iorga).

Ideile de *reformațiune* religioasă au pornit din Anglia (pregătitorul protestantismului a fost englezul Wicleff, 1324—1387). Din Anglia au pătruns în Boemia, (Ion Huss este osândit de consiliul dela Constanța, din Baden, și ars de viu în 1415). Hussiții, partizanii învățăturilor lui Huss, cu toate prigonirile îndurate, își continuă răspândirea ideilor reformatorice, care ajung mai târziu și în Ungaria, în *Ardeal*, Bănat, Moldova.

Insemnătatea deosebit de mare a *reformațiunii* stă în împrejurarea, că ea introduce o înnoire îndrăzneată în viața bisericii: Slujba divină și cărțile sfinte primesc, în locul unei limbi moarte, *limba vie și înțeleasă* a poporului. Acestei împrejurări se datorește: începutul traducerilor de cărți bisericești în limba română. *Primele* traduceri, din secolul al 15-lea făcute sub influența mișcărilor hussite (N. Iorga), s'au pierdut: cărțile rămase sânt numai *copiii* veacului următor.

«Vom înțelege ușor de ce iele s'au pierdut. Înainte de toate în *Ardeal* nu existau acele mănăstiri bogate și

protejate de domnitori, ca în Țările române, ca să păstreze cu scumpătate manuscriptele caligrafiate pe pergament scump și împodobite cu desemnuri colorate. Cei ce scriau și copiau în Ardeal erau preoți simpli și săraci, cari n'aveau nici învățătura să așeze cu artă literă lângă literă, nici banii trebuitori să cumpere pergament și vâpseli. Cărțile acestea s'au scris deci pe hârtie proastă, cu cerneală spălăcită; cele mai multe vor fi pierit cu vremea rupându-se și zdrențuindu-se. Nici o podoabă nu le făcea prețioase, nici o arhivă nu le-a asigurat viitorul. Dacă câteva din iele s'au păstrat în vre-o mănăstire moldoveană, erau ținute în mod clandestin (pe furis), căci biserica din Principate, sub influența slavismului și teologilor erudiți pe cari li adăposteă, nu putea suferi cărți bisericesti scrise *românește*, considerându-le de potrivnice canoanelor și privind pe Ardelenii hussiți ca pe niște eretici». (S. Pușcariu).

6. Literatura se începe cu traduceri de catechizme, psaltiri, evanghelii, cazanii și alte lucrări bisericesti.

Insemnătatea vechilor manuscripte și cărți stă în faptul, că din ele putem studia dezvoltarea istorică a limbii, într'însele vom găsi o mare parte a schimbărilor prin care a trecut limba românească.

În epoca veche, care se poate numi *epocă bisericască*, aceeaș «cultură unică, de care s'au împărtășit toate ținuturile teritorului și toate clasele neamului românesc... ne-a ținut și ne-a întărit pe noi toți». (N. Iorga).

*

Manuscriptele cele mai vechi cunoscute sânt:

I. Codicele voronețean, găsit în 1871 de profesorul din București *Gr. Crețu*, în mănăstirea dela Voroneț, un mic sat în munții Bucovinei. Acest prețios codice a fost publicat în 1885 de profesorul Sbiera, din Cernăuț, cu ajutorul Academiei Române, în a cărei bibliotecă se află manuscriptul spre păstrare. (Cuprinde pe 170 de pagine, cu unele defectuosități: 1. Faptele Apostolilor, 2. Epistola cea sobornicească a sfântului Ap. Iacob, 3. Epist. cea dintâi sob. a sf. Ap. Petru, 4. Epistola a doua a sf. Ap. Petru).

Codicele voronețean este o còpie făcută la începutul secolului al 16-lea de pe un text mai vechi: *el ne înfățișează forma cea mai veche a limbii românești*. Intre particularitățile din limba codicelui voronețean însemnăm:

a) Rotacizmul (trecerea unei consonante în r) la cuvintele de origine latină, de ex.: *dumefnrecă* (duminecă), *demăfnreață* (dimineață), *lumiră*, *înrainte*, *înrapoi*, *oameri*, *adură*, *urii*, *giurele* (junele) ș. a., — ca la istro-români.

b) Imperativul ca negațiune în pers. a doua plural are o formă, ce se regăsește astăzi la poporul din unele ținuturi ale țării noastre; găsim în codice «*nu vorovirești* că sufletulu lui întru elu iaste»; «de frica lor nu vă *temerești*, nece vă *turburarești*»; «nu vă *lăudarești* și nu *mențirești*» ș. a.

c) Cuvintele terminate astăzi în consonă, au pe u întreg la sfârșit: *elu*, *viru* (v. vin); *loru*, *ascultându*, *duhu sântu*, *vechlu*, *muncitoriu* ș. a.

d) Sunetul e n'a trecut încă pretutindenea în i, bunăoară în cuvintele: nu *mențirești*, *dumerecă*, *cuvente*, *veșmente* ș. a.

e) Se află și câteva vorbe, în care d n'a trecut în z, nici t în ț, eară l se află păstrat în vre-o două cuvinte: *putredî*, *sfintiți*, *cleamă-se*. —

II. **Psaltirea scheiană**, păstrată în mai multe còpii, e manuscript din acelaș timp. Dăruiță de Sturdza Scheianul Bibliotecii Academiei din București, s'a publicat de Ion Bianu (1889 și 1892).

III. **Evangheliarul** sau *Tetraevanghelul*, copiat în 1574 de Radu Grămăticul din Mănicești, manuscriptul se află în Londra, în muzeul britanic. —

*

7. Prima carte **tipărită** românească este *Catehismul din 1544* dela Sibiu, tradus din limba germană. Exemplar, din acest catehism, nu se cunoaște.

Germanii și ungurii ardeleni din secolul al 16-lea voiau să răspândească între români învățăturile de reformă religioasă (luterană și protestantă) ce le primiseră dânsii,

când s'au desfăcut de biserica romano-catolică. Pentru a face propagandă, s'au folosit de mijlocul tiparului.

8. Un episcop român-calvin, *Pavel Tordași*, pus de unguri, a dat la tipar cărți bisericești (liturghie și psaltire) în limba românească. — Alt episcop, *Mihal Tordași*, cu *Herce Ștefan*, predicator în Caransebeș, cu *Zacan Efrem* dascălul, cu *Peștișel* Moisi, predicator în Lugoj, și cu *Akirle*, protopopul Hunedoarei, au tradus Vechiul Testament. A apărut în Orăștie la 1582, sub numele **Palia** (tipărită de Marien diacul și de fiul lui Coresi, Șerban). Palia este cea mai veche traducere cu dată sigură a Vechiului Testament. Traducerea română este lucrată după traducerea ungurească a lui *Heltai Gáspár* din 1551, tipărită în Cluj (Iosif Popovici). Tipărirea românească s'a făcut «cu știrea Măriei lui Bátor Jicmon, voevodul Ardealului».

9. Înainte de tipăriturile episcopilor Tordași, *sași Brașovului*, având tipografie, au început a da la lumină cărți bisericești pe seama românilor de dincoace și de dincolo de Carpați.

Cea dintâi tipăritură românească, din care avem exemplare (deși necomplete) este *Evangheliarul* românesc, tipărit de diaconul **Coresi** (în 1560—1561) la Brașov.

Puține cunoștințe avem despre Coresi. Se crede că a fost grec de origine, fiul unui Coresi grămătic care a făcut o biserică în 1544 (N. Hodoș). La Brașov fusese poate chemat de sași, de oarece cunoștea meșteșugul tipografic, cu care se ocupase în Târgoviște.

Timp de peste 20 de ani, cât a trăit Coresi în Brașov, a tipărit 7 cărți românești, și tot cam atâtea cu text slavon.

Pe lângă evangheliarul românesc dela 1561, a tipărit *Praxiul* (Apostolul, în 1563?), *Tâlcul* evangheliilor (1564) sau *Cazania* sau *Evanghelia* cu învățătură, (exemplar nu mai există), *Psaltirea* (1570), *Psaltirea* slavo-română (1577), și *Cazania* a doua din 1580—81, care cuprinde cuvântări pentru toate Duminecile și sărbătorile anului, începând cu Dumineca Fariseului, cu textul din evangheliarul dela 1560—61. (Textul acestui evangheliar se crede a fi același cu al evangheliarului copiat de Radu din Mănăcești, — manuscrisul dela 1574).

Tipărirea s'a făcut cu cheltuelile juzilor Iohannes Benkner (Haneş Beagner) și Lucas Hirscher (Lucaci Hărăjil). — Diaconul Coresi a fost mai mult tipăritorul, decât traducătorul cărților dela Braşov.

Limba întrebuintată în aceste vechi cărți religioase e ușoară de înțeles. Exemple:

— Evangheliarul lui Coresi (1560—61) se termină cu epilogul următor¹ transcris cu litere latine:

«Cu vrere tatălui și cu ajutorulul fiului și cu sfrășitul d-hului sf-ntū, în zilele măriei lu Ianășu Crai, cu jupânul Hanășu Bégnerrū (Johannes Benkner) de în Brașovū am avutū jelanie peîntru sf-ntele cărți creștinești tetroevgl, și amū scrisū acēste sfente cărți de învățatură, să fie popilor rumânești să înțelegă, să învețe Rumânii cine-sū creștini, cumū grăiaște și sf-ntulū Pavelū ap slū cătră Corintēni 14 capete: în sfânta beserecā mai bine e a grāi cinci cuvinte cu înțeles, decât 10 mie de cuvinte neînțelese în limbă striină. Dupā acēia vā rugāmū tofi sfenți părinți oare vlādici, oare epsepi, oare popi, în cărorā mână va veni acēste cărți creștinești, cumū mainte să cetescā, necetindū să nu judece, neci să sādūască. Și cu zisa jupânului Haneșū Bégnerrū sris-amū eu diiaconū Coresi ot Trăgoviște și Tudor diiăcū. Și s'au începutū în luna lu Mai 3 zile și s'au sfrășitū în luna lu Ghenuarie 30 zile.... (în anul) 7 mie 69 în cetate în Brașovū».

— În epilogul Psaltirii românești (1570) se spune:

Cu mila lui Dumnezeu eu diaconū Coresi, decā văzută că mai toate limbile au cuvântulū lu Dumnezeu în limba lor, numai noi Românii n'avāmū, și Hs. zise, Mathei 109, cine cetēște se înțelegă, și Pavelū ap-s lū încă scrie la Corinthū, 155, că întru beserecā mai vrătosū cinci cuvinte cu înțelesulū meu să grădescū ca și alalți să învățū, de cătū untunerēcū de cuvinte neînțelese într'alte limbi. Inceputusēu a se scrie aceste sf-nte Psăltiri în luna lu Fevruarie, 6 zile, și séu stā[r]șit în luna lu Mai, 27 zile, în cetate în Brașovu..... (în anul) 7078.

¹ Reproduseri în facsimile vezi în «Bibliografia rom. veche», de I. Bianu și N. Hodoș. Edițiunea Academiei Române.

Din epilogul *Psaltirii slavo-rom.* (1577):

Cu mila lui Dumnezeu eu diaconu Coresi, deca văzuți că mai toate limbile au cuvântul lui Dumnezeu în limba, numai noi Rumânii n'avăm, și Hs. zise, Mathei 109, cine ceteste să înțelgă, și Pavelu Apslu încă scrie la Corintu, 155, că întru beserecă mai vrătos cinci cuvinte cu înțelesul mieu să grăescu, ca și alalți să învățu, de câtu uintunerecū de cuvinte neînțelése într' alte limbi. — Dereptu acela frații miei preuților, scrisu-v'am aceste Psaltiri cu otvétu, demu scosu de în psăltire srăbescă pre limbă rumănescă, să fie de înțelegătură, și grămăticiloru, și vă rog ca frații miei să cetiți și bine să socotiți, că veți vedé înșivă că e cu adevăru..... (la anul) 7085.

— În prefața Cazaniei din 1580—81 se zice:

«Derept aceea eu jupânulu Hrăjilū Lucaci (Lucas Hirscher) judefulū deîn cetatea Brașovului și a totū finutulū Brăsei foarte cu inimă fierbinte și cu jale aprinsă de multū jelulia la această luminată carte. Dereptū acela în multe părți amū întreatū șamū căutatū până o amū așlatū în țara romănescă la arhimetropolitulū Serafimū, în cetate în Trăgoviște. Iară după ce oamū oblicitū, iară eu foarte mamū bucuratū, și cu multă rugăciune cerșutuamū dela Sfinția lui, și mioau tremisū Iară eu deacă o văzulu ce învățatură dumnezească și cu folosū sufletului și trupului iaste întru ia, iară inima mea se îndulci și foarte mă sfătuii cu luminatulū mitropolitulū marele Ghenadie deîn totū finutulū Ardealului și al Orăziei și cu multu clirosū de preuți ce le trebuia această carte, încă și cu toți sfeatnicii miei. Și cu voia tuturorū acestora, și cu voia mitropolitului marelui Serafimū, noi o deademū la Coresi diaconulū, ce era meșterū învățatū întracestu lucru de o scoase deîn cartea sârbească pre limba romănescă...»

În prologul Paliei (1582) dela Orăștie:

«Cu mila lui Dumnezeu șicu ajutoriulū fiului șicu săvârșitulū duhului sfntū, eu Tordașū Mihaiu ales Piscopul Romănilorū în Ardeal, și cu Herce Ștefanū, propoveditorulū Evgliei lu Hs. în orașu Căvâran Șebeșului, Zacanū Efrem,

dascalul de dăscălie a Sebeşului, și cu *Peștișel Moisi*, propoveditorul Evangheliei în orașul Logojului și cu Akirie protopopul varmijiei Henedoriei, ținum întruna pentru jelanie scripturei sfinte, că văzumă cum toate limbile au și înflurescū întru cuvânteleslăvite alui Domnezeu, numai noi *Românii* pre limbă nu avem. Pentru aceaia cu mare muincă scoasem den limbă jidovească, și grecească și sârbească pre limbă românească 5 cărți ale lui Moisi procul, și patru cărți ce se chemă ȋrtva, și alți proci căȋva, și le dăruim voo fraȋilor rumăni, și cetiȋi și nu judecareȋi necetindū mainte, că veȋi cu adevărū afla mare vistiiariū sufletescū...

«De înmila lui Domnezeu, Eu Șerbanū diiacu me-meșteru mare a tiparelorū, și cu Marienū diiacū dăindū în mână noastră ceaste cărți cetindū și ne plăcură, și leamū scrisū voo fraȋilor romăni, și le cetiȋi, că veȋi afla întru iale mǎrgăritariu scumpu și vistieriu nesfărsitū, cunoașteveȋi folosul buneaȋilorū, și plata păcatelorū dela Domnezeu întru ceaste cărți.» —

— Cărțile diaconului Coresi s'au răspândit în toate părțile unde se aflau romăni, și au contribuit la îndrumarea limbii în direcȋie sǎnătoasă, înțeleasă de popor. Prin activitatea acestui diacon se fac *primele* încercări de a se satorî limba literară română și se îndeamnă și alȋi să-i urmeze, deocamdată prin traduceri. —

10. În fruntea bisericilor ajung arhieriei ca *Varlaam* (unul în Muntenia, altul în Moldova), Antim, Dosoftei, Brancovici, ear pe tronurile principatelor se urcă voevozii întemeetori de școale, ca Matei Basarab (1632) în Muntenia, și Vasile Lupu (1634) în Moldova.

Se înfiinȋează, sub acești domnitori promovători de cultură, *tipografia* nouă. În veacul precedent, al 16-lea, cel dintâi al tipăriturilor românești, n'au apărut decât puȋine cărți; numărul lor, în veacul *al 17-lea*, sporește la mai mult de 80, aproape toate bisericesti, unele în limba slavonă, — a cărei putere însă este în decădere.

Avem din veacul al 17-lea:

a. *Pravila dela Govora* din 1640 (tipărită în tipografia înfiinȋată la mănăstirea Govora în 1635 de Matei

Basarab). Este prima carte românească apărută în Muntenia. Tradusă din slavonește de călugărul *Moxa*, cu cheltueala Domnului țării, cuprinde rândueli bisericești pentru preoți.

b. Cartea românească de învățătură (Cazania lui Varlaam) este cea dintâi carte tipărită în Moldova la anul 1643. S'a tradus din slavonește de mitropolitul **Varlaam** și s'a tipărit în cheltuiala domnitorului Vasile Lupu. (Titlul cărții este: «Cartea românească de învățatura dumenecelor preste an și la praznice împărătești și la svăinți mari»). Cazania mitropolitului Varlaam, om cu multă cunoștință de teologie și ieșit din popor (a fost fiu de sătean din Putna) se deosebește mult de Cazania lui Coresi din 1580—81, atât prin conținut, cât și prin limba sa mai firească și îngrijită.

Pe lângă lucrarea sa principală, Cazania, mitropolitul Varlaam a tipărit la Suceava (1645) *Răspunsuri la Catehismul calvinesc* (al principelui ardelean G. Rákoczy I din 1642). Varlaam scrie, că la citirea catehismului românesc al lui Rákoczy «mare grijă și multă scârbă au cuprins sufletul și inima mea», și «a strâns săbor» (sinod) din țară și din vecinătate, ca să facă răspuns calvinilor și să le arate «întunerecul și neînțelegerea lor întru sfânta scriptură, care o tâlcuesc pe voea și pe volnicia lor».

c. Principele ardelean George Rákoczy I a dat poruncă (în 1641, cu un an înainte de tipărirea catehismului cu învățături calvinești) să nu se mai întrebuințeze limba slavonă, ca limba *română* în biserica românească din Ardeal; aici — de altfel, limba slavonă se cunoștea cu mult mai puțin decât în alte provincii locuite de români. Cu porunca și cheltueala acestui principe s'a tipărit în tipografia sa la Bălgrad (Alba-Iulia) cartea:

Noul Testament în 1648. Predoslovie (precuvântarea prefața) Noului Testament poartă numele mitropolitului *Simeon Ștefan*, care a mai îndreptat textul traducerii făcute de alții mai înainte. În predoslovie, mitropolitul spune: «... vă rugăm să luați aminte că rumânii nu grăesc în toate țările într'un chip, încă neci într'o țară toți într'un

chip; pentr'aceia cu nevoie poate să scrie cineva să înțeleagă toți, ...bine știm că cuvintele trebuie să fie ca *banii*, că banii aceia sânt buni carii âmbă în toate țările; așa și cuvintele, acealea sânt bune, carele le înțeleg toți. Noi, drept aceia ne-am silit den cât am putut, să izvodim așa, cum să înțeleagă; eară, să (dacă) nu vor înțeleage toți, nu-i de vina noastră, ce-i (ci-i) de vina celuia ce-au răsfiat rumâni printr'alte țări, de și-au mestecat cuvintele, de nu grăesc toți într'un chip». — Din scrisul mitropolitului Simeon Ștefan se poate judecă limba bună și clară a Noului Testament dela Bălgrad.

d. Vasile Lupu și Matei Basarab s'au îngrijit de publicarea *Pravilelor* (cărților de legi). În Iași, în tipografia școalei dela Trei Ierarhi întemeiată de zelosul domnitor, apare (1646) *Pravila lui Vasile Lupu* (Carte românească de învățătură dela pravilele împărătești, tradusă de *Eustratie* logofătul). În Târgoviște se tipărește (1652) *Pravila lui Matei Basarab*, sau *Pravila cea mare*, numită și *Îndreptarea Legii*: primele colecții de canoane în l. română.

Pravilele cuprind culegeri de legi, traduse din mai mulți autori, privitoare la mireni și la preoți.

e. *Sicriul de aur*, tradus și tipărit la Sebeșul-săsesc de *Popa Ion din Vinț* (1683), conține predici la înmormântări. Cartea este «scoasă din scripturile sfinte, cu porunca și îndemnarea Măriei Sale Apaffi Mihail». Acelaș *Popa Ion din Vinț* a mai lăsat: *Cărare pre scurt spre fapte bune îndreptătoare* (1685), cu regule moralizatoare.

f. Pe vremea Domnului Munteniei Șerban Cantacuzino a păstorit mitropolitul *Teodosie*, care a tipărit în București o *Liturghie* slavo-română (1680), *Evanghelia* (1682) și *Apostolul* (1683). Cu porunca lui Șerban Cantacuzino Voevod și cu îndemnarea lui Constantin Brâncoveanu, marele logofăt, s'a tradus din grecește *Biblia dela București* în 1688, una dintre cărțile vechi cele mai însemnate. Prima biblie românească, — la care au lucrat mai mulți boeri, — deși este tradusă din nou, se folosește însă și de Noul Testament al lui Simeon Ștefan din Ardeal (1648) și de Psaltirea în proză a lui Dosoftei (1680, Iași) din Moldova (N. Iorga).

11. Mitropolitul Dosoftei. Numărul considerabil al scrierilor sale dovedește că a fost bărbat foarte activ. Cronicarul moldovean, Ion Neculce, scrie despre mitropolitul Dosoftei următoarele: «Acest Dosoftei mitropolitul nu eră om prost (de rând) de felul lui; eră neam de mazil (boier mic), prea învățat; multe limbi știă, elenește, latinește slovinește, și alte. Adânc din cărți știă, și deplin călugăr și cucernic și blând ca un miel; în țara noastră pe aceste vremi nu se află om ca acela».

Viața Sfinților (în Iași, 4 volume, 1682) și *Psaltirea în versuri* (1673, în Uniew, Polonia) sânt operele sale principale, la care a lucrat mulți ani, și care au fost mai ales citite. Ca model la *Psaltirea* sa în versuri i-au slujit psalmii poetului polon Ian Kochanowski.

Probă din *Psaltirea* lui Dosoftei, din psalm I:

Ferice de omul ce n'a merge
 În sfatul celor fără de leage,
 Și cu răii nu va sta 'n cărare,
 Nici a ședea în scaun de pierzare.
 Ce voia lui va fi tot cu Domnul,
 Și'n leagea lui ș'a petrece somnul,
 De se va 'nvăța de dză, de noapte
 Să-i deprindză poruncile toate.

Unul dintre psalmii lui Dosoftei (al 46-lea)¹ a trecut în literatura populară în formă de cântec la crăciun. *Psaltirea* sa cuprinde *primele versuri* românești ce ni se dau, într'un volum întreg, de un autor talentat, care a reușit să învingă unele greutăți împreunate cu scrisul de poezii.²

¹ V. E. Hodoș, Manualul II. 70.

² Incercări de versificație românească, sau de a pune cuvintele în «stihuri», întâmpinăm la cronicarul Miron Costăn (pe la 1670), care a scris *Viața lumii*, 128 stihuri, despre «deșertăciunea deșertăciunilor, toate sânt deșertăciuni», căci viața noastră este «lunecoasă și puțină... și supusă pururea primejdiilor și primenelelor».

Altă versificație: Oda lui Mihai Hălci din Caransebeș, (1674), zece versuri, scrise cu litere latine și ortografie ungurească (în hexametre și pentametre), în cinstea unui Francisc Părizs Păpai, care tocmai trecuse doctoratul. Oda sa începe așa: Kent szene-tate, sze-rind la-voi ro-manus A-pollo, La totz, -ketz szven te 'n-Emperecie se-detz... Incercare de versific. a *Psaltirii* a făcut (1720) brașoveanul *Teodor Corbea*.

(Din viața lui însemnăm: E născut pe la 1624. L-a chemat Dumitru Bărilă; pe la mijlocul veacului s'a călugărit în mănăstirea Pobrata; a fost episcop de Huși, de Roman, apoi mitropolit al Moldovei în 1671. Prigonit de Domnul Constantin Cantemir, a părăsit țara și s'a dus în Polonia, unde a răposat la Zolkiew — Jolkiew — în 1694).

12. Cronicarii. Lucrările istorice ale veacului al 17-lea (și începutul celui următor), *cronicele* sau *letopisețele* ce ni s'au păstrat, înfățișează trecutul țărilor și al neamului românesc.

Literatura cronicărească s'a născut sub înrăurirea spiritului religios al vremii și al scrierilor bisericești. De aceea, una din însușirile sale de căpetenie este o mare și neclintită *religiositate*. — Din punct de vedere *istoric*, cronicile sânt importante, pentru că ne fac cunoscută starea principatelor, mai ales din veacul al 16-lea și al 17-lea. Din punct de vedere al *limbii*, cronicile — prin partea lor *originală* și nu tradusă — ne dau o icoană mai exactă despre felul cum s'a vorbit pe atunci limba românească, decât scrierile bisericești alcătuite de oameni în de obște cu puțină carte.

În deosebi ordinea, cum sânt așezate cuvintele în fraze, este mai firească în cronice; în cărțile religioase vechi, dimpotrivă, este adeseori străină de firea limbii, — și de aceea cuprinsul frazelor, la scriitorii bisericești, este uneori puțin lămurit și greu de înțeles.

Primele cronice se ivesc în *Moldova*, care ni-a dat multe și frumoase lucrări de felul acesta. Ele sânt cele dintâi produse istoriografice românești, și formează opere de valoare istorică și literară. Lucrul se explică prin faptul că moldovenii, vecini cu Polonia (unde se refugiau de multe ori) studiaseră în școale poloneze, cunoșteau mai multe limbi și puteau întrebuița isvoarele străine la scrierea cronicelor moldovenesti.

Cronicile acestea amintesc de: *Letopiseț latinesc*, și de *Letopiseț moldovenesc* (scris adecă românește), — dar nici unul, nici altul nu ni s'a păstrat.

Bătrânii cronicari ai Moldovei vorbesc, în rând cronologic, despre Domnii țării, despre luptele purtate în nu-

meroase răsboaie; despre boale, foamete și frig, ce bântueau țara, — și câteodată despre așezămintele sociale, despre cultura și obiceiurile vremii.

(Primii cronicari au fost, cum s'a spus (pag. 19) *călugării* mănăstirești, cari făceau mici însemnări — pomelnice — despre binefăcătorii mănăstirii, mai târziu despre faptele domnitorului care se afla îngropat acolo, — toate scrise *slavonește* și utilizate de urmași).

13. Grigore Ureche. Viețile cronicarilor sânt puțin cunoscute. La unii nu le cunoaștem decât numele, țara și secolul în care au trăit.

Grigore Ureche, fiul lui Nestor Ureche, născut din familie boerească (pe la 1590, † pe la 1646), și-a făcut studiile în Polonia. În țară a ocupat, pe vremea lui Vasile Lupu, înalta demnitate de *vornic* al Țării de jos (guvernatorul Moldovei inferioare).

Cronica sa poartă numele *Domnii țării Moldovei și viața lor*, dela Dragoș până la a doua domnie a lui Aron Vodă, (1359—1594). Originalul cronicăi nu există, avem numai copii dela începutul veacului al 18-lea.

Exemple de limbă și idei la cronicarul Gr. *Ureche*, care în cronica sa, *Domnii Moldovei și viața lor*, spune următoarele despre *Lăpușneanu, Tomșa și Despot*:¹

«Alexandru Vodă *Lăpușneanu*, dacă au venit în țară au luat să-i fie doamnă, pre Ruxanda, fiica lui Petru Vodă.. După al nouălea an a domniei lui Alexandru Vodă, s'au ivit *Despot* pre poreclă, iară numele i-au fost Heraclu Vasilie, ce au fost din nașterea sa din ostrovul Samos, carele au fost știind multe limbi: frâncește, nemțește, grecește și latinește. Aceasta fiind nemerit în țara leșească.. luând în ajutor pre Albert *Laski*, au intrat în țară cu nemți, cu șvezi, cu spanioli și cu căzaci. Alexandru Vodă, dacă au înțeles că *Despot* fără de veste de unde au intrat în țară cu oaste străină de-l împresoară, neavând la ce se apucă la un lucru așa de grabă, ca din somn deșteptat, de sârg și cu puțini, negata, i-au ieșit

¹ Vezi *Cronicele României*, ed. II. de Mih. Cogălniceanu, 3 vol., 1872—74 Vol. I. pag. 210 sq.

înainte la Jijia, la locul ce se cheamă Verbia; că țara, pizmuind lui Alexandru Vodă, n'au vrut să încalce în oaste; și cu cine au putut, au ieșit; și tâmpinându-se și-au dat război, unde cei puțini de cei mulți, și cei negata de cei gătiți, n'au putut suferi, ce au dat dos, și au fugit Alexandru Vodă în jos. Zic unii, că și acolo să hie fost războiul cu vicleşug; însă cela ce pierde, fie când nu va să afle vina sa, ce o mută la altul. Eară aceste dela Dumnezeu sânt toate tocmite, ca nemica să nu hie stătător în lume, ce toate de risipă și trecătoare. Pre cei de jos suie, pre cei suiți pogoară, ca să hie de pildă și de învățătură nouă, să cunoaștem că nemica în lume nu avem, fără numai fapte bune...

Despot, după ce au gonit pre Alexandru Vodă până la Huși, s'au întors înapoi, și au venit la Iași, unde au poftit vlădicii, pre Grigore mitropolitul, și pre Anastasie episcopul de Roman, și pre Eftimie episcopul de Rădăuț, și toți boerii țării, de i-au cetit molitfa de domnie, și-i puseră numele de *Ioan Vodă Despot*. După aceea au trimis boieri de țară la împărăție pentru steag; și cu bani împlând gurile vrăjmașilor sei, și-au așezat domnia, și i-au dat steag; și dacă i-au sosit steagul la Iași, decii s'au dus la Suceava cu mare bucurie...

Despot Vodă, dacă s'au așezat la domnie, se arată blând și tuturor cuvios, și aeve creștin drept, eară la taină eretic; și aveă sfetnici de ai sei, de o lege cu dânsul: mai apoi ș-au ivit și necredința sa.

Trimis-au după aceea soli la craiul leșesc și la împăratul nemțesc, dându-le știre că s'au așezat la domnie, unde pre soli bine i-au primit...

Mai apoi, pus-au pre țară nevoi și greutăți mari. Bisericele desbracă, argintăriile luă și făcea bani, și alte multe lucruri fără cale făcea... Sfătuindu-se și boerii țării dimpreună cu episcopii, ce vor face cu acel risipitor de lege, că nu numai calcă obiceiurile țării, și jacuri facea, ce și legea rămăsese de batjocură; deci, cu toții sfătuindu-se, mai cu deadinsul *Tomșa Hatmanul*, ca să scoată pre Despot Vodă den domnie; și așa jurară pre Tomșa, că ieră om cu inimă mare, ca să hie iel începător la acest lucru... Tomșa... stringând țara, au încunjurat cetatea, unde

ieră închis Despot Vodă, și au abătut puștele de o băteau... Atunci Despot Vodă, dacă au văzut că l-au viclenit toți boerii, și l-au părăsit toți slujitorii, și țara s'au ridicat asupra lui, și nădejdea de ajutor deundeva, dela prietenul său Laski, nu-i vine, așa văzând perirea sosită asupra capului său, îmbrăcat domnește au ieșit afară den cetate, mai sus de Suceava, la Areni, unde ieră țara adunată, să se inchine Tomșii. Atunce Tomșa cu multe cuvinte l-au muștrat, aducându-i aminte de multe lucruri fărădelege ce făcea, că nu numai țara pustiește, ce și bisericile desbracă și de lege își râde. Cu aceste cuvinte muștrându-l Tomșa, l-au lovit cu buzduganul, și îndată oastea toată s'au lăsat asupra lui, unde acoperindu-l mulțimea, cu multe rane i-au pătruns trupul; de aci în pedestrime s'au lăsat, de i-au tăeat și i-au snopit; unora le-au tăeat nasurile și urechile. Și așa au fost sfârșitul lui Despot Vodă, și au domnit trei ani și jumătate...

Eară Ștefan Vodă *Tomșa*, dacă au omorât pre Despot Vodă în Suceava, și bălă pre Mircea Vodă la Milcov, întorcându-se la Iași, s'au gătit să trimiță boeri și oameni de țară la împărăție, să ceie steag. Veneră-i olăcari de-i dederă de veste, că domnia ieste dată lui Alexandru Vodă, și au sosit la Brăila, și se gătează să între în țară. Înțelegând Tomșa de aceasta, s'au sfătuit cu boerii sei, ce vor face; și aflară ca să trimiță la Alexandru Vodă oameni jurați dela țară, și să-i spue că țara nu-l va, nice îl iubesc, și de-acolo să treacă la împărăție; și până nu le va veni răspuns, să nu lase pe Alexandru Vodă să între în țară. Dacă au mers solii aci dela Tomșa și au spus lui Alexandru Vodă, atunce să hie zis Alexandru Vodă: *De nu mă iubesc iei, eu îi iubesc pre înșii; și de nu mă va țara, ieu voi pre dânsa; și voi tot merge ori cu voie ori fără voie!* Și... au întrat cu turcii și cu oastea ce au avut lângă sine. Deci, Tomșa Vodă, văzând că împotriva acei puteri nu va putea stă, au trecut la țara leșească cu sfetnicii sei, cu Moțoc Vornicul, și cu Spancioac Spătar, și cu Veveriță Postelnicul, și s'au așezat în Liov, după ce au domnit 5 săptămâni...

Alexandru Vodă, dacă s'au curățit de toată grija den afară, și ș-au adus pre doamnă-sa Ruxanda și coconii din

țara muntenească, au vrut să se curățească și de vrăjmașii cei den casă, pre carii își prepusăse iel că pentru viclesugurile lor fu scos din domnia dentăi. Și au învățat în taină pre lefecii ce au avut străini, de s'au supus în curtea domnească, la lași, într'o zi, și au chiebat pre obicei boerii la curte. Carii fără nici o grijă de primejdie ca aceea ierau. Și dacă au intrat în curte, slujitorii, după învățătura ce au avut, au închis porțile, și ca niște lupi într'o turmă fără de nici un apărător, au intrat într'înșii, de-i snopeau și-i jungheau, nu numai boeri, ce și slujitori; nice li alegea pre cei vinovați, ce unul ca altul li puneă subt sabie. Mulți se vârau pre ferestri de cădeau afară de-și frângeau picioarele. Și au perit atunce 47 de boeri, fără altă curte ce nu s'au băgat în seamă. Și așa după atâta nedumnezeire, li părea că ș-au izbândit dela inimă...

*

Despre Ștefan cel Mare scrie Ureche:

«Eră acest Ștefan Vodă om nu mare la stat... eră întreg la minte, nelenevos... și unde nu cugetai, acolo îl aflai. La lucruri de răsboaie meșter; unde eră nevoie, însuși se vâra, ca văzându-l ai săi, să nu îndărăpteze. Și pentru aceea, rar răsboi de nu biruia. Așijderea și unde îl biruia alții, nu pierdeă nădejdea; că știindu-se căzut jos se ridică deasupra biruitorilor». —

La începutul croniceii sale, *Pentru descălecatul țării Moldovei* (sau întemeerea voevodatului), Ureche spune că românii sânt de origine latină, zicând: «Dela Râm (Roma) ne tragem», — și înșiră cuvinte latinești ca: *panis, caro, gallina, mulier, noster* (pâne, carne, găină, muiere, nostru) ca dovezi de latinitatea limbii române.

Lucrarea lui Ureche s'a păstrat numai în copia făcută de **Simeon Dascălul**, care a utilizat multe isvoare și a introdus într'înșă câteva adaose (la mijlocul veacului al 17-lea, după vre-o zece ani dela moartea lui Ureche).

14. Miron Costân. Intre cronicarii Moldovei se deosebește *Miron Costân*, socotit în țara sa ca unul dintre bărbații cei mai învățați ai vremilor de pe atunci. Om drept, mare patriot, născut (în 1633) dintr'o veche familie

boerească, a învățat carte în Polonia (unde se refugiase tatăl său). Intors în Moldova, a servit țării în funcții înalte (de mare logofăt, mare vornic de Țara de jos, sub mai mulți domnitori), și a luat parte însemnată la conducerea trebilor țării. A cunoscut Ardealul și Bănatul, a umblat în misiuni diplomatice, și se bucura de mare autoritate la Domn și în sfatul țării. Iubea adevărul și-l spunea verde în fața lui Constantin Cantemir Vodă și a Vizirului. «Mai rar cu orânduile — poruncile, — că-i vrea să-ți dai, Măria Ta, seama odată, și n'ai putea», zicea Miron Costân lui Vodă, ear Vizirului, în tabăra turcilor, i-a spus: «sântem noi Moldovenii bucuroși să se lățească împărăția — turcească — în toate părțile cât mai mult, ear peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească». — Cu toate acestea, Miron Costân și-a sfârșit viața în chipul cel mai trist. Cronicile povestesc, că la un complot al boerilor împotriva lui C. Cantemir a luat parte și fratele lui Miron, cu numele *Costân Velișco*. Descoperit, Velișco este omorât. Miron, bănuind că ar fi fost unul dintre conjurați, fu prins la moșia sa Bărboși — în ziua când își înmormântă soția. Dus la Roman, e decapitat și îngropat deodată cu soția sa. (1691).

A scris: «*Letopisețul țării Moldovei* dela Aron Vodă, de unde au părăsit a scriere Ureche Vornicul de țara de jos, izvodit (scris) de Miron Costân biv-vel vornic țării de jos» (fost mare vornic). Cuprinde anii 1594 până la 1661, moartea lui Ștefăniță vodă. Pomenește și întâmplări ardelene. O cronică dintre cele mai prețioase.

Altă cronică de-a lui Miron este: *Cartea pentru descălecatul dentâi* al țării Moldovei și neamului moldovenesc. (Descălecatul *dentâi* (dintâi) este colonizarea Daciei prin romani; descălecatul *al doilea* este întemeierea principatelor Muntenia și Moldova). Miron vorbește în Descălecatul dintâi despre Traian «împăratul Râmului» și războaiele cu dacii, despre podul lui Traian, (— picioarele podului se mai zăresc și astăzi; Miron Costân, în călătoria sa cu oștile, le-a văzut: «cărui cu ochii noștri am privit *pragurile* prin apa limpede a Dunării»), despre colonizarea Daciei.

(Miron Costân, când era în Polonia a scris *proză* și *versuri* în limba polonă).

Exemplu de stil și gândire :

În Letopisețul Țării Moldovei (o. c. I. 286), scrie *Miron Costăn* despre a doua domnie a Radului Vodă celui Mare :

«Domnia Radului Vodă celui mare, împărăție nu domnie semănătoare și, pentru lucrurile și tocmelile casei lui, i-au zis Radu Vodă cel mare.

Scrie Plutarh, vestit istoric la viața lui Alexandru Makedon, carele au scris Alexandria cea adevărată, nu bazne, cum scrie o Alexandrie din grecie, ori dintr'alte limbi scoasă pre limba românească, pline de bazne și scornituri : lel zice, că hărnicia împăraților și a domnilor mai mult se înțelege din cuvintele lor și din sfaturi grăite de dâșii, și care, cum și până încât au fost, decât din războaie făcute de dâșii ; că războaiele, averea și prilejul vremii face mai de multeori ; eară cuvântul și sfatul înțelept din singură hirea izvorește pân'încât ieste, precum zice și înțeleptul Solomon : Din rostul dreptului înțelepciune.

Fost-au acest Domn, Radu Vodă, deplin la toate, și întreg la hire ; cuvântul ce grăeă, ca o privală ieră tuturor, judecățile cu mare direptate, și socoteală fără fățarie, cu cinste, eară nimărui cu voie vegheată.

Radul Vodă domneă aice în țară la noi. Eară fiul său, Alexandru Vodă, în țara Muntenească ; și la această domnie au făcut și nunta, la Tecuci, feciorului său cu fata lui Șcarlat, om vestit între Țărigrădeni, la care veselie ierău adunate două țeri, țara noastră și țara Muntenească. Scaunele boerilor de Moldova dinadreața Domnului de Moldova ; iară dinastânga, boerii Muntenești țineau dvorba, și așa și căpeteniile de slujitori. Divanuri, case, cerdace, făcute anume de aceea treabă cu lucrători de îmbe părțile la sat la Movileni, în malul Siretului, dincoace, unde și soli străini cu daruri ierău veniți dela unguri și dela căți-va domni din țara leșească. Și au trăgănatăcea nuntă până a doua săptămână, cu mare petrecării și bișuguri...

Om boleac fiind Radul Vodă și de mâni, și de picioare, care boală podagră și heragră se zice, n'au trăgănat viața îndelungat».

15. **Nicolae Costân**, (1660—1712), e unul dintre fiii lui Miron. Ca și tatăl său, a fost om învățat și cu mare trecere. A studiat la universitatea polonă din Cracovia. A ocupat în Moldova funcții de hatman, vornic mare și mare logofăt. Scrierile sale: Carte pentru descălecatul dintâi al Moldovei, Adaoase la cronicile lui Grigore Ureche și Miron Costân (1661—1711), și altele, — nu mai sânt scrise în limba energică și sfătoasă a înaintașilor săi.

16. **Constantin Cantacuzino**. În vremea când Miron Costân scria cronicile sale, a trăit și a scris în Muntenia Stolnicul¹ *Constantin Cantacuzino* o istorie a țării românești: *Cronica pe scurt a românilor*. Incepe cu Traian, spune că dacii nu s'au prăpădit cu desăvârșire în războaiele purtate împotriva Romei, și că romanii n'au părăsit cu toții Dacia la retragerea legiunilor. În manuscrisul descoperit, Cantacuzino ajunge în cronică sa până la năvălirea hunilor lui Atila în Dacia.

Stolnicul Cantacuzino (născut pe la 1650), a făcut studii în Italia. A fost înrudit d'aproape cu domnitorii munteni (Constantin Brâncoveanu îi era nepot de soră). Următorul lui Const. Brâncoveanu, Nicolae Mavrocordat, obținând tronul, familia Cantacuzino s'a refugiat la Constantinopol. Aruncați în temniță, Cantacuzino și tatăl său sânt omorâți acolo. (N. Iorga).

17. **Dumitru Cantemir** (1673—1723), fiul domnitorului moldovean Constantin Cantemir, din veacul al 17-lea, ajunge și el pe tronul Moldovei; dar, prin intrigile țesute împotriva lui la Constantinopol, îl pierde după o scurtă domnie de câteva săptămâni (1693), ca să-l redobândească după 17 ani (1710), cu prilejul războiului dintre turci și țarul Petru cel Mare. Rușii au fost bătuți de turci lângă Prut. Atunci Cantemir și prietenii săi boeri, cari s'au dat pe partea țarului, au fugit în Rusia. Astfel în 1711, Cantemir își pierde earăș domnia. Din Rusia, unde câștigase simpatiile țarului, nu s'a mai întors. Acolo și-a crescut copiii — și a dat literaturii rusești pe fiul său talentat *Antioh*

¹ Stolnic = Marele bucătar care purtă grijă de masa domnească.

Cantemir, distins scriitor rusesc, născut din părinți români, — și acolo a răposat (1723).

Dumitru Cantemir, spre deosebire de tatăl său, eră om plin de învățătură și cunoscător de multe limbi. Și-a scris operele în limba latină, română și rusă.

(Despre părintele său, Constantin Cantemir Vodă, se spune că abea știă să-și scrie numele).

D. Cantemir are numeroase lucrări, între care este însemnată îndeosebi: Descrierea Moldovei, scrisă latinește (*Descriptio Moldaviae*) și cuprinde: geografia țării, despre domnii și boerii ei; datinile moldovenilor la logodne, nunte și înmormântări, despre religia, mănăstirile și limba moldovenilor (Academia Română a tipărit textul latin în 1872, și traducerea română, făcută de Al. Papiu Ilarianu și Iosif Hodoș, în 1875).

Alte opere:

Divanul sau gâlceava înțeleptului ca lumea (lași, 1698) românește și grecește. Înraurit de gramatica limbii latine, Cantemir a scris o românească greșită și foarte deosebită de limba poporului. De aceea lucrarea aceasta de filozofie și teologie este greu de citit.

În acelaș stil încurcat este compusă *Istoria ieroglică* (1705) despre intrigile familiilor boeresti pentru a dobândi favoarea curții dela Constantinopol.

Istoria imperiului otoman, latinește (1715—1716). Ediția latină s'a pierdut. Academia a publicat o după ediția germană (cu folosirea ediției franceze și engleze, în traducere de Ios. Hodoș, 1876—78).

Hronicul (titlul întreg este: «Hronicul vechimii Romano-Moldovlahilor, întâi pre limba latinească izvodit, eară acum pre limba românească, scos cu truda și ostenința lui Dimitrie Cantemir Voevodul și de moșie domn al Moldovei și a svintei rossienești împărății cneaz. În sant Petersburg. Anul 7225» (= 1717). În Hronicul său, Cantemir merge mai departe de Traian și începe istoria sa dela părintele romanilor, *dela Aeneas*, venit din Troia în Italia să întemeeze neamul latin. Recunoaște originea latină a românilor și o susține cu deosebită râvnă. Istoricii de astăzi consideră, din acest motiv, pe Dumitru Cantemir *întâiul latinist român*. Dacă

ideile sale de latinitate n'au dat roade, cauza este că lucrarea sa a rămas în Rusia, necunoscută de români până târziu către sfârșitul veacului, și abia în jumătatea întâi a veacului al 19-lea este tipărită de mitropolitul Moldovei Veniamin Costache, sub îngrijirea lui G. Săulescu.

Hronicul tratează despre colonizare, despre Aurelian, năvălirile barbarilor din Azia, întemeierea principatelor (a doua descălecare), — dar autorul murind în vârstă de 50 de ani n'a ajuns să-și sfârșească lucrarea.

A mai scris despre *viața* și domnia părintelui său, în limba latină (*Vita Constantini Cantemyri*), și *Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor*, luptele și neînțelegerile acestor două familii.

18. Ion Neculce (născut pe la 1672, a murit pe la 1745.) Neculce este cronicarul, care mănuește limba românească cu mare iscusință. Povestește liniștit și socotit ca un om bătrân, bun și înțelept, care mult a suferit. Cronica sa se întemeiază pe izvoare scrise (izvoade), pe tradițiuni («din auzitele celor bătrâni boeri» și din spusele «unora și altora»), și pe cele văzute de el însuși.

A fost hatman sub D. Cantemir Vodă, care ținea foarte mult la acest om deștept. Și el eră să cadă în mâinile turcilor pe vremea războiului dela 1711, dar a scăpat în Rusia, unde a rămas doi ani; a mai stat în Polonia, și în 1721 s'a întors în țară, și a recăștigat averile confiscate, și a trăit retras la moșia sa Prigoreni; acolo, vreme de mai mulți ani, a scris *Letopisețul* (Dela Dabija Vodă până la Mavrocordat, 1662—1743). În fruntea cărții are 42 de tradițiuni prețioase despre Domnii Moldovei.

Titlul tradițiilor este: «*O seamă de cuvinte ce sânt auzite din om în om, de oameni vechi și bătrâni, și în letopisețe nu sânt scrise; ce s'au scris aice după domnia lui Ștefănuță Vodă, înaintea domniei Dabije Vodă*».

Eată câteva, care au servit ca subiecte pentru poeți și prozatori de mai târziu:

a. Ștefan Vodă cel Bun, bătându-l turcii la Ră-sboeni, au mers să între în cetatea Neamțului; și fiind mumă sa în cetate nu l-au lăsat să între și i-au zis, că:

paserea în cuibul său piere. Ce să se ducă în sus, să strângă oaste, că izbânda va fi a lui; și așa pre cuvântul mâne-sa, s'au dus în sus și au strâns oaste... Eară Ștefan Vodă, mergând dela cetatea Neamțului în sus pre Moldova, au mers la Voroneț, unde trăea un părinte *sehastru* pre anume *Daniil*, și bătând Ștefan Vodă în ușa sehastrului să-i descue, au răspuns sehastrul *să aștepte Ștefan Vodă afară, până ș-a isprăvi ruga*; și după ce ș-au isprăvit sehastrul ruga, l-au chemat în chilie pre Ștefan Vodă și s'au ispovedit Ștefan Vodă și au întrebat Ștefan Vodă pre sehastru: ce va mai face, că nu poate să se mai bată cu turcii. Inchina-va țara la turci, au ba? — Eară sehastrul au zis, să nu o închine, că războiul iese a lui, numai după ce va izbândi, *să facă o mănăstire acolo*, în numele sfântului Gheorghe, să fie hramul bisericii. Deci au și purces Ștefan Vodă în sus prela Cernăuț și prela Hotin, și au strâns oaste fel de fel de oameni și au purces în jos. Eară turcii înțelegând că va să vie Ștefan Vodă cu oaste în jos, au lăsat și ei cetatea Neamțului de-a o mai batere, și au început a fugire spre Dunăre. Eară Ștefan Vodă au început a-i gonire în urmă și a-i batere până i-au trecut de Dunăre. Și întorcându-se înapoi Ștefan Vodă, *s'au apucat de au făcut mănăstirea Voronețul*, și au pus hramul bisericii sfântul Gheorghe».

b. «Ștefan Vodă cel Bun, când s'au bătut cu Hroiot... au fost căzut calul cu Ștefan Vodă în război; eară un *Purice aprodul* i-au dat calul lui; și nu putea în grabă încăleca Ștefan Vodă fiind om mic. Și au zis *Purice aprodul*: *Doamne, eu mă voi face o moviliță, și vino de te suie pre mine și încăleacă!* Și s'au suit pre dânsul Ștefan Vodă și au încălecat pre cal; și au zis atuncea Ștefan Vodă: *Sărace Purice, de-oi scăpa eu și tu, atuncea ți-oi schimba numele din Purice: Movilă.* Și au dat Dumnezeu și au scăpat amândoi; și l-au făcut boer, armaș mare, pre Purice; și dintru acel Purice aprodul s'au tras neamul *Movileștilor*, de au ajuns de au fost și Domni dintru acel neam».

c. «Ștefan Vodă cel Bun, vrând se meargă la biserică într'o Duminecă dimineața la Liturghie, în târg în *Vaslui*,

și ieșind în pămîri (balustradă, parmaclac) la curțile domnești ce eră făcute de dânsul, au auzit un glas mare de om, strigând să aducă boii la plug. Și mirându-se ce om ieste acela că ară Dumineca, îndată au trimis în toate părțile ca să-l găsească pre acel om, să-l aducă la dânsul; și, l-au aflat pre om în sus, pre apa Vasluiului, cale de patru ceasuri, arînd la o movilă ce se cheamă acum *movila lui Purcel*; că pre acel om încă îl chemă Purcel. Și ducându-l pre acel om la Ștefan Vodă, l-au întreat Ștefan Vodă: iel au strigat așa tare? și pentruce ară Dumineca? Iel au zis, că au strigat iel să aducă boii la plug, și ară Dumineca, că ieste om sărac, și într'alte zile n'au vrut frate său să-i deie plugul, și acum Dumineca i-au dat. Deci Ștefan Vodă au luat plugul fratelui celui bogat și l-au dat fratelui celui sărac să fie a lui».

d. «Ștefan Vodă cel Bun și cu fiul său Bogdan Vodă de multeori au avut răsboae cu leșii; și multe robii au făcut în țara leșească, cât au pus pre leși în plug, de au și arat cu dânsii, de au sămănat ghindă, de au făcut dumbrăvi, pentru pomenire, ca să nu se mai acolisească (prindă) de Moldova: *Dumbrava roșie la Botoșeni*, și *Dumbrava roșie la Cotnar*, și *Dumbrava roșie mai jos de Roman*; și leșii nu tăgăduesc, că scrie și în cronica lor. Numai mă mir de Miron logofătul, cum au acoperit acest lucru, de nu l-au scris. Și așa vorbesc oamenii că, dacă au fost arînd cu dânsii, cu leșii, i-au fost împungând cu strămurările (furcă de împuns vitele) ca pre boi, să tragă, eară iei se rugau să nu-i împungă, ce să-i bată cu biciuștele; eară când li băteau cu biciuștele, ei se rugau să-i împungă».

19. **Radu Popescu** este cronicar al Munteniei, născut din tată grec, vistierul Hrizea din Popești, și din mamă română, fiica marelui boier Gheorghe Băleanu (pe la 1650). După numele moșiei Popești (Ilfov), a luat numele de Radu Popescu. Tatăl său Hrizea, mare vistier (ministru de finanțe), a fost omorât de Șerban Cantacuzino Vodă, dușmanul familiei Băleanu, ear văduva lui Hrizea și copiii săi fug în Moldova. Mai târziu s'a întors la București, a

ocupat funcțiuni înalte sub Const. Brâncoveanu și Nicolae Mavrocordat, susținând când pe unul, când pe altul dintre domnitorii cari se luptau pentru ocuparea tronului. După viață sbuciumată, la 1723, s'a retras la mănăstirea Radu Vodă din București, unde a murit în 1729 sub numele Rafail monahul.

În cronică sa, Radu Popescu vorbește despre Const. Brâncoveanu, Ștefan Cantacuzino și Nicolae Mavrocordat, laudând sau criticând, uneori în mod exagerat, dar în bun stil pentru acele vremi.

20. Șerban și Radu Greceanu, doi frați, de neam boeresc, în Muntenia, au tradus cărți bisericești. Radu Greceanu, la porunca lui Const. Brâncoveanu, a scris cronică domniei acestui voevod (1688—1713), cu mari laude aduse domnitorului muntean. Scrierea a devenit astfel o cronică oficială. (N. Iorga).

21. Vartolomei Măzăreanu, călugăr la mănăstirea Putna, arhimandrit (1757, sub mitropolitul Iacob I al Moldovei) a desfășurat o mare activitate literară, a tradus cărți religioase, fabulele lui Esop, — a scris frumoase *Condice mănăstirești*, în limbă bogată și puternică, puțin obișnuită pe atunci, ele se pot citi și astăzi. — Orator bisericesc de mare valoare, la începutul secolului al 18-lea, este episcopul de Râmnic (1705), mai târziu mitropolitul **Antim Ivireanul** (născ. în provincia asiatică, la sud de Caucaz, Iberia = *Iveria*). Unul dintre oamenii cei mai activi, a îngrijit să se tipărească numeroase cărți în Muntenia, — dar fiind dușman al necredincioșilor (al turcilor) a avut puternici dușmani, între cari era și domnitorul Nicolae Mavrocordat, fanariot și prieten al turcilor de care atârna. Antim din Muntenia se sfârșește, în mijlocul luptelor politice care frământau principatele, cu aceeași moarte tristă ca și cronicarul Miron Costău. Cuvântările bisericești ale lui Antim, sau *didahille*, dovedesc că cel ce le compunea era convins despre însemnătatea predicilor în educația morală și religioasă a credincioșilor. Antim Ivireanul este întâiul care a înțeles importanța amvonului. (S. Pușcariu). — Dintre mitropoliții Moldovei din secolul al 18-lea, se amintește pentru vred-

niciile sale deosebite: **Iacob Stamate** (1748—1803) născut în Ardeal din părinți țărani. Ajuns episcop, apoi mitropolit în Iași, a publicat cărți de școală și a întemeiat seminarul din Socola, lângă Iași, (școală asemănătoare cu a lui Gheorghe Lazăr din București).

22. *In Ardeal* avem, în secolul al 18-lea, *Codicele Matei Voileanu*, manuscris miscelaneu al unui preot (între anii 1737 și 1768). Cuprinde scrieri religioase și populare, versuri și învățături, copiate și însoțite de observări originale. În Brașov a scris protopopul **Radu Tempea** dela biserica Sf. Nicolae: *Istoria sfintei biserici a Șcheailor Brașovului*; — ear **Eustatievici** (fiul protopopului Eustatie Grid) ca dascăl al școalelor brașovene a scris (în 1757) cea dintâi gramatică românească, după model grecesc și rusesc, fără a pomeni de romanitatea limbii și fără nici una din ideile care aveau să-și facă drumul prin gramatica lui Clain și Șincai. (S. Pușcariu).

O cronică rimată, scrisă de un călugăr (pe la 1780) combate unirea religioasă a românilor ardeleni dela începutul aceluia veac, sub numirea: *Plângerea sfintei mândstiri a Silvașului din eparhia Hațegului, din Prislop*.

23. **Ultimii cronicari**. După cronicile frumoase, scrise de marii cronicari Ureche, Costân și Neculce, încetează epoca înfloritoare și începe decăderea culturală, care se arată și în lucrările literare ale urmașilor acelor distinși scriitori. Nu se mai ivește, în scrisul acestor urmași, iubirea fierbinte de țară, prin care s'au deosebit înaintașii lor. Limba d'asemenea este mestecată cu multe elemente străine, grecești și turcești.

Cronice, din vremea aceasta, au rămas dela: *Ienache Kogălniceanu* (1730—1795), grecul *Amiras*, Nicolae *Mustea*, Ion *Canta*, Mihai *Cantacuzino* ș. a.

*

Moldova și Muntenia, în secolul al 18-lea, stau sub influența grecească (1700 până pe la 1830).

Grecii din Fanar, după ce Constantinopolul cade în mâinile turcilor în 1453, s'au răspândit în țările românești, au intrat în legături de rudenie cu românii, au apucat în

slujbe, și pe la mănăstiri, și au ocupat la urmă și tronurile române. Țările (în sec. 18.) ajung la o stare foarte tristă din punct de vedere material, intelectual și moral. Pe vremea fanarioților, întru câtva și înainte de ei, domnitorii principatelor române, în urma deselor schimbări de tron și a certelor între partidele boerilor, nu puteau să ridice principatele la stări înfloritoare. Au fost aduși mulți călugări și dascăli greci. În școală li se vorbea grecește fiilor de boer; studii aveau: gramatică greacă, filozofia lui Aristotel; mai învățau și puțin franțuzește.

Școala grecească nu poate nimici limba română; adevărat că majoritatea boerilor și domnitorii vorbeau grecește; dar, la sfârșitul secolului al 18-lea și începutul celui următor, găsim scriitori, cari încep a cultiva în scris limba: poezii Văcărești, Conachi, Beldiman ș. a. fac începutul unei epoci de desmorțire.

În Ardeal în sec. 18., vedem încercări de renaștere. Din școlile înființate la Blaj, în 1754, au ieșit bărbați cari au pregătit calea de progres pe seama urmașilor. Unii dintre cei ieșiți din aceste școlile își fac studiile în Roma, în așa numitul colegiu de *propaganda fide*.

Acești scriitori, prin scrierile lor și prin persecuțiunile îndurate, își fac nume în istoria literaturii române. Mulți învățați străini susținuseră, că limba română este de origine slavă, pentru că cuprinde vorbe de origine slavă. Clain, Șincai, Maior și următorii lor (din școala latinistă) au purtat o luptă literară pentru a dovedi originea *latină* a limbii românești.

Autorii au împinut multe greutate, din cauza *cenzurii* aspre, care cerea ca orice carte, de orice conținut, să fie examinată mai înainte d'a se tipări. Această împrejurare a fost mare piedecă pentru scriitori, — și literatură, pe la începutul secolului al 19-lea în loc să progreseze, slăbește. Mulți bărbați au trecut în cursul acestui veac în România: Gheorghe Lazăr, Radu Tempea, Ar. Florian, Ion Maiorescu, I. G. Munteanu, A. Tr. Laurianu, Damaschin Bojincă (1801—1866) fost rector la seminarul din Socola, Eftimie Murgu ș. a.

II. Epoca redeșteptării

(1780—1880)

1. Produsele literare ale manuscriselor și cărților de traduceri slavonești din veacul al 16-lea, și grecești din al 17-lea, nu puteau înrăuri în mod priincios desfășurarea unei literaturi românești.

Epoca fanariotă (care în istoria Munteniei ține dela Nic. Mavrocordat până la Al. Șuțu, 1716—1821; ear în Moldova dela Nicolae Mavrocordat până la Ion Sturdza, 1711—1821), n'a dat decât puține opere, — dar și acestea nu prezintă altă importanță decât cel mult culturală.

Efect mai priincios, pentru dezvoltarea literaturii române, a avut *curentul latinist*, precum și înrăurirea *culturii franceze*.

Cultura franceză este introdusă în principate mai întâi prin profesorii francezi, cari instruau copiii domnitorilor și ai boerimii în limba franceză. Școale pensionate unde se propunea limba aceasta, s'au înființat în București și Iași. Tineri din familii cu avere, precum și bursieri, sânt trimiși în Franța la studii. (Primii bursieri au fost: Eufrosin Poteca, Petru Poenar și Simeon Marcovici). Literatura franceză se răspândește în principate, se traduce și se scrie sub influința ei.

2. Înraurirea asămănătoare vine din Ardeal.

Românii ardeleni, înlăturați dela viața publică a statului ungar în care trăiau, în curs de sute de ani au avut să îndure prigoniri neîntrerupte din cele mai aspre. Ca să-și ușureze soarta, o parte dintr'înșii s'a hotărât, (încurajată și de promisiunile făcute din partea curții împărătești dela Viena) pe vremea arhierilor Teofil și Atanasie (sfârșitul sec. 17 și începutul sec. 18) să primească actul de *unire* cu biserica papală. Astfel, dela 1700, românii de dincoace de munți s'au despărțit în două confesiuni: greco-orientală (sau ortodoxă) și greco-catolică (sau unită cu biserica apuseană).

Prin trecerea lor, la biserica aceasta, românii au dobândit unele foloase și favoruri. Cel mai de căpetenie folos

eră faptul, că au putut să deschidă *școale* și că tinerii români nu mai erau cu totul opriți dela învățătură.

Tineri, teologi români, sânt primiți gratuit în institutele teologice dela Viena și Roma.

Cei dintâi români, cari au învățat în școalele acestea ale apusului, sânt *trei* bărbați de mare însemnătate în dezvoltarea culturii și literaturii române: **Clain, Șincai și Maior**. Ei s'au înapoiat, dela școalele Romei și Vienei, în patria lor să propoveduească, în vorbă și scris, ideile de *latinătate*, de care s'au inspirat acolo, în istorica cetate, în Roma, unde se înalță monumentul romanității neamului românesc: *Columna lui Traian*.

Clain, Șincai și Maior, primii reprezentanți ai curentului latinist, au izbutit să deștepte sentimentul național și să-l țină mereu treaz cu ajutorul școalelor blăjene și al oamenilor ieșiți dintr'însele. (Originea latină a neamului românesc este scoasă la iveală mai întâi la *cronicari*, — dar împrejurările culturale au împedecat mersul pornit în această direcție).

Curentul latinist al școalei ardeleny pătrunde și în Muntenia și Moldova. Profesori ardeleni trec Carpații, la Sf. Sava în București vine *Gheorghe Lazăr* (1818) care în 1816 plecase din Ardeal, dela Avrig. Alți ardeleni: Vasile Pop, Fabian, Cristea sânt aduși de Gheorghe Asachi la Iași, la seminarul dela Socola.

3. Curentul latinist, dela o vreme, începe să exagereze cultul latinității și să răspândească idei greșite de limbă literară.

Exagerarea aceasta a dat naștere unor opere, care încărcate de latinizare încetau de-a mai fi românești. N'a durat mult timp direcția greșită a latinizărilor, căci activitatea lui Vasile Alecsandri și a prietenilor săi de idei a reușit să salveze *românismul* limbii și culturii, care trebuie să asimileze curentele ce o înrăuresc.

Vasile *Alecsandri*, cel mai mare poet al timpului de atunci, prin publicarea poeziilor din popor îndreaptă luarea aminte a știutorilor de carte asupra literaturii populare. *Mihai Kogălniceanu*, scriitor și om de stat, prin publicarea cronicelor cere întoarcere la trecut și continuarea

lucrării literare de acolo, unde fusese părăsită de urmașii cei dintâi ai marilor cronicari.

În acest fel s'a început și s'a dezvoltat epoca de re-deșteptare, — pentruca să treacă, pe la 1880, într'o altă epocă: în *epoca nouă*.

Scritorii

1. Clain, Șincai și Maior, începătorii curentului latin în Ardeal, s'au ocupat cu istorie și cu gramatică.¹

Gramaticii români din secolul al 18., și următorii lor până la mijlocul secolului al 19., vreau să ajungă trei lucruri:

- a) să scoată alfabetul cirilic, înlocuindu-l cu cel latin,
- b) să stabilească ortografia cu litere latine, și
- c) să înlăture din limbă vorbele de origine străină.

Cei trei oameni mari în istoria culturii noastre, Clain, Șincai, Maior, au studiat istoria și limba, și au scris cu gândul de a dovedi originea latină a românilor. Conform acestei vederi, au căutat să înlăture din limbă tot ce li s'a părut străin. Prin gramatica dela 1780, scrisă de Șincai și Clain, se face hotărâtă și sistematică încercare pentru a depărta scrierea cu cirilice. Maior, în *Lexiconul budan*, face etimologiile cuvintelor, căutând pentru cuvintele românești originea latină.

Din viața lui Clain, Șincai și Maior. — **Samuil Clain sau Micul** (1745—1806), e născut în comuna Sadu lângă Sibiu. Terminând seminarul din Blaj e trimis la Viena în colegiul pazmanian să-și completeze studiile teologice. În 1772 se întoarce la Blaj, unde a fost profesor. Pe la 1803 e revizor de cărți la tipografia universității din Buda, acolo a murit. — A fost scriitor productiv. (*Istoria lucrurilor și*

¹ Primelê încercări de a scrie o gramatică română datează din sec. al 18-lea: Un manuscris din 1757, scris în Schei, de Dumitru *Eustatievici*, fiul protop. Eustatie Grid, este o lucrare făcută pentru voevodul Const. Mavrocordat al Munteniei. Lucrări de gramatică în sec. 18 mai găsim la *Iendchiță Văcărescu* (1787, Râmnic), *Molnar* (1788, Viena), *Iorgovici* (1789, Buda). În sec. 19: *Laurian* (în *Tentamen criticum*, 1840), *Cipariu* ș. a.

Întâmplărilor românilor, manuscris, din care s'au tipărit extrase în Călimdar, Buda, 1806; câteva *Istoriile bisericești*, manuscrise; în colaborare cu Șincai: *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Vindobonae, 1780, și altele).

Gheorghe Șincai, (1753—1816). Familia sa se trăgea din ținutul Făgăraș. Tatăl său l-a trimis la școala reformatorilor din Târgul Murăș, unde a învățat limba latinească și ungurească; de acolo a trecut la Cluj în gimnaziul iezuiților, în sfârșit la Bistrița, la Piarști, să învețe nemțește. În 1773, în vârstă de 20 de ani, a fost primit în mănăstirea dela Blaj să propună retorica și poetica; ear în anul următor mitropolitul de atunci Grigore Maior l-a trimis, împreună cu Petru Maior, nepotul mitropolitului, la Roma în colegiul *propaganda fide*. Acolo a stat 5 ani, doi la filozofie și trei la teologie, luând titlul de doctor în aceste studii.

Biograful lui Șincai, Al. Papău Ilarianu, scrie (p. 14.) despre această parte a vieții istoricului următoarele: «În Roma puse fundamentul studiilor sale istorice. El ajunse a fi custode al bibliotecii colegiului de propagandă. Mulțumită cu deosebire cardinalului *Ștefan Borgia*, secretarul colegiului, toate bibliotecile Romei erau deschise lui Șincai, și anume: biblioteca *vaticană*, biblioteca *sopra la Minerva*, biblioteca *benedictină*... Culegea zi și noapte, cu o ardoare fără exemplu, din cărți și manuscrise. Borgia-i câștigase dela papa Piu VI. voie formală de a ceta toate cărțile, și cele oprite, și de a cerceta și consulta toate bibliotecile... De multe-ori Borgia singur i căută și arată diferitele cărți pân' aci necunoscute, ce cuprindeau ceva despre români. Ades îl poțea la masa sa, înconjurată de erudiți ai Romei și străini, din ale căror convorbiri profită în toate privirile. După terminarea studiilor sale în Roma, Șincai întorcându-se la 1779 se oprî, din porunca împărătesei Mariei Tereziei, în Viena pe un an, intrând în seminarul *Sta Barbara*, unde se află ca prefect al studiilor S. Clain, amicul și compatriotul său». —

În 1780 a publicat gramatica, compusă împreună cu Clain. Și în Viena a cercetat bibliotecile și a făcut cunoștință cu istoricii însemnați, cu Daniil Cornides, Benkő și

Sulzer. (Pe la 1782) venind acasă, a fost numit director al școalelor române de acolo, și a înființat multe școli în timpul funcționării sale (până la 1784). Acuzat, că are idei revoluționare și turbură ordinea publică, a fost scos din postul de director. Șincai, persecutat de soarte, se retrage la contele Daniil Vass (despre a cărui familie Șincai scrie, că a venit din Moldova în sec. X), și a petrecut acolo șase ani ca instructor al copiilor contelui maghiar. De acolo a călătorit (în 1803) la Buda, își completează *Cronica*, (tipărind o parte în calendarele de Buda din 1807, 1808 și 1809), din cauza cenzurii n'a putut să urmeze. În anul acest din urmă Șincai earăș eră la elevii săi Vass, în *Sinea*. Peste doi ani merge la episcopul Sam. Vulcanu în Oradea-mare, apoi la Blaj, la Alba-Iulia, cu scopul să-și publice *cronica*; dar cenzura nu i-a dat voe. Moare în 1816, la familia Vass în Sinea. — Când a fost director, a scris mai multe cărți de școală. Lucrarea sa principală, *Cronica Românilor*, cuprinde întâmplările an după an dela 86—1741. (*Cronica* întreagă s'a publicat de Laurianu în Iași în 1853, cu cheltueala lui Grigorie Ghica și cu litere cirile, în ediția a 2-a s'a publicat în 1886 de ministrul instr. publice din București. Se găsesc și lucrări netipărite de ale lui Șincai la seminarul din Oradea-mare și în muzeul din Cluj).

Petru Maior, (n. pe la 1755, mort în 1821). Fiu de protopop, a învățat în Târgul Murăș, Cluj și Blaj, după aceea cu Șincai la Roma. Întors în patrie, s'a călugărit și a primit numele Paul; în 1784 a părăsit mănăstirea și s'a făcut paroh în Reghin, apoi protopop. În 1804 s'a dus la Buda și a ocupat postul de revizor de cărți la tipografia universității, unde fusese Clain. Ca revizor a murit. — Prin scrierile sale, tipărite mai toate, a propagat între români idei asupra limbii și originii lor, și a produs oare care mișcare la scriitorii noștri și la cei străini. Are două lucrări însemnate: *Istoria pentru începutul românilor*, (Buda, 1812) și *Lexiconul* numit *de Buda*, 1825, (la care au lucrat: Clain, protopopul Vasile Coloși, I. Cornelli, canonic, Petru Maior, Ion Teodorovici, preot și Alexandru

Teodorovici, doctor; titlul *Lexiconului* este: *Lexicon romanescu — latinescu — ungurescu — nemtiescu, quare de mai multî autori în cursul a treiseci și mai multor ani s'au lucrat, Budae, 1825).* — *Istoria* sa a fost scrisă pentru a răspunde atacurilor îndreptate contra poporului român de unii scriitori străini (Sulzer, Eder ș. a., cari apărau teoria că românii, pe vremuri, au părăsit cu totul Dacia și au trecut Dunărea). — (Ex. în Man. II. 71).

2. Urmași ai lui Clain, Șincai și Maior au dus lucrarea în direcția latinității. **Timotei Cipariu** (cit. Țipariu), care studiază la școalele din Blaj, voește ca românii să aibă o limbă literară purificată de vorbe străine, și adevă: deoparte să se introducă în locul lor cuvinte latinești deadreptul din limba latină; de altă parte, din vechile monumente literare ale secolului al 16-lea să se reprimească vorbe și forme ieșite din uz, însă de origine latină. Cipariu, reprezentant de frunte al curentului acestuia, numit și *etimologic*, în chestiunea ortografică vrea, ca scrierea română să nu fie întocmită după felul cum se roștesc vorbele, ci să fie croită în așa fel, ca originea latină a cuvintelor să se poată cunoaște ușor.

Cipariu a contribuit la înlăturarea cirilicelor; prin scrierile sale și prin adâncile sale cunoștințe a făcut pe timpul său cele mai de valoare cercetări asupra limbii române, a urmărit-o în dezvoltarea sa istorică prin schimbările ce le-a suferit în cursul veacurilor. Astfel Timotei Cipariu, *«părintele filologiei române»*, a recunoscut însemnătatea studiului *vechilor monumente* ale limbii noastre.

Părerile sale, afară de cele ortografice și latinizatoare, au fost primite de gramaticii de mai târziu.

Într'un timp cu Cipariu a lucrat *Laurianu*, care a mers și mai departe în direcțiunea latinizatoare. Laurianu a scris o limbă aproape cu totul nouă, având în vedere limba latină clasică. Limba și scrierea lui Laurianu n'au fost primite de nimenea, numai de colaboratorul său *Maxim*, cu care a lucrat Proiectul de Dicționar, după însărcinarea primită dela **Societatea academică română**

din București (Academia Română de mai târziu) publicat pe la 1870.¹

3. În fața curentului etimologic ciparian s'a pornit curentul *fonetic*, condus de membrii «Junimii» dela Iași în frunte cu **Titu Maiorescu**. Foneticii susțin, că *poporul*, nu gramaticii creează limba, și că este cu neputință a curăți o limbă în înțelesul latinizatorilor, scoțindu-se elementele vechi și des folosite, și punându-se în locul lor altele, scoase din limba latină; limba noastră literară să se formeze din limba românească a poporului. În ale ortografiei foneticii afirmă, că ortografia are să însemne cât poate mai exact sunetele vorbirii; de aceea, vorbele se scriu în mod fonetic, fără privire la origine, așa cum se rostesc de cei mai buni dintre scriitorii români.

*

Exemplu de ortografia lui Cipariu:

«Gramatec'a presente s'a scrisu dein punctu de vedere istoricu... Nesulu istoricu între limb'a romanesca si între

¹ Academia Română, înființată în 1867 cu numele «Societate Academică» (și constituită definitiv în anul 1879), a încredințat în 1869 pe membrii săi A. T. Laurianu, I. C. Massim și I. Heliade-Rădulescu să elaboreze un proiect de Dicționar al limbii române. Laurianu și Massim, ajutați mai târziu de colegii lor Ios. Hodoș și G. Bariț — deși acești doi din urmă nu aprobau «stricarea limbii» — au alcătuit «*Dictionariulu limbii române*» și «*Glossariu, care cuprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a lor, cumu si celle de origine induiosa*». Volumele mari, lucrate cu o râvnă neobosită, nu erau corespunzătoare stărilor de fapt ale limbii.

În 1884, regele Carol I., protectorul Academiei Române, a pus la dispoziția acestui corp mijloacele materiale trebuitoare pentru un nou dicționar. Academia a însărcinat atunci pe lingvistul și istoricul B. P. Hasdeu cu facerea noului Dicționar al limbii române. În timp de 13 ani Hasdeu a publicat trei volume, sub titlul «*Magnum Etymologicum Romaniae*», cuprinzând litera A și începutul literei B. Planul lucrării lui Hasdeu s'a considerat că e prea vast, pentru a putea fi curând terminat. De aceea în 1897 s'a dat profesorului universitar Al. Philippide încercinarea de a compune Dicționarul.

Comisiunea Dicționarului (aleasă în 1897 și compusă din: T. Maiorescu, I. Kalinderu, D. A. Sturdza, Gr. Tocilescu și N. Quintescu) n'a primit însă nici planul de redactare al membrului Al. Philippide, care în 2 ani ajutat de mai mulți colaboratori a făcut extragerea materialului lexical. Astfel, în 1 Ianuarie 1906, lucrarea s'a încredințat profesorului Sextil Pușcariu și colaboratorilor săi.

cea vechie latină împreună cu dialectele române mai noue, de multu e recunoscutu între Romani, și în Europ'a învețiată astăzi nu se mai trage la îndoială decâtu prein nesciutori și malevoli, cari încă s'au împucinat.

Alte exemple: «liepure», «muliere», «liubite filiule», «calcaniu», «antaniu», «scaimbu» (schimb) ș. a.

Exemple de limbă și ortografie, întrebuițate de Laurianu în *Tentamen criticum* (1840):

aqueste caballu formosu (p. 212); *un popillu pectinatu* (213); *Noi cunoscimu benele et facimu reu* (Noscimus bonum et facimus malum, 214); *Melu'lu et prunu'lu facu pome* (215); *Oci'li et capu'lu me dole* (Oculi et caput mihi dolet, 216); *Multi su clamati, vero paucini electi* (Multi vocati, verum pauci electi, 286); *Porta'la ciuitate' lei e forte larga* (Porta civitatis est valde larga, 219); *Intellecti'li omni nu verbescu fora a cogitare*, (223); *Mi la spose de sese cente ori*, (233); *Da-ni alequi de bebere* (Da nobis aliquid ad bibendum, 234); *De multeori dolu mai multu aurecli'le pre quellu qui ausculta, de quantu gula'la pre quellu qui verbesce*, (287); *Nu e de credit quo toti quelli qui sciu bene verbire, sciu inquo et bene scribere* (Non est credendum, quod omnes, qui norunt bene loqui, etiam bene scribere sciant, p. 282)... (V. și Man. II. 93).

4. Văcăreștii. — Beldiman. — Conachi

Pe la sfârșitul secolului al 18. și începutul secolului al 19. boerii din Moldova și din Muntenia, s'au ocupat cu facerea versurilor.

Ienăchiță Văcărescu a scris poezii lirice (patriotice și erotice) primele poezii în genul liric la noi. Meritul lui Ienăchiță Văcărescu (în Muntenia), și al lui Costache Conachi (în Moldova) stă în împrejurarea, că au scris o românească destul de bună pentru timpurile de pe la sfârșitul secolului al 18., când limba *grecească* era des folosită în clasa cultă a românilor.

Nobil patriotism inspiră poeziile lui Ienăchiță Văcărescu când scrie pentru urmașii săi:

Urmașilor mei Văcărești:
Las vouă moștenire:

Creșterea limbii românești
Ș'a patriei cinstire.

Alt exemplu de limbă:

Într'o grădină,
Lâng'o tulpină
Zării o floare ca o lămină.

S'o tai, se strică;
S'o las, mi-i frică,
Că vine altul și mi-o ridică.

Ienăchiță Văcărescu (c. 1740—1799) e născut pe la mijlocul sec. 18, din o veche familie, vestită pentru iubirea de țară și suferințe ce a îndurat pentru dânsa, și vestită la popor din cauza dărniceii sale în vremuri de nenorociri. Ienăchiță, feciorul lui Ștefan Văcărescu, vorbea: latinește, grecește, franțuzește și turcește. A ocupat înalte direcătorii, a fost vistier, apoi spătar, mai târziu trimis în misiune diplomatică la Viena, la împăratul Iosif II., — și s'a ocupat și cu literatura; a scris *Poetică* românească și o gramatică (sub titlul: *Observații sau bătăii de seamă asupra regulilor și orânduvelilor gramaticii românești, adunate și alcătuite acum întâi de dumnealui Ienache Văcărescu*, tipărită la (1787)).

Iancu Văcărescu (1786—1863). În familia Văcăreștilor mai mulți inși au avut darul poeziei. Fiii lui Ienăchiță, *Alecu* și *Nicolae*, au scris câteva versuri. Cel mai distins ca poet între Văcărești este *Iancu Văcărescu*, fiul lui Alecu. Este inspirat de aceleași sentimente, de care a fost condus moșul său. Iancu Văcărescu, în poezia sa *La pravila țării*, își cântă dorința ferbinte, ca românul să redobândească cele ce a pierdut sub a fanarioților domnie, și să ajungă din corb ce este earăși *Acvilă*, mare în război și pace! Plin de admirație și de iubire este Iancu Văcărescu pentru junele poet Vasile Cârlova și pentru Grigore Alexandrescu.

Alecu Beldiman. În timpul când limba românească era săracă în expresiuni, a scris vornicul *Alecu Beldiman*, (c. 1750—1825) lucrări originale și traduse. (Titlul uneia din traduceri sale este: *Tragodia lui Orest, de prea învățatul și cu învăpăiată dragoste spre procopsirea*

neamului românesc marele postelnic Alecu Beldiman, acum întâia oară tălmăcită din limba franțuzească în cea românească, tipărită la 1820 și tradusă după Voltaire).

Lucrarea originală a vornicului Beldiman este: *Tragodia sau mai bine a zice jalnica Moldovei întâmplare după răsvrătirea grecilor la 1821*. «Tragodia» este o cronică rimată, care povestește, pe lângă nenorocirile Moldovei, mișcările grecilor în Moldova, ce le-a văzut Beldiman, și ciocnirile între greci și turci, adică revoluția grecilor, cunoscută sub numele de *Eterie*. Povestirea este în general monotona și lipsită de poezie. Insuși mărturisește, că scrisul «*în stihuri*» este pentru el «*zăbavnic și greu*». Vornicul Alecu Beldiman în scrierea sa își arată disprețul pentru răutățile grecilor; dar n'a înțeles ideile eroului român dela 1821, ale lui *Tudor Vladimirescu*, numindu-l *viclean, înșelător și răsvrătitor*. Limba lui Beldiman este plină de grecizme, ce vor fi fost puțin răspândite pe vremea sa; astăzi, fără dicționar, rămân neînțelese. «Tragodia» e însemnată ca izvor istoric pentru întâmplările dela 1821 și pentru felul de a gândi al unor boeri.

Costache Conachi, (1777—1849), s'a îndeletnicit cu scrisul versurilor. Cunoștea literaturi străine. În limba *românească* a cântat idei frumoase și sentimente alese. Poeziile lui se țin de genul liric. Sânt scrise în limbă înțeleasă. Mai adese găsim într'insele pe Afrodita și pe Amor, pe cari i-a cântat în multe din cântecele sale. Așa, se adresează către *Amoriu*, zicând:

Amoriu, la-a ta putere de-acum nu mă mai închin,
Na-ți și arc, na-ți și săgeată, na-ți și ghimpul cu venin,
Căci la invalizi ca mine ele nu se mai cuvin.

Cântecele sale erau mult cântate de lăutari, unele au trecut în popor. (V. Man. II. 73. 74).

5. Barac. — Aron. — Deleanu

La începutul secolului al 19-lea și sfârșitul sec. al 18-lea lucrează, în părțile ardelene, scriitorii populari: Barac, Aron și Budai Deleanu. Ei au deșteptat în popor gustul de citire: acesta este meritul lor însemnat.

Ioan Barac (mort în 1848) e cunoscut în istoria literaturii pentru punerea în versuri a bazmului Arghir și Elena, sub titlul: *Istoria preafrumosului Arghir și a preafrumoasei Elene* (1801). Arghir pleacă să găsească pe Elena, zina cu părul de aur, care s'a ivit lui Arghir în formă de pasăre măiastră. După lungi osteneli și multe primejdii Arghir o găsește și o ia de soție. Barac înțelege sub Arghir pe împăratul Traian, iar fecioara măiastră cu părul de aur este pământul ardelenesc «pentru băile lui cele de aur, care de mult au fost vestite», scrie Barac în «Înainte-cuvântare» la această carte. — Barac a redactat primul ziar în Ardeal «Foaia Duminecii» cu cheltuiala lui Rudolf Orghidan în Brașov. — În versuri a mai publicat «Risipirea cea din urmă a Ierusalimului» (1821).

Vasile Aron a scris pe seama poporului și în graiul lui. A publicat: *Patimile lui Cristos* (1808), *Jalnica soarte a lui Piram și a Tisbei*, și cartea mult cetită *Leonat și Dorofata* (în 1815); a tradus părți din poezii latini Vergiliu și Ovidiu, fără a le publica.

Mai bogat în lucrări și mai talentat a fost **Ioan Budai (Budoi) Deleanu**. O epopee comică și satirică este *Țiganiada* sau *Tabăra Țiganilor*, scrisă sub înrăurirea unei parodii a *Eneidel* (parodie făcută de un scriitor german, Blumauer). Țiganiada are 12 cântece, în strofe de câte șase versuri. Deleanu ne descrie o expediție a țiganilor asupra turcilor: Vlad Țepeș Vodă face adecă o oaste alcătuită din țigani, și o trimite la bătălie cu turcii. Țiganii cer lui Țepeș Vodă, să le dea — străjuitori, ca nu cumva tâlharii să-i slutească ori să-i ucidă pe drumuri... Țepeș Vodă, ca să-i cerce, îmbracă vre-o câțiva oșteni români în haine turcești și-i trimite asupra oștirii țigănești. Țiganii, fără să cunoască pe românii îmbrăcați turcește, hotărăsc că ar fi mai sănătos, dacă ar scăpa fără bătălie, — și o iau la fugă. Însă țiganii află că au fost înșelați. Atunci sosesc turcii cei adevărați; oastea țiganilor se aruncă asupra lor, crezând că sânt oșteni români îmbrăcați turcește. Țiganii fiind învingători, se așează la sfat, și vorbesc care de care, cum vor împărți între sine slujbele țării. Sfârșitul vorbelor

este o strajnică părueală, după care țigani se împrăștie care în cătro. — Deleanu a cunoscut bine apucăturile cu întreg felul de a fi al acestui soi de oameni, și le-a descris în mod caracteristic.

Din viața lor mai însemnăm:

Ion Barac (1776—1848) a fost învățător în Avrig, apoi s'a mutat la Brașov, unde a trăit până la moarte.

Vasile Aron (1770—1822) e născut într'un sat lângă Blaj. A trăit și a murit ca avocat în Sibiu.

Ion Budai (Budo) Deleanu, (născut pe la 1760, mort în 1820) contemporan cu Barac și Aron, a fost fecior de popă, născut la Cigmău, sat între Orăștie și Săcărâmb. A învățat în Viena, a trăit în Lemberg, unde ajunsese consilier aulic. Tot în Lemberg au fost cumpărate scrierile lui pentru biblioteca centrală din București prin Gheorghe Asachi dela un ginere al lui Deleanu. (Pe lângă Țiganiada, scrisă în 1800, a lucrat vocabulare și lucrări de gramatică).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

6. Dimitrie Țichindeal din Bănat a lucrat în proză fabule (publicate mai întâi la 1814 în Buda) cu titlul: *Filozofice și politice prin fabule învățături morale*; formează carte voluminoasă, de vr'o cinci sute de pagine, în partea cea mai mare traduceri dintr'un fabulist sârb, Obradovici. Dositei Obradovici publicase la 1788 fabulele lui Esop cu un adaos de învățături morale; acestea le-a tradus Țichindeal și le-a întocmit pentru români. Cartea lui Obradovici eră foarte cunoscută la sârbi, și însuș Obradovici avusese de gând pe la 1793 să-și tipărească fabulele în românește. Deși cartea lui Țichindeal eră numai o traducere, totuș a fost confiscată, și el și-a pierdut postul de profesor dela școala normală (preparandia) din Arad, înființată în 1812. Țichindeal s'a distins prin iubirea sa de neam. În chestiuni bisericești și naționale a purtat o întinsă corespondență cu episcopul român Samuil Vulcanu din Oradea-mare. Dușmanii săi l-au persecutat pentru sentimentele sale românești. (V. Man. II. 75).

(Academicianul Ios. Vulcan, a descris în discursul său de recepțiune, viața și activitatea fabulistului Țichindeal).

7. Anton Pann

(1794—1854)

Anton Pann a fost, pe timpul său, cel mai citit scriitor. Scrierile sale cuprind mult umor și sânt îmbrăcate în limbă bună și ușoară de înțeles. Din firea lui, Anton Pann se vede a fi fost om glumeț, voios și isteț. Fără a fi învățat multă carte, știă să vorbească bine mai multe limbi: bulgărește, grecește, turcește, rusește, — și îndeosebi știă să scrie în limba românească a țaranului.

Scrierile lui Anton Pann se citesc și astăzi.

Lucrările lui sânt variate și multe: A adunat material de literatură populară (mai înainte de Alecsandri), a făcut numeroase *Istorioare în versuri și Fabule*, fel de fel de *Cântece lumești*; Călindare; *Năsdărăniile lui Nastratin Hoge*, traduse din turcește.

A scris cărți de slujbă bisericească, a tradus din grecește, a compus piese muzicale, a pus pe note cântece populare și bisericești.

Cele mai însemnate din lucrările lui Ant. Pann sânt: *Povestea Vorbei și O șezătoare la țară* sau *Povestea lui Moș Albu*. — *Povestea vorbei* conține proverbe adunate din popor, ca bunăoară următoarele:

La orice treabă pe Stan păfitu'ntreabă.

Cine știe carte, are patru ochi.

Frica apără chica.

După război mulți voinici s'arată,

La plăcinte înainte, la război înapoi.

După fiecare grupă de proverbe, pentru a lămuri mai bine cuprinsul lor, urmează câte o anecdotă sau povestire în versuri. Scopul lor este a petrece și a moraliză, învățând pe oameni să iubească învățătura de carte, adevărul, blândețele, să fie ascultători și să muncească. (O asemenea povestire este *Doi învățăcei, Omul flecar ș. a.*)

O șezătoare conține povești versificate, ghicitori, dialoguri, care formează toate un întreg bine rânduit.

Anton Pann, (1794—1854) s'a născut în Slivden în Bulgaria, unde tatăl său a fost căldărar. La 1812 el cu

toată familia au fost duși robi în Rusia. Acolo Anton Pann a servit câțiva ani ca muzicant în armată, până când într-o zi a fugit la București, de unde s'a dus la Brașov. Acolo a fost cântăreț la biserica sfântului Nicolae. A cunoscut pe Ion Barac, care asemenea avea plăcere pentru scrieri populare. Peste doi ani A. Pann se întoarse la București, și trăește în slujba de cântăreț de strană la mai multe biserici, și ca profesor de muzică. La 1847 și-a întemeiat o tipografie, a lucrat zile și nopți la variatele sale lucrări, și le-a publicat în vre-o treizeci de volume. A răposat în București. Pe peatra mormântului său s'a pus următorul epitaf, compus de Pann:

Aici s'a mutat cu jale
În cel mai din urmă an,
Cel ce în cărțile sale
Se subscrie Anton Pann.
Acum mâna-i încetează,
Ce la scris mereu ședeă,

Nopti întregi nu mai lucrează,
La lumină cărți să dea.
Împlinindu-și datoria,
Și talentul nengropând,
Și-a făcut călătoria,
Dând altor în lume rând.

8. Mămuleanu. — Cârlova

Barbu Paris Mămuleanu (1794—1837) născut în România veche, a trăit în București. Ii plăcea să citească din cărți populare. În poemul său compus în 1821, și mult răspândit pe atunci, *Plângerea patriei*, deplânge nenorocirea patriei sale cutropite de străini. În alte versuri sub titlurile: *Toamna*, *Noaptea*, cântă natura și preamărește divinitatea. Zugrăvește și unele defecte omenești, de ex.: în *Ipocritul* fățarnicia.

Vasile Cârlova, (1809—1831), de la Târgoviște, a murit ca ofițer în vârstă abia de 22 de ani, la Craiova. Poeziile sale, puține, vorbesc despre: Ruinele Târgoviștei, Hero și Leandru, Păstorul întristat, ear *Oda* e închinată oștirii cu ocaziunea înălțării steagului național la 1831.

9. Asachi. — Eliade. — Lazăr

Scriitor zelos a fost **Gheorghe Asachi** (1787—1869). A lucrat în scopul de a produce o mișcare culturală și literară, și a rensufleți sentimentele naționale amorțite în

Moldova. Purtat de asemenea gândiri și simțiri, Asachi a desfășurat o largă activitate în vreme de peste o jumătate de veac. Născut în Herța, în județul Dorohoi, și-a făcut studiile în Lemberg, Roma și Viena. După aceea, întors la Iași, a început în l. română un curs de inginerie (1813) apoi a înființat cu multe greutateți o tipografie, (1817), a organizat un început de *teatru*, scriind și traducând anume piese teatrale, în care rolurile erau ținute de fiii și fiicele boerilor moldoveni.

La 1821 Asachi e silit să părăsească Iași; peste șase ani rechemat, publică în 1 iunie 1829 primul ziar român în Moldova *Albina Românească*.¹ Astfel, Asachi e întemeetorul presei în Moldova. Inființându-se mai târziu școalele în înțelesul *Regulamentului organic*,² Asachi sub

¹ Încercări neizbutite pentru a înființa gazete românești s'au făcut la sfârșitul sec. 18. În 1829 și în anul următor a tipărit *Zaharie Karkaleki* la Buda *Biblioteca Românească*, — Karkaleki e născut în Brașov, și mort în București în 1856. În Muntenia, ca tipograf al statului, a redactat mai multe gazete, lăudând vreo douăzeci de ani pe toți cei ce se perândau la stăpânire.

² După mișcarea dela 1821, în anul următor Turcia a ridicat la tronul Moldovei pe *Ion Sturza*, la al Munteniei pe *Grigore Ghica*, Rușii, dușmani ai turcilor, au intrat la 1828 în principatele românești și, trecând Dunărea, bat pe turci. În 1829 se încheie pacea dela *Adrianopol*, între altele cu condiția ca turcii să plătească rușilor 10 milioane de galbini despăgubire de război; eară până la plățirea sumei, rușii să țină ocupate Moldova și Muntenia. Turcii neplătind până la 1834, rușii în acest restimp de șase ani au ținut ocupate țările și le-au administrat. În acești ani s'a făcut așa numitul *Regulament organic*, unde s'a hotărât să se organizeze școale, să se facă drumuri și altele; dările pentru boeri se șterg, și se păstrează numai darea plătită de țărâtime, împreună cu *claca* sau *boerescul*; țiganii erau robi ai boerilor și ai statului. Când se retrag rușii la 1834, sânt numiți domni *Mihai Sturza* în Moldova, și *Alexandru Ghica* în Muntenia. Mulți dintre fiii boerilor cercetează universitățile apusului, îndeosebi cea din Paris; de aici se întorc în patrie cu idei nouă și liberale. Bunăoară, erau de părere că trebuie desființată robia țiganilor; că *toți* cetățenii să plătească contribuție statului, — tinerii voiau să răstoarne starea de lucruri creiată prin Regulamentul organic, pe care rușii îl susțineau, pentru ca să se poată amesteca în afacerile țărilor, asupra cărora luaseră «protectoratul». În 1848 Regulamentul este ars în București. Atunci rușii intră în principate și la 1849 încheie cu turcii Convenția dela Balta-Liman, în înțelesul căreia domni nu mai erau aleși de țară, ci numiți de turci în invoieală cu rușii, pe

domnia lui Mihai Sturza a fost numit Referendar (inspector de școale) și a muncit vre-o 14 ani, îngrijindu-se de îmbunătățirea școalelor. La adânci bătrânețe a răposat în Iași. Acolo i s'a ridicat o statuă.

Asachi are scrieri de tot felul: poezii, nuvele istorice, piese teatrale, cărți didactice și calendare. — (V. Man. II. 76).

Activitatea lui **Ion Eliade Rădulescu** în *Muntenia* se asemănă în multe priviri cu activitatea lui Gheorghe Asachi în *Moldova*.

În sec. 18, și pela începutul secolului al 19, cele două principate au ajuns într'o stare de jale. Scriitorii contemporani descriu, în culori triste, întunecul și mizeria ce năpădiseră principatele. Voevozii, și unii funcționari, se îngrijau mai mult de persoana lor, căutând să se îmbogățească; poporul lipsit de școale mai numeroase eră ținut în neștiință.

Pe la școale, unde se învăță grecește, elevii recitau «*ca papagalii*», adică fără a înțelege cele învățate. Afară de fiii de boieri, trimiși la Paris și la alte universități, puțini erau oamenii cari se ocupau cu literatura câtă eră cu cronicarii sau cu vechile cărți bisericești. — Pe acest timp, când stările nefavorabile împedecau deșteptarea sentimentului național, se ivește **Gheorghe Lazăr**, care (la 1816) trece munții și, după unele pedeci, deschide în București școala română la Sântu-Sava. Aici a propus românește: matematică, inginerie și filozofie. Mulți elevi, dela școalele

șapte ani. În Muntenia în locul lui Bibescu ajunge Barbu Știrbei, în Moldova Grigore Ghica, (care desrobește țiganii la 1854).

Începându-se războiul *Crimeii* la 1853, între ruși și turci, acești din urmă, ajutați de francezi și englezi, bat pe ruși; la 1856 în *Congresul dela Paris* Rusia este silită să renunțe la «*protectoratul*» avut asupra Moldovei și Munteniei. După aceasta în curând, la 1858, *divanurile ad hoc* ale țărilor se pronunță pentru unirea Moldovei și Munteniei într'un singur stat, sub numele *România*; ear în (24. Ianuar) 1859 este ales de principe în ambele principate *Al. Cuza*. — Temeiul unei nouă organizări în România s'a pus la 1866 prin alegerea unui domnitor din casă domnitoare apuseană, în persoana lui *Carol* de Hohenzollern, sub a cărui domnie România a intrat în rândul statelor moderne. În 1877 se înfăptuește independența, în 1881 regalitatea, în 1918 unirea tuturor românilor într'o singură țară.

din București, aleargă la S. Sava, să asculte pe Lazăr. Deși școala e închisă la 1821, ear Lazăr, cuprins de boală, se întoarce acasă, totuș «grăul cel curat și fără neghină» sămănat de dânsul a dat rod: Eliade, Eufrosin Poteca, Petru Poenar, Simeon Marcovici întăresc începuturile școlii românești.

Elev al școlii lui Lazăr a fost **Ion Eliade Rădulescu**, care dezvoltă o bogată și energică lucrare în literatură și în politică, și dă nou avânt deșteptării naționale produse de Lazăr.

Eliade s'a ocupat cu toate soiurile de literatură: a scris poezii lirice, epice, (*Mihaida*, epopoe scrisă la 1848, neterminată), dramatice. A făcut, ajutat de mai mulți tineri, traduceri din scriitorii clasici: din Vergil, Dante, Molière, Lord Byron (ca să avem în limba română operele însemnate ale scriitorilor vestiți din literaturile străine). În gramatica sa (dela 1827) a redus mai de jumătate numărul slovelor din scrierea română, și a stăruit ca limba să se scrie așa cum se pronunță. La 1829 a publicat *Curierul românesc*, primul ziar politic al Munteniei, în 1837 o revistă literară *Curierul de ambe sexe*, (tot în anul când au apărut în Brașov ziarele *Foaia Duminecii*, redactată de Barac și *Gazeta de Transilvania* cu suplimentul său literar *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, redactată de Gheorghe Bariț). Eliade a cumpărat o tipografie, și a înființat în 1834 cu Ion Câmpineanu *Societatea Filarmonică*, cu scopul de a ridica învățământul, a întemeia ziare, precum și un teatru național. A îndemnat tinerimea de pe atunci să scrie, zicându-i: «*Scrieți, băieți, orcum, numai scrieți!*»

Eliade a scris, la început, limbă românească bună; mai târziu, după 1840, sub influența curentului latinist, a scris în stil mestecat cu vorbe italienești.

Eliade Rădulescu și Asachi fac parte din acei scriitori, cari aveau să răspundă trebuințelor practice ale vremii. Fără însușiri literare sau științifice distinse, amândoi și-au câștigat nume nemuritor în istoria culturii noastre, prin zel neobosit dovedit spre binele neamului, din care au ieșit. Pentru mișcarea literară ce a produs, Eliade primise numirea de «*părinte al literaturii române*».

Ion Eliade Rădulescu s'a născut (la 1802) în Târgoviște. Numele *Eliade* l-a primit «în școlile elenice». Ca tinăr ajunsese profesor la școala unde propunea Gheorghe Lazăr, a cărui catedră a ocupat-o mai târziu, când (în 1822) școala dela S. Sava a fost redeschisă. A funcționat vre-o 5 ani. După aceea s'a ocupat cu ziaristica. La 1848 a luat parte la evenimentele aceluși an, a fost unul din capii revoluției și a stat mai mulți ani în exil. A murit în București (la 1872). (V. Man. II. 78).

Învățătorul lui Eliade, **Gheorghe Lazăr** (1779—1823), este din Avrig, sat lângă Sibiu. Baronul săsesc Brukenthal care avea o moșie în satul acesta, a luat la sine pe tinărul Lazăr, l-a crescut, l-a trimis la Viena, unde a studiat teologia și alte științe. Intors acasă, a fost profesor la seminar în Sibiu; de unde trece munții la București. În 1818 începe lecțiile la S. Sava, la 1821 întors în sat, la părinți, moare tot aici.

Carol Rosetti, elev al lui Lazăr, călătorind în partea locului, la 1864, a dispus să i se ridice un monument de marmoră, pe care a pus un epitaf făcut de Lazăr; sub epitaf a adăos Rosetti versurile:

Precum Hristos pe Lazăr din morți a înviat,
Așa tu România din somn ai deșteptat.

Lui Eliade și lui Lazăr, România recunoscătoare li-a ridicat statue, puse în fața universității din București.

10. Mihai Kogălniceanu

(1817—1891)

Este unul dintre bărbații de seamă ai generației entuziaste dela anii 1848 și 1849. Tovarășii săi de muncă erau Ion Constantin Brătianu, C. A. Rosetti, Ion Ghica, Nicolae Bălcescu și mulți alții. Intre aceștia unii sânt mai ales oameni politici, alții sânt și scriitori.

Kogălniceanu a luat parte activă la mișcările și la reformele mari, prin care trecură principatele române pe la mijlocul veacului al 19-lea: alegerea unui singur Domn în Moldova și Muntenia, *unirea* acestor țărișoare, sub Cuza Vodă, *secularizarea* averilor mănăstirești (luarea din

mănile călugărilor greci a unor moși, ale căror venite trec în stăpânirea statului), desființarea *boerescului* sau a *clăcii* (îndatorirea țăranului de a face *muncă gratuită* în anumite zile din an, pentru dreptul de a trăi și a se hrăni pe moșia proprietarului; — proprietari erau domnitorii țării, boerii și călugării), în legătură cu desființarea boerescului *improprietărea* țăranilor, emanciparea țăganilor, egala îndreptățire a claselor societății, și alte legi necesare. — Toate acestea au pragătit calea spre întronarea unei dinastii statornice, spre independență, regat, și în sfârșit spre unirea tuturor românilor într-o singură țară.

Mihai Kogălniceanu s'a ocupat cu lucrări *istorice* și de literatură. A studiat în Franța și Germania, unde a publicat articole de istorie română. În Iași a întemeiat revista *Dacia literară* (1840); în curând apar *Cronicele Moldovei* (1845—52), și alte publicațiuni, cari au pus temelii solide pentru epoca literară ce avea să urmeze. (V. Man. II. 80).

11. Coleg cu Mihai Kogălniceanu (când acesta era profesor de istorie la *Academia Mihăileană* din Iași, numită astfel după numele urzitorului ei, Mihai Sturza Vodă, în 1835, pe urma îndemnurilor lui Asachi) a fost **Ion Ghica** (născut în București, 1816, răposat în 1897), unul din organizatorii revoluției din Muntenia. Operele sale însemnate sânt: *Convorbiri economice*, *Scrisori către Alecsandri*, și *Amintiri din pribegia după 1848*.

12. **Nicolae Bălcescu** (născut tot la București, în 1819, mort în Italia, la Palermo, în 1852) neizbutind revoluția în principate, a venit în 1849 în Ardeal, împreună cu alți exilați, având gândul să între la învoială cu șefii revoluției ungurești, împăcând pe românii ardeleni cu maghiarii, și îndreptându-se cu toții împotriva Austriei și Rusiei. Gândul n'a reușit să se înlăptuească, de oare ce ungurii au refuzat și atunci să recunoască drepturile românilor ca națiune, urmându-și vechea politică a desnaționalizării forțate față de toate popoarele (poreclite «naționalități») din vechea Ungarie.

Bălcescu, după suferințe multe, a sosit la Paris și, cu sănătatea rău sdruncinată, s'a dus la Palermo, — unde a

murit cu dorul patriei sale iubite. Alecsandri, în versurile sale: *Nicolae Bălcescu murind*, a scris cu multă duiosie, despre clipele din urmă ale celui ce se sfârșea pe «plaiu 'nstrăinării». Cartea principală a lui Bălcescu este *Istoria românilor sub Mihai Viteazul*. Se arată într'insa venirea pe tron a lui Mihai Viteazul, lupta dela Călugăreni, luptele din Transilvania și Moldova, unirea *pentru moment* a țărilor (Muntenia, Moldova și Ardealul), Mirislăul, unde în 1600 Mihai fu biruit... Lucrarea istorică despre Mihai Viteazul, plină de frumusețile stilului, este întreruptă de moartea jalnică a autorului.

13. Alecu Russo (pe la 1816—1859), din Basarabia, de unde își avea și numele de *Rusu*, schimbat în Russo. Numele adevărat al familiei sale nu se cunoaște. Tinărul revoluționar dela 48 a părăsit țara și a plecat la Paris, de unde se întoarce după doi ani la Iași. El este autorul poemei neversificate *Cântarea României*, compusă (în 1846) în limba franceză și tradusă românește de autor. Cuprinde un poetic tablou din trecutul românilor. — Umblând vara prin munți, pe la ciobani, a cules poezii din popor și a dat ajutor lui Alecsandri la adunarea poeziilor sale din graiul țăranilor. Russo a purtat aspră luptă împotriva năzuințelor de latinizare, de care erau însuflețiți urmașii lui Clain, Șincai și Maior, cărora le spune să citească vechile cronice, cântecele poporului și rămășițele de acte din bătrâni. «Cea mai înțeleaptă limbă, — a scris Alecu Russo, — este limba care ajută pe om a-și tălmăci gândul într'un chip ca toți ascultătorii să-l poată înțelege».

Pentru literatura populară avea mare dragoste, și eră de părere că pe timpul său (pe la mijlocul veacului) numai literatura poporului eră cu adevărat românească.

14. Timotei Cipariu

(1805 — 1887)

A făcut cercetări asupra limbii române în *textele* cele mai vechi (sec. 16) și în *dialectele* limbii române (al românilor macedoneni sau *armânilor*, și al istrienilor sau *rumerilor*).

O colecție de texte vechi a publicat în 1858 (Crestomatie sau Analecte literare, din cărțile mai vechi și nouă românești tipărite și manuscrise); în anii următori revista prețioasă *Arhiv pentru filologie și istorie*. În 1847 a făcut să apară primul ziar românesc cu litere latine (Organul Luminării), iar în 1848 câteva numere din *Învățătorul Poporului*, cea dintâi foaie întocmită pentru țărani. A scris și cărți de școală, ca profesor la gimnaziul și seminarul blăjan. — Cipariu este, împreună cu mitropoliții Andrei Șaguna și Al. Sterca Șuluț, unul dintre întemeetorii așezământului de cultură și literatură: «Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român» (1861).

15. Profesori *ardeleni* trecuți în principate pe la mijlocul secolului 19 și cevaș mai înainte:

August Treboniu Laurianu (1810—1881) din Fofeldea lângă Sibiu. Este autorul lucrării *Tentamen criticum* (1840) și al proiectului de Dicționar academic (v. p. 51, 53);

Gavril Munteanu (1812—1869) dela Vingard de lângă Alba-Iulia, — la mai multe școli în București și Buzău. A venit în Ardeal când s'a înființat gimnaziul românesc din Brașov, al cărui prim director a fost;

Ion Maioreșcu (1811—1864) de lângă Blaj, profesor în Craiova. Se întoarce în Ardeal la 1848, aduce mari servicii cauzei românești. În 1857 a călătorit în Istria, a cercetat satele române în limba ce se vorbea acolo (Itinerar în Istria, a apărut în 1874).

Profesor ardelean, trecut peste munți, este și *Aron Florian* (1805—1887), autor de manuale istorice și primul redactor al ziarului *Telegraful Român* înființat (în 1853) la Sibiu de Andrei Șaguna.

16. După revoluție, peste câțiva ani, au venit din Ardeal în principate: Bărnuț, Papiu Ilarianu.

Simeon Bărnuț (1808—1864). A avut rol principal în evenimentele mari ale revoluțiunii ardelenene. S'a făcut vestit ca orator prin renumita sa *vorbitură*, ținută la Blaj în preziua adunării naționale dela 3/15 Mai 1848. Din această

vorbire se vede iubirea cea mai caldă, ce purtă Bărnuț pentru poporul său.

Alexandru Papiu Ilarianu (1828—1877), din Budiu, lângă Târgul Murăș, unul dintre tribunii revoluției dela 48—49, al cărui părinte preot a fost omorât de ungurii din Cluj (ca pedeapsă că fiul său a luat parte activă la adunarea națională dela Blaj). După revoluție a adunat documente istorice prețioase din arhive și dela contemporanii mișcărilor din 1848. A publicat: *Tesaur de monumente istorice* (3 volume), monografia *Viața, operele și ideile lui Gh. Șincai* (1869) discurs de recepție la Academia Română, «lucrat cu cea mai mare îngrijire și cu multă pricepere» (N. Iorga). Ca tinăr de 24 de ani a scos de sub tipar două volume de *Istoria Românilor* (1852).

17. Aron Pumnul (1818—1866) din ținutul Făgărașului, ajunge în *Bucovina*. Lucrarea sa culturală, în mijlocul bucovinenilor, întru deșteptarea sentimentului național, îl apropie de figura lui Gh. Lazăr la Dumbrăvi.

18. Gheorghe Bariț (1812—1893)

Din satul Jucul-de-jos, lângă Cluj, din familie preotească. A studiat întâi carte ungurească și latinească, după obiceiul vremii. La Blaj, unde a terminat cursurile de seminar, a învățat — cum spune el însuși — «a fi și a rămânea român». Profesor în Blaj (1835), apoi în Brașov unde a deschis o școală românească (1836), la care fii chemat și Andrei Murășanu. Bariț este întemeietorul primului ziar român în Ardeal: *Gazeta de Transilvania* (1838, luna Martie 12), apărut în același an cu suplimentul *Foala pentru minte, inimă și literatură*. Publicațiile sale erau organele de luptă națională și politică a românilor din fosta monarhie austro-ungară. Redactorul lor este «Nestorul¹ ziaristiceii românești» (I. Lupaș), care a făcut

¹ Regele grec *Nestor*, moșneagul domnitor din Pylos, în Mesenia, și conducător în războiul troian, s'a distins ca om încercat; de aici însemnarea de: bătrân cu multă experiență.

din Braşov un centru cultural românesc. — Cenzura făcea pe atunci mari greutăţi ziarelor. Pentru lucruri neînsemnate se suspendau gazetele cu săptămânile şi cu lunile.

Pe lângă partea politică, Bariţ a dezvoltat o lucrare neobosită culturală. A căutat ocaziile de a deşteptă interesarea românilor pentru chestiuni de economie, comerţ şi meserii. A contribuit, cu Şaguna şi cu alţi contemporani, la înfiinţarea *Asociaţiunii (transilvane pe atunci)*, al cărei secretar şi preşedinte a fost multă vreme. A tipărit afară de numeroase articole ziaristice (în *Gazeta, Observatorul, din Sibiu, şi în Transilvania*) trei volume de: *Parţi alese din Istoria Transilvaniei*, pe două veacuri, dela 1683—1883 (apărute în 1889—1891). E înmormântat, alături de Papiu Ilarianu, în Sibiu.

19. Fabuliştii Donici şi Alexandrescu

Alesandru Donici (1806—1866), din Basarabia, a scris fabule, 91 la număr. Cele mai cunoscute sânt: *Vulpea şi măgarul*. Două poloboace, *Lupul şi cucul*, *Momiţa şi două mâţe*, *Sticletele şi ciocârlanul*, *Racul*, *broasca şi ştiuca*. — O parte din fabule sânt traduceri şi imitaţiuni după francezul *La Fontaine* şi după scriitorul rus *Krilov*, făcute în stil greoi. (V. Man. II. 84).

În Basarabia ruşii n'au suferit şcoală românească. Donici a plecat să-şi facă învăţătura la Petersburg; aici a intrat în şcoala militară şi după câţva timp a ajuns ofiţer. Dar nu i-a plăcut în Rusia.

După mai mulţi ani, petrecuţi în dör şi jale, a părăsit cariera militară şi a trecut la Iaşi, unde a rămas până la moartea sa. — Tinerimea, care studiasse mai ales în străinătate, se întoarse în ţară şi începuse a lucra: *Alecsandri* făcea pentru societatea de atunci piese teatrale, *Mihai Kogălniceanu* ţinea prelegeri de istoria naţională, întemeind o foaie literară; *Asachi* purta grija învăţământului public; *Const. Negruzzi* scria povestirile sale într'o limbă ce a rămas model până în zilele noastre; *Grigore Alexandrescu* îmbogăţea literatura cu bucăţi de valoare, ear *Ellade* în-

demnă generația sa prin vorbă și faptă la o spornică lucrare; — pretutindenea se observă mișcarea, ce promitea o nouă viață.

În astfel de împrejurări culturale a venit Donici în țară. Inzestrat dela fire cu talent, a început să lucreze.

Câteva din fabulele sale erau foarte răspândite în societatea de atunci a Moldovei. — Donici a mai făcut traducerea poemului renumit *Țigani* de Pușkin; apoi, tot din limba rusă, a tradus în colaborare cu C. Negruzzi *Satirele* lui Antioh Cantemir (v. pag. 38, la D. Cantemir).

Grigore Mihai Alexandrescu. În literatura română au scris fabule: Pann, Asachi, Eliade, Baronzi, Donici, Țichindeal, Gh. Săulescu, Const. Stamati (poet al Basarabiei), Gh. Crețeanu, Gh. Sion ș. a.

Locul de frunte între fabuliștii români se cuvine lui *Grigore Mihai Alexandrescu*. În neîntrecutele sale fabule desvelește slăbiciunile și păcatele oamenilor mari și mai mărunți. Sub chipul dobitoacelor sale ni se pun în față fel de fel de oameni cu însușirile lor caracteristice.

Bunăoară (v. Man. II. 87):

1. În fabula *Șoarecele și pisica*, kir Pisikovici este omul fățarnic și lingușitor, ear Raton omul ușor crezător;
2. În *Boul și vițelul* vedem pe omul prost ajuns boer;
3. În *Cânele și cățelul*: Samson, dulăul, arată pe bărbatul stăpânit de o falsă modestie, zicând că el nu iubește mândria și vrea ca egalitatea să domnească; însă când e la adecă, se arată că egalitatea o voește numai cu cei puternici;
4. În fabula *Privighetoarea și măgarul* vedem sub chipul acestuia pe cel mărginit la cap și sfătos la vorbă;
5. În *Măgarul resfățat* pe cel ce se apucă de lucruri, de care nu-i harnic;
6. În *Pisica sălbatică și tigrul* pe omul nemernic, care se laudă cu strămoșii lui;
7. În *Lupul moralist* vedem pe vicleanul, care predică morala cu cuvântul și în faptă n'o urmează;
8. *Toporul și pădurea* arată pe trădătorul de neam;

9. *Cănele izgonit* înfățișează pe oamenii schimbăcioși, cari cârtesc asupra celui lovit de soartă, ear dupăce acesta ajunge la avere și cinste, îl lingușesc;

10. În *Dreptatea leului* vedem oamenii cei puternici, cum fac ca «dreptatea» să fie pe partea lor, și cum nedreptățesc pe cei slabi. —

În toate aceste fabule, animalele și arborii vorbesc după firea indivizilor, pe cari îi reprezintă; mai pretutindena au un grai plin de spirit.

Alexandrescu și-a îmbrăcat gândirile într'o haină înțeleasă de toți; deși pe când a scris, nu se pornise curentul poporal, și latinizatorii făceau p'atunci încercarea de a formă o limbă apropiată de cea latinească, ear Eliade, și alții, mai apropiată de limba italiană; — Alexandrescu a scris în limbă firească.

Afară de fabule, Alexandrescu are poezii patriotice, erotice, satirice, elegice și câteva religioase. —

O epocă glorioasă din istoria românilor ne reamintește *Umbra lui Mircea la Cozia*. La mănăstirea Cozia este înmormântat Mircea Vodă. Strofa dintâi ne descrie mănăstirea liniștită în timpul nopții:

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate,
Cătră țărnul din potrivă se întind, se prelungesc,
Ș'ale valurilor mândre generații spumegate
Zidul vechi al mănăstirii în cadență îl izbesc.

După aceasta poetul vede ieșind din mormânt o fantomă, ș'o întreabă: este ea umbra vreunui cavaler de al credinței, sau e Traian, sau e Mircea cel bătrân?

Mircea! imi răspunde dealul, Mircea! Otlul repetează;
Acest sunet, acest nume valurile îl primesc,
Unul altuia îl spune, Dunărea se 'nștiințează,
Ș'ale ei spumate unde cătră mare îl pornesc.

Atât de mult admiră pe marele Domn, încât zice mai departe cu un fel de durere:

Noi citim luptele voastre, cum privim vechea armură,
Ce un uriaș odată în răsboae a purtat;
Greutatea ei ne-apucă, trece slaba-ne măsură,
Ne 'ndoim, dac' așa oameni întru adevăr au stat...

Tot *durerea* o cântă Alexandrescu în *Adio la Târgoviște*, orașul său natal:

...Din sinul maicii mele născut în griji necazuri:
Restriștea mi-a fost leagăn, cu lacrimi m'am hrănit;
Ca ale mării repezi și groazuice talazuri,
De vântul relei soarte spre stânci am fost gonit.

O poezie cu descripțiuni izbutite e *Ucligașul fără voe*. Spiritul satiric al poetului se vedește în *Satira duhului meu*, unde sânt satirizați oamenii infumurați și ușurei, cari n'au avut parte de educație temeinică, și cari se preocupă de nimicuri, în loc de a se ocupa cu lucrări serioase.

În *Răzburarea șoarecilor*, sau *moartea lui Sion*, Alexandrescu își bate joc de Sion, care scrisese odată, că șoarecii dela arhivele din București au ros peana lui Alexandrescu, a șefului arhivelor; pentru aceasta poetul face pe Sion să fie ros de șoareci. Comandantul șorecimii în expediția ei până la Iași, unde se găseă atunci Sion, a fost *Rozon*, «un strănepot de frate al lui Raton». Rozon ține o frumoasă cuvântare de război șoarecilor convocați la adunare. —

Grigore Mihail Alexandrescu (1812—1885) e născut în orașul, unde a văzut lumina zilei Eliade și Cârlova, orașul pe care Alexandrescu l-a cântat, precum l-au cântat odată Cârlova și Eliade. Când a intrat în școala dela S. Sava, cunoștea binișor clasicii francezi și elini, știă să reciteze broșuri întregi. În tinerețe, om sărac, a trăit la familia Ion Ghica. Acolo, spre nemărginita lui bucurie, i s'a dat ocaziune să cunoască pe lancu Văcărescu, i-a recitat poeziile poetului Anacreon, unul din poeții favoriți ai lui Văcărescu, și câteva poezii originale ce publicase.

Nu mai puțin eră Alexandrescu iubit de Eliade.

A intrat mai târziu în armată, și a dus-o până la rangul de sublocotenent. Părăsind cariera militară, a primit diferite funcții; dar s'a dat mai mult literaturii. În 1841 a stat în temniță pentru una din fabulele sale: oamenii stăpânirii credeau că ei sânt ascunși sub chipul dobitoacelor din fabulă. Tot în 1841 și tot în acel loc eră închis de mai multe luni Nic. Bălcescu; pentrucă — dupăcum scrie Ion Ghica — el, Nic. Bălcescu, spusese unor sergenți din

regimentul său, că Mircea, Mihai și Ștefan fuseseră niște domni viteji. Celce porunceă în ambele țări pe atunci eră consulul Rusiei, conform «*Regulamentului organic*».

În anul 1852, Alexandrescu aveă slujba de a citi jalbele adresate lui Vodă și a-i face raport. Mai târziu a avut postul să dea în arândă moștile bogatelor mănăstiri. Alexandrescu a rămas totdeauna om sărac, modest și cinstit. — Eată cum îl descrie *Ion Ghica*:

«El, zice Ion Ghica, a fost un suflet mare și nobil, o inimă curată și, generoasă, vesel și glumeț; îi plăceă societatea aleasă și, dacă câteodată căută singurătatea, eră mai mult ca o alinare la amărăciunile vieții... A luptat fără altă ambițiune, decât aceea de a fi folositor țării sale. Generația veche a admirat cu iubire scrierile lui Alexandrescu. Le-a avut ca un catechism de virtute și de patriotism, și mulți poate că au pășit pe calea cea dreaptă, de teamă să nu-și recunoască abaterile în vre-o satiră sau în vre-o fabulă d'ale lui Alexandrescu...»

Scrierile lui Gr. Alexandrescu s'au publicat la 1836, ear de atunci în mai multe rânduri.

La 1860 Alexandrescu a fost lovit de o crudă boală, a trăit retras, și puțin a mai scris până la moartea sa, (în București, 1885).

20. Constantin Negruzzi

(1808—1868)

Talentul poetic al lui **Constantin Negruzzi (Negruț)** se învederează în *novelele* sale și în *fragmentele istorice* scrise în proză. Darul de a ști povestii nu-l găsim la nici unul din scriitorii contemporani ai lui C. Negruzzi în măsura, în care îl găsim la dânsul.

Limba acestui scriitor este armonioasă și corectă, chiar fără să luăm în considerație împrejurarea, că pe vremea când scieă Negruzzi, eră întrebuițată limba grecească în multe case boerești, și începe a pătrunde limba franțuzească în Moldova și Muntenia, ear scriitorii ardeleni încercau a creeă o limbă curățită de orice slavonisme.

Scrierile lui C. Negruzzi (retipărite în 1872 la București în 3 vol.) conțin:

Vol. I. *Păcatele tinerețelor*. Sub acest titlu aflăm bucățile: Cum am învățat românește, *novelele Zoe*, O alergare de cai, Toderică ș. a. Apoi *fragmentele istorice*: Aprodul Purice, în versuri; în proză: Alecsandru Lăpușneanu, Sobiețki și Români ș. a.; la sfârșit 32 de Scrisori la un prieten, scrisori interesante, care dau un fidel tablou al obiceiurilor de pe vremea autorului. (v. Man. II. 85).

Vol. II. cuprinde poeziile sale originale și traducurile (din Th. Moore, Victor Hugo și Antioh Cantemir).

Vol III. are Piese teatrale, două originale: «Cârlanii», reprezentată la 1849, și «Muza dela Burdujeni», în care combate pe latinizatori; celelalte patru sânt traduse din autori francezi. —

În Poemul epic *Aprodul Purice* (1486), scris la anul 1833, își ia subiectul din istoria Moldovei. —

Constantin Negruzzi, (1808—1868) născut la Iași, a învățat în școala grecească. Ii plăcea să se ocupe cu autorii clasici francezi și elini. La 1821, când cu Eteria, împreună cu tatăl său a părăsit Iașii, și s'au retras în anul următor la Chișinăul din Basarabia.

Acolo a învățat rusește în societatea poetului Alexandru Pușkin. După vr'o trei ani s'a întors la Iași; murind tatăl său, a primit diferite funcții administrative, dar mai bucuros se ocupă cu literatura. Pentru publicarea poveștii *Toderică*, C. Negruzzi este exilat la moșia sa Trifești.

C. Negruzzi, împreună cu Alecsandri și Mihai Kogălniceanu, a fost încredințat cu conducerea *teatrului național* pe la 1840, făcând pe seama acestui teatru mai multe piese originale, dintre care ni s'au păstrat *Cârlanii* și *Muza dela Burdujeni*. —

21. Între poeziile lui **Andrei Murășanu** oda «Deșteaptă-te, române», a făcut atât la 1848, cât și după acest an, impresiunea cea mai trainică și a devenit marșul național al românilor. (v. Man. II. 88).

În «Deșteaptă-te, române», apărut mai întâi în «Foaia pentru minte, inimă și literatură», vedem exprimate în versuri pline de avânt sentimentele, de care a fost pătrunsă generația dela 1848, sentimente de libertate, de egalitate

și de glorie. Murășanu vrea, ca unirea în cuget și 'n simțire să domnească totdeauna, când e vorba de îndeplinirea faptelor mari istorice: căci știut este din istorie, că neînțelegerea laolaltă și vrajba au acuzat mari nenorociri în toate națiunile. Astfel, Murășanu în multe din versurile sale cere lucrare în *unire*, în *armonie*, și învață tinerimea cum să-și iubească patria și neamul. Prin marșul său dela 48 a sprijinit curentul de trezire a sentimentului național.

Murășanu (1816—1863) e născut în Bistrița. A învățat în orașul său natal, după aceea în școlile de la Blaj, unde a terminat cursul teologic (în 1838), când a fost chemat la postul de învățător în Brașov la o școală primară, apoi (în 1839) profesor tot acolo, la gimnaziul romano-catolic. A colaborat la *Gazeta* și la *Foaia pentru minte, inimă și literatură*. În 1850 a fost numit traducător al foii legilor provinciale în Sibiu; aici stă până la 1861. La 1862 și-a publicat poeziile într'un volum, premiat de «Asociațiune». A mai scris, ca profesor, cartea «Icoana creșterii rele». Bolnăvindu-se, a murit în Brașov, unde a muncit ca dascăl și profesor.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

22. Gheorghe Sion (1821—1892) este unul dintre tinerii moldoveni cari au participat la revoluția din 1848, și pe urma ei au fost exilați. Din publicațiile sale multe, în proză și versuri, a făcut efect și se mai cântă poezia sa, care se începe așa:

Mult e dulce și frumoasă
Limba ce vorbim,
Altă limb' armonioasă
Ca ea nu găsim.

23. Dumitru Bolintineanu **(1825—1872)**

Și-a făcut nume în istoria literaturii române prin *baladele* (legendele) sale istorice, care au fost citite și cântate de multe generații.

(Poeziile sale se alcătuiesc din: *Legende istorice*, *Florile Bosforului* și *Bazme*; apoi *Macedone*, *Reverii* și *Diverse*).

Subiectul legendelor sale (sau al baladelor) este luat din faptele voievozilor și căpitanilor români: Ștefan cel Mare, Mircea, Mihai, Țepeș, Mihnea, Petru Rareș, Buzescu, Grozea ș. a. În toate găsim iubirea de neam, de țară și de libertate. Jertfa pentru patrie se exprimă în cuvintele Mamei lui Ștefan, când zice fiului său:

Du-te la oștire, pentru țară mori
Și-ți va fi mormântul coronat cu flori!

Această întâmplare din viața lui Ștefan al Moldovei, împreună cu alte întâmplări și fapte istorice, se găsesc povestite la cronicarul *Ion Neculce*, sub titlul: «O seamă de cuvinte»; dintre ele unele se află în gura popoșului.

Pe urmele povestirii cronicarului Neculce, a scris Bolintineanu balada *Danil Sihastru*. Asemenea și *Dumbrava roșie* pe care o cântă mai desvoltat Vasile Alecsandri, tot după cronicari. — (Vezi pag. 40 și urm.)

Florile Bosforului sânt scrise, când Bolintineanu exilat în Constantinopol, după mișcarea de 1848, petrecea pe Bosfor, (canalul ce leagă Marea neagră cu Marea de Marmara). Malurile Bosforului sânt renumite pentru frumuseța văilor și a dealurilor, cu grădini și edificii orientale. Florile Bosforului ne descriu multe din aceste frumuseți naturale, ne povestesc despre obiceiurile locuitorilor, despre multe fapte de-ale otomanilor. —

Sub titlul *Bazme* găsim poezii cu subiecte luate din poveștile și credințele poporului.

Una din cele mai frumoase e *Mihnea și Baba*. Se împarte în nouă părți, și anume (v. Man. II. 89):

I. Într'o noapte feroasă Mihnea intră în o peșteră.

II. Partea a doua descrie un templu în ruine al Pacinașilor, unde se adună babele vrăjitoare, dintre care una tocmai acum răscolește focul, șoptind un nume.

III. Vrăjitoarea recunoaște pe Mihnea și-i spune, că ea a avut un fiu, — toată a sa bucurie. A voit să-l facă om; însă, din vina lui Mihnea, fiul ei a găsit moartea. Bătrâna ar dori să-și răsbune, dar nu poate, căci cuvântul din urmă al copilului a oprit-o. După aceasta varsă sânge într'o căpătână de mort — eră sângele fiului său — și-l dă lui Mihnea, să-l soarbă.

- IV. Ies morții din morminte și aleargă spre Mihnea.
 V. La un glas din mulțime ceata face tăcere.
 VI. Urmează blăstemul cumplit al bătrânei.
 VII. Apar spiritele și batjocuresc pe Mihnea.
 VIII. Mihnea încalecă și aleargă, ear după el bătrâna.
 IX. În sfârșit, pe creștetul munților, se ivesc zorile și puterea spiritelor încetează.

Macedonele sânt scrise sub impresiunile din Macedonia, unde Bolintineanu fusese în timpul exilului său. Găsim descrieri și povestiri din viața păstorilor și a femeilor din Macedonia. În poezia *Copăciarul* e cântată femeea română din Macedonia, cum plină de mândrie respinge pe un copăciar, care cutează s'o ceară de soție. (Vorba *copăciar* este la macedo-români o expresiune de dispreț pentru cei ce se lapadă de limba maternă).

Sub titlul de *Reverii* se cuprind elegii, câteva ode la: Ștefan Golescu, C. Negri și altele. În fruntea elegiilor este poezia «O fată tinăra pe patul morții» (1842) — versurile prime sânt:

Ca robul ce cântă amar în robie,
 Cu lanțul de brațe, un aer duios, —
 Ca râul ce geme de rea vijelie,
 Pe patu-mi de moarte eu cânt dureros.

Versurile, lucrate după o poezie franceză, au fost lăudate și publicate (în 1842) în «Curierul» lui Eliade.

Bolintineanu a scris poezii lirice și narrative, — și mai are vre-o zece piese teatrale istorice în versuri și proză: Alexandru Lăpușneanu, Ștefan Vodă cel berbant ș. c. l.; poema epică *Traianida*; romanele: *Elena*, *Manoil*; călătorii în Azia mică, Ierusalim, Egipt și la românii macedoneni (scrise la 1858).

Bolintineanu s'a născut (la 1825) în satul din apropierea Bucureștilor, *Bolintinul din vale*, după numele căruia și-a schimbat numele *Cosmad* ce-l avusese tatăl său, de origine macedo-român. Tinărul Bolintineanu și-a făcut studiile la Sântu-Sava, le-a urmat (în 1846) la Paris. După revoluție a întreprins călătorii: în Azia mică, Siria, Palestina, Egipt și la românii din Macedonia, descriindu-și călătoriile. Sub domnia lui Cuza Vodă a fost ministru. După moarte i s'a pus în Bolintin un monument.

24. Vasile Alecsandri

(1821—1890)

Poetul, cu numele bardul dela Mircești, a desfășurat, timp de peste 50 de ani, o lucrare întinsă culturală și literară.

Intors dela Parisul scriitorilor din școala romantismului (Victor Hugo, Chateaubriand, Lamartine ș. a). Alecsandri scrie câteva bucăți de literatură înrăurit de măestrii francezi, pentru ca în curând să cutriere câmpiile și munții țării sale, să adune poezia poporului țaran și să o întocmească întru câtva, dându-i formă literară.

Cucerit de frumusețile limbii poeziilor populare, Alecsandri își toarnă veselia și jalea inimii în *doine* și *hore*; cântă fapte vitejești, de-ale voevozilor, mai târziu de-ale ostașilor dela Grivița și Plevna, în *balade* și *legende* și *poeme*; preamărește iubirea în *versuri lirice*, patriotismul în *ode*, tablourile pitorești ale naturii în *pasteluri*; — ear în primele sale piese *teatrale* înfățișează societatea, cu deprinderile ei bune și rele, din principatele românești dela mijlocul veacului în care a trăit. Intreaga sa operă este îmbrăcată în limbă vioae, îngrijită și limpede curgătoare, cum n'a scris nici un român înainte de dânsul.

Intre anii 1860 și 1880 el eră poetul cel mai mare al românilor.

Vasile Alecsandri a văzut lumina zilei pe vremea Eteriei, când românii moldoveni și munteni, ca să scape de jafuri și omoruri turcești și grecești, se retrăgeau din sate și orașe în pădurile ocrotitoare ale Carpaților.

Părinții lui Alecsandri, oameni înstăriți, au plecat dela Iași și s'au adăpostit în munții Bacăului. Acolo, aproape de Bacău, s'a născut Vasile Alecsandri, sub cerul nopții de vară (Iunie 1821) într'o targă brașoveancă (trasură de Brașov), care servea de casă părinților săi refugiați.

Anii veseli ai copilăriei îi petrece vara la Mircești, la moșie, earna la Iași. Intr'un pension din acest oraș își face creșterea (1827—1834). În vârstă de 14 ani este trimis împreună cu alți tineri, după obiceiul d'atunci, să învețe carte în capitala Franței; aici după doi ani (în 1836) ia bacalaureatul. Trece, tot în Paris, la școala de medicină

și la alte științe, — dar n'are atracție pentru ele și se în-deletnicește, în 3 ani cât a mai stat în Franța, cu literatura romantică ajunsă la mare înflorire și caracterizată prin po-doaba frazelor entuziaste și declamatorice, potrivite pentru anumite momente ale istoriei popoarelor.

Alecsandri revine, după absență de 5 ani, cu idei de lumină și civilizație, aduse din apus în țara sa iubită și înapoiată.

Murindu-i (în 1842) buna sa mamă, tinerul Alecsandri întreprinde șirul de călătorii, să cunoască pământul țării sale, să asculte glasul ciobănesc și lăutăresc, să observe datinele și credințele țaranului, — să culeagă, ajutat de amicii săi, mărgăritarele fantaziei populare.

Ca toți luptătorii frunțași, rămași în viață după 1848, Alecsandri a luat drumul pribegiei. Așa după șase ani se întoarce în Moldova, să lucreze pentru marea idee a *unirii* ei cu Muntenia.

Deputat și ministru cu misiuni diplomatice. (la Napoleon III, 1856), vorbește pentru apărarea cauzei românești în străinătate.

Poet și patriot, om al epocii sale, Alecsandri a stat cu lira sa în serviciul idealului național.

Starea poporului românesc, atât dincoace, cât și dincolo de Carpați, eră dintre cele mai jalnice. Țărănimea prigonită bătută, întemnițată și ținută în ignoranță. Locul vechilor virtuți, din timpurile de mărire, îl ocupaseră păcatele lăcomiei, minciunii, lingușirii...

Reacțiunea se arată în sfârșit. Ea se produce din partea primilor dascăli cari trec din Ardeal în Muntenia și Moldova.

Acei apostoli culturali, și ucenicii lor, (cum au fost Eliade Rădulescu, Alexandrescu și alți tovarăși) dau ideilor din principate îndrumare nouă, *românească*.

Tari în credință, bărbații acestei generații muncesc pe toate căile pentru mântuirea și înălțarea neamului.

Alecsandri a avut norocul să vadă unirea (1859), în-tărirea tronului prin dinastie statornică (1866), independența României (1877) și regatul român (1881).

În anii din urmă ai vieții sale, Alecsandri a reprezentat România la Paris, ca ministru plenipotențiar până la 1890. În anul acela a murit la Mircești. —

Publicațiunile sale variate se pot împărți în patru grupe:

I. Poezii populare, publicate la 1852 în Paris și la 1866 în București;

II. Poezii epice și lirice, publicate sub titlul *Doine și Lăcrimioare, Mărgăritărele, Pasteluri și Legende, Ostașii noștri*;

III. Teatru: canțonete comice, scenete și operete, comedii și drame;

IV. Scrieri în proză. —

I. Poeziile populare, adunate și îndreptate de Alecsandri, cuprind *balade, doine și hore*. În aceste trei soiuri de poezie, țăranul își cântă: vitejii săi, dorul și veselia.

Între balade amintim: *Mănăstirea Argeșului*, cu meșterul Manole, care nu poate să ridice zidurile mănăstirești, până ce nu-și zidește soția într'însele; *Miorița*, despre care găsim la Alecsandri notițe de interes.

II. Poezii epice și lirice. — **1. Doine și lăcrimioare.** Sub impresiunea cântecelor *popolare* a scris Alecsandri primele sale poezii (între 1842 și 1852), cuprinse sub titlul *Doine și Lăcrimioare*, între care sânt răspândite: *Tu care ești pierdută în neagra veșnicie*, dedicată fiicei lui C. Negri, Elena Negri (mireasa lui Alecsandri); *La Veneția, Desrobirea Țiganilor, Adio Moldovei.* — Limba în care sânt scrise Doinele și Lăcrimioarele, a produs un puternic resunet la mulți scriitori, și-a făcut ca lucrările lui Alecsandri să fie cu drag citite.

2. Mărgăritărele. Sub titlul *Mărgăritărele*¹ se cuprind poeziile scrise în cea mai mare parte între anii

¹ Români de peste Milcov numesc mărgăritărele albele fiice ale primăverii, care în Moldova poartă numele de lăcrimioare.

1852—1862; apoi poemul istoric *Sentinela Română*, unde poetul arată năvălirile popoarelor din Azia și luptele lor:

... Earba nu se clătină,
Frunza nu se legănă,
Paserea la munți sbură,
Feara 'n codri tremură;
Căci prin lumea spăimântată
In uimire cufundată,
Treceau reci fiori de moarte,
Presimțiri de rele soarte...
... Eată oardele avane,

Eată limbile dușmane
De gepizi și de bulgari,
De lombarzi și de avari,
Vin și hunii, vin și goții,
Vin potop, potop cu toții
Pe cai iuți ca rândunele,
Fără frâne, fără șele,
Cai sirepi ce fug ca vântul,
De cutremură pământul...

3. Pasteluri. În vestitele *Pasteluri* (1862—1875) poetul cânta natura: sfârșitul de toamnă; pădurea în vremea iernii; gerul aspru și sălbatic; viscolul ce frământă lumea, când lupii suri ies după pradă, ear călătorul rătăcește pe dealuri și codri; în vreme ce altul stă la gura sobei și gânditor privește focul pâlpând. După earna viscoloasă ni se descrie primăvara voioasă, cucoarele, noaptea și dimineața. Urmează scene din viața plugarilor: aratul, sămănatul, secerișul, cositul. Și lunca din *Mircești*.

Luncă, luncă, draga luncă! rai frumos al țării mele,
Mândră 'n soare, dulce 'n umbră, tainică la foc de stele!

4. Legende. În poeziile sale lirice Alecsandri știe să nimerească accente blânde și gingașe; în poezii *narrative*, în *Legende*, nimerește accentele puternice pentru descrierea luptelor, cu sgomotul de arme și cu tropotul de copite.

Subiectul Legendelor îl scoate din povești, din tradițiune și din istorie. Sub titlul *Legende* se află: Dumbrava roșie, Răzburarea lui Statu-Palmă, Ana Doamnă, Pohod na Sybir, Legenda Rândunicii, Dan căpitan de plai, Grui Sânger, Legenda Ciocârliei, Vlad Tepeș și stejarul ș. a.

1. Cuprinsul poemului istoric *Dumbrava roșie* se resumă în următoarele: Ștefan, domnul Moldovei, învinge pe Albert, craiul Lehie; ear pe cei prinși dintre leși li pune în juguri, să are un câmp, unde samână ghinda, din care va răsări dumbrava roșie (V. pag. 42.)

Alecsandri împarte acest poem în opt părți, și adecă:

I. Albert al Lehie pleacă plin de fală cu o numeroasă oștire asupra lui Ștefan al Moldovei.

II. Moldova se ridică: bătrâni, femei și copii își caută adăpost în codri și mănăstiri, junii și bărbații aleargă în fața dușmanului înarmați cu arce, barde, coase și ghioage țintuite.

III. și IV. Tabăra leșească și cea română stau față în față: cea dintâi își petrece la lumina focurilor, răsună departe cântecele leșilor; tabăra română e liniștită, ici colo prin poiene oștenii povestesc de luptele avute și își gătesc armele pentru ziua de năvală.

V. În ziua următoare Ștefan cuvintează oștirii.

VI. Incepe năvala asupra taberei leșești, înconjurată cu șanțuri; după o crâncenă luptă românii pătrund în tabără.

VII. Lupta în tabără: fiecare din eroii lui Ștefan își alege câte un dușman și se luptă, până când leșii sânt înfrânți.

VIII. În partea din urmă opt mii de leși înjuțați la pluguri, în loc de boi, se opintesc să are pământul; în brazde se aruncă ghindă, să crească pe seama urmașilor: *dumbrava roșie*. —

2. Pecând *Dumbrava roșie* este cea mai lungă din poeziile narrative ale poetului, *Răzbumarea lui Statu palmă* este una din cele mai scurte și mai reușite. Vedem, pe lângă piticul Statu-palmă-Barbă-cot, pe urieșii Sfarmă-peatră și Strâmbă-lemne; cel dintâi e personificarea puterii, care sfarmă stâncile, al doilea personifică puterea, ce strâmbă și frânge arborii codrilor. Alecsandri descrie în colori vii puterea urieșilor, când aleargă după Făt-frumos.

3. În legenda *Ana Doamna* se arată, cum această vitează Doamnă ucide pe Ghirai Mirza tatarul, care o răpise din palat împreună cu pruncul ei.

4. În *Pohod na Sybir* e zugrăvită nenorocirea unor poloni condamnați de țar: O grămadă de oameni înaintează pe un câmp acoperit de zăpadă, bătuți de vânt și de cnuța muscălească. Ceata, înconjurată de cazaci, se oprește în mijlocul pustiului, se așază flămândă și aproape înghețată pe ninsoare, și — adoarme. În vremea aceasta ninge mereu, ear oamenii dispar îngropați în zăpadă.

5. *Legenda Rândunicii* și *Legenda Ciocârliei* ne povestesc, pe bază populară, despre două fete de împărat, cum se prefac în paseri. — *Legenda Ciocârliei* începe:

Decând erau ca earba anticii codri deși,
 Și mici ca mușinoaie Carpații urieși,
 Și văile profunde și latele vălele
 Ca pe-o apă lină ușoare vălurele;
 Decând în lume lupii erau păstori de oi,
 Și urșii cu cimpoae mânau cirezi de boi . . .
 N'a fost copilă 'n viață mai dulce, mai aleasă,
 Decât frumoasa Lia, fecioară 'mpărăteasă!

6. În legenda *Dan căpitan de plai* se arată *iubirea de țară* într'un tablou din trecutul Moldovei, când tatarii năvăleau și făceau pârjol în țările românești. Eroii acestei poezii epice sânt Dan și Ursan, cari dau răsboi și tae o mulțime de tatar; dar o săgeată străpunge în piept pe Ursan și-l prăbușește de pe cal. Dan nu-și părăsește prietenul, ci dă să-l apere . . . Un vifor nou de săgeți culcă și pe Dan la pământ. — Acum se ivește Fulga, eroica fată a lui Ursan, și ridică pe tatăl său din grămadă și dispore cu el, pe când de pe dealuri tocmai se aruncă arcașii din Orhei, și risipesc pe tatar. Ghirai, hanul tatarilor, umilit trece Nistrul luând ca pradă pe rănitul Dan. Hanul vrea să condamne la moarte pe Dan; însă când vede, că acesta nu se teme de moarte, îi zice că-l va iertă, dacă se va lăpădă de legea creștinească. Dan refuză, și roagă pe Ghirai, să-l lase în ora morții să mai sărute odată pământul țării sale. Ghirai se învoește, bătrânul Dan trece Nistrul, își face cruce, sărută pământul patriei, apoi se întoarce la hanul, intră în cort, șovăește și cade mort. — Alecsandri pune față în față figura lui Dan și a lui Ursan: cel dintâi este om deschis și vorbăreț, al doilea e scurt la grai și aspru; amândoi iubesc țara și pentru ea se jertfesc cu dragă inimă. Dan ține cu tărie la legea lui, e gata să-și dee viața pentru prietenul său; Ursan, omul închis, nu poate ascunde iubirea și îngrijirea sa pentru Fulga, fiica lui, pe care n'o lasă să-l însoțească la luptă. Hanul Ghirai atât de mult cinstește pe bătrânul voinic, încât cu mâna lui desfăce lanțul, în care eră strâns Dan și-l lasă să treacă în Moldova, zicându-i: «Tată, ia calul meu, și du-te».

7. Cuprinsul legendei *Grui Sânger*: Un hoț năpraznic, Grui Sânger, locuește în Codrul-fără-viață. Într'o noapte, fără să știe, ucide pe tatăl său, care bătrân și slab

venise în codru să-și revadă fiul și să încerce a-l scoate din căile pierdute. Grui Sânger, la vederea cadavrului, încremenește de spaimă; pădurea se aprinde de fulgere, și un glas din altă lume îl blastemă spuindu-i că: osânda sa atunci va avea sfârșit, când buturuga, sub care zace părintele său ucis, va da flori și frunze, udată de apa din vale, cărată în gură de Sânger. Ucigașul se supune: o jumătate de veac coboară din culme în vale, ia apă în gură și sue în genunchi ca s'o verse pe buturugă. Odată vede la mijloc de cale o păserică pe jumătate moartă, o cuprinde în palmă, o duce la gură și cu o picătură de apă o renvie din amorțire. Un glas din cer grăește: Sânger, iertat ești de păcate! — Atunci i se pare, că părintele său și toate victimile sale îl eartă, și vede pe trunchi crescând flori și frunze; apoi cade și se stânge. Pe locul unde a murit, un arbore mic răsare, care poartă numele, sânger.

8. În legenda *Vlad Țepeș și stejarul*, cumplitul Domn Vlad Țepeș, care omorâ oamenii punându-i în țepi, în turbarea sa lovește cu pumnalul într'un bătrân stejar, din care dorise să-și facă niște țepi; stejarul pălmuește pe Țepeș cu o frunză veștejită.

5. **Legende nouă.** Alt volum de versuri (1880) cu titlul *Legende nouă și Ostașii noștri*, conține următoarele poezii mai însemnate: (V. Man. II. 96):

Cântecul gintei latine, Hodja, Murad Pașa, Garda Saraiului, Noaptea albă, Ghioaga lui Briar, Becri Mustafa, Stroe Plopan; — Balcanul și Carpatul, Peneș Curcanul, Sergentul, Frații Jderi, Căpitanul Romano, Hora dela Plevna, Hora dela Grivița, Odă ostașilor români, La Turnu-Măgurele.

1. Legendele nouă încep cu *Cântecul gintei latine*. În 1878 Societatea limbilor romanice din Franța, în urma unui concurs pentru *cea mai bună odă la ginta latină*, a dat lui Alecsandri premiul între 56 de concurenți. Cântecul este tradus în toate limbile europene.

2. Cuprinsul legendei *Hodja Murad Pașa*: Hodja Murad, om crunt și vizir al sultanului Ahmet, avea trei fii: Ghiun, Ild și Djennet, iubirea și fala bătrânețelor sale. Sfârșind odată un război, vizirul Murad ședeă alături cu

o groapă largă, și privea fără milă cum ostașii săi descăpăținau pe creștinii prinși în bătae, și cum cadavrele lor erau aruncate în groapă. Deodată sosește un spahiu, călăreț turc, cu un prunc în brațe. Murad întreabă pe spahiu: «Unde-ai găsit acest odor, Hassane?» Hassan răspunde: «L-am găsit lângă al său tată, *creștin*, mort în luptă». Atunci Murad încruntat strigă lui Hassan, să-l ucidă! Spahiul nu vrea, și zice lui Hodja: «Copil cine ucide, își pierde neamul său!» Hassan se duce lăsând acolo copilașul. Murad se întoarce către ceilalți soldați, le poruncește să ucidă pe acest pui de ghiaur, și le promite tot, numai să împlinească porunca. Soldații rămân neclintii; un singur călău, cu brațe groase, vine la bietul copilaș; însă și el, călăul, când vede mititelul blând zimbând, scapă arma și fuge strigând: «Mai bine să mor eu!» Acum Murad, turbat de ură, se ridică îngrozitor și plin de dispreț strigă ostașilor săi: «Sunteți mișei! Voi uitați, că amar va fi de capul vostru, când această fiară va crește mare!» După aceea se adresează la profet și-i zice, să-i fie martor, că numai el, Murad, mai respectă și apără legea, zdrobind pe ghiaur în fașă... Murad se aruncă la copil, și-l sugrumă. Abea sfârșește, eată că pe câmp în depărtare aleargă trei cai înspăimântați, târând trei cadavre; caii sosesc și se opresc lângă groapă. Un răgnet se ridică în văzduh, și cruntul Murad cade mort în groapa blăstemată: cadavrele erau Ghiun, Ild și Djennet.

3. *Garda Saraiului*: Sultanul Selim doarme liniștit și nu visează, că ienicerii s'au conjurat să-l dea pradă morții. În tăcerea nopții o cucuvae suspină d'asupra odăii lui Selim. Abdul-Aga, unul din conjurați, e tocmai de pază în sarai (palatul sultanilor). O lovitură se aude în poartă: sânt ienicerii ce vin să răstoarne pe sultan. Un glas cere lui Abdul, să deschidă poarta: e glasul fratelui său; însă Abdul i răspunde, că deși urește de moarte pe Selim, care a ucis cu mâna sa pe bunul lor părinte, el, Abdul, n'are să fie niciodată trădător, și e gata să apere cu brațele sale pe acela, în paza căruia e rânduit. Ienicerii sparg poarta și încep luptă pe moarte... În ziua următoare saraiul e pradat, sultanul Selim strangulat, o grămadă de ostași lângă poartă morți apărând pe sultan; alături mor-

ților zac uciși Abdul și fratele său, îmbrățișați în ceasul morții.. Dervișul dela Mecca, bătrân și gârbov, vine și înalță o rugăciune către Allah pentru bărbatul, care nu s'a făcut vânzător.

4. În *Noaptea albă* Alecsandri face o splendidă descriere a unei nopți de eamnă, și povestește o comică pășanie de-a vestitului din poveste Statu-palmă-Barbă-cot.

5. *Ghioaga lui Briar*: Briar, voinicul bivolar, purtă totdeauna cu sine o ghioagă mare, făcută de el însuși dintr'un gros stejar. Intr'una din zile a scăpat de primejdie pe domnița, fiica lui Dragoș; ea adevă treceă călare prin câmpul, unde pășteau bivolii lui Briar, și un bivol se luase furios pe urma calului, cercând să-l prindă în coarne și să-l spargă. Briar zvârle ghioaga și bivolul se oprește 'n loc, domnița mulțumește cu glas dulce voinicului și dispore. Lui Briar i se pare din minutul acela, că mereu vede pe frumoasa domniță. Și așa, cu mințile pierdute, într'o noapte se trezește încălecând pe-un bivol, pleacă și aleargă vulturește, urmat de o mulțime de lupi. Alergând fără 'nctare, deodată dispar și lupii, și Briar în întunec... Din noaptea aceea nimeni n'a mai văzut pe Briar. Peste o răpă largă și adâncă se vede o punte de stejar, întinsă dintr'un mal în celalalt: vânătorii spun, că puntea este — ghioaga lui Briar.

6. *Becri Mustafa* om dat la beție, face din sultanul Murad Gazi (dela 1622) un bețiv din cei mai mari. Patima beției a cauzat moartea sultanului Murad Gazi, care de altfel fusese om deștept și viteaz.

7. *Stroe Plopan* este baladă. Stroe, căpitan de haiduci, scoate din mâinile alor trei tatari o româncă, ce eră să fie dusă în robie la hanul Ghirai. —

În partea a doua a volumului, în Ostașii noștri, se găesc poeziile când cu răsboiul dela 1877—78 între ruși și români deoparte și turci de altă parte. În răsboiul acela ostașii români au dovedit, că sânt isteți, viteji și pot purtă greutățile răsboiului fără a câți.

8. *Peneș Curcanul*, dorobanț, povestește cum a pornit dela plug la răsboi el și cu alți nouă tovarăși din Vaslui, și cum pe urmă i-a pierdut pe toți nouă.

9. În *Sergentul*, vedem un voinic din Vaslui, când se întoarce dela Plevna și pășește încetșor, căci la picior poartă o rană din război. Pe șumanul său, cam rupt, are două decorații: crucea Sfântul Gheorghe dela țarul Rusiei și Steaua României dela domnul țării. Odată zărește un corp de oaste rusească, mergând spre Plevna. Colonelul rus se uită la românul drumeț, se uită la decorație, și pare că nu-i vine să creadă. Il întrebă:

— De unde vii, străine?

— Dela Plevna.

— Cum e p'acolo?

— Bine.

— Dar aste decorații, cum? cine ți le-a dat?

— Domnitorul nostru și împăratul vostru.

— Dar pentru ce?

— 'Păi știu eu?... cică drept plată, că am luat steagul redutei, ș'apoi loviți de glonțuri ne-am prăbușit în șanț...

— Dar ce rang ai, voinice?

— Am rang... de dorobanț.

Colonelul dă mână cu sergentul, apoi dă un ordin și regimentul poartă arma și salută pe sergent, care se duce trăgându-și piciorul.

10. *Frații Jderi*: Sânt doi frați, Jder Neagu și Jder Nistor. Amândoi stau cu alți soți de arme în șanțurile dela Plevna, unde sânt bătuti de ploi reci, uzi până la piele și fără foc, dar mereu înarmați. Ca să le treacă din supărare, fac câte o glumă, pe care le-o strică uneori bombele turcilor. Așa, odată una din ele ucide pe Neagu Jder. Celalalt Jder, din capătul dimpotrivă al șanțului, nu știe nimic despre soarta fratelui său, căci dorobanții se înțeleseră să nu-i spună vestea tristă, căci l-ar amără. Într'o noapte Jder Nistor, răzimat în pușcă, adoarme și în vis vede pe mamă-sa că îl atinge și-l trezește. El tresare și zărește prin întunerec două umbre, erau doi turci cu arma ridicată. Jder îi străpunge cu baioneta, unul din turci moare, al doilea cade, dar rănește pe român la braț; acesta mânios vrea să zdrobească cu arma pe turcul rănit; dar se resgândește, că nu-i cu dreptate a lovi în cel ce nu se poate apăra, se apropie de turc,

li leagă rana și-l duce în spital, la ambulanță, zicând: Poftim vânați!

11. *Căpitanul Romano*: După trei asalturi zadarnice date unei redute, căpitanul Romano cu ostașii săi face și al patrulea asalt. Viteazul căpitan, pururea în frunte la atac, cade mort, lovit de glonț; moare liniștit, căci vede voinicii sărind în redută.

12. Hora dela *Plevna* și cea dela *Grivița* sânt dintre cele mai răspândite hore. Cuvintele sânt puse în gura ostașilor, cari cântă cele pățite în război.

13. În *Oda ostașilor români*: Alecsandri cu mândrie și dragoste cântă laudele vitejilor, cari la căderea Plevnei au pus mai întâi piciorul în Plevna, în ziua de 28 Noiembrie 1877.

14. *La Turnu-Măgurele* este o scenă în versuri, unde se arată grija ce s'a purtat în ambulanță pentru cei răniți în acest însemnat război, din care România a ieșit independentă și regat.

III. *Teatru*. În *Muntenia* pe vremea fanarioților, pe la 1818, s'au reprezentat în limba elină tragedii din scriitorii clasici. Inițiindu-se, la 1834, «Societatea Filarmonică» cu scopul de a pune temei unui teatru național, începe a se desvoltă o activitate oarecare în literatura dramatică, traducându-se sau localizându-se piese străine. S'a făcut și un fel de conservatoriu, unde lucrau ca directori Eliade și Aristia.

Tot așa se organizase în *Moldova* un început de teatru (pe ia 1817) prin neobositul Asachi, și s'au reprezentat piese franceze și române compuse de acest scriitor. Mai târziu, (pe la 1837), Asachi a fondat un conservatoriu, ai cărui elevi au cântat și opere; dar toate s'au făcut cu mai mult zel, decât succes. În acelaș timp se ivește Matei *Millo*, născut (în 1813) din familie boerească, și făcând studii de artă dramatică în Paris în vreme de vre-o zece ani, se întoarce la Iași și, în contra voinții rudeniilor sale, se arată pe scenă și compune mai multe piese pe seama teatrului său. Inzădar au fost puși servitori, să fluere pe Millo, când se va arăta pe scenă, el n'a mai putut fi împedecat în calea ce și-o alesese. Trecând din Iași la

București, și-a câștigat admirarea și iubirea publicului prin puterea artei sale, ajungând unul din cei mai distinși actori ai teatrului național.

*

În Ardeal s'au văzut reprezentații românești tot pe la începutul secolului al 19-lea. Clericii seminariali din Blaj au dat o reprezentație teatrală în 1826 (cu prilejul zilei onomastice a rectorului Simeon Crainic); s'a jucat piesa în versuri *Eclogă pastorală*, într'un act, de Timotei Cipariu.

Între 1865—1880 au venit trupe teatrale din România sub conducerea lui Mișo, Pascaly, I. D. Ionescu, Fanny Tardini, Petculescu (de naștere din Lugoj) ș. a.

După aceea s'au dat reprezentațiuni de diletanți și artiști în diferite localități. Prin activitate lungă dezvoltată de *Iosif Vulcan* și alți bărbați, s'a adunat un fond de teatru.

*

Domnitorul Sturza al Moldovei (1840) a încredințat direcțiunea teatrului din Iași unui comitet compus din: V. Alecsandri, C. Negruzzi și M. Kogălniceanu.

A creea un teatru național este, în orice țară, unul din lucrurile cele mai grele. Aici se cer puterile unite ale multora: trebuie și artiști, și autori dramatici, trebuie public, trebuie ajutorul unei societăți sau al statului.

Greutățile, cu care aveă să se lupte comitetul din Iași, erau de multe feluri: lipseau piese, lipseau actori, lipseă și ajutorul guvernului. Publicul, în mare parte, eră incult.

Comitetul aveă să scrie piesele, să fie înțelese de societatea contimporană; comitetul aveă să întemeze o școală, ca să aibă actori, și să se îngrijească de costume și decorațiuni. Eră și altă greutate la mijloc: guvernul țării nu sufereă ca presa să fie liberă; autorii erau trimiși la mănăstiri, sau exilați din țară, pentru fapte adese nevinovate.

Alecsandri, cu toate acestea, a compus o mulțime de piese teatrale, peste cincizeci. Lucrările sale teatrale nu sânt opere de *artă*; scopul lor a fost a biciui greșelile și

ridicolele societății și pe calea aceasta a cultivă pe oameni. Vechile piese ale poetului au importanță pentru istoria *culturii*: Citindu-le, cunoaștem mai bine societatea din Moldova și Muntenia de pe la mijlocul secolului al 19-lea.

Autorul a luat persoanele pieselor sale din toate clasele societății *române*. Puse pe scenă, ele făceau impresiune cu atât mai puternică, cu cât figurile comice erau reprezentate de marele artist, Matei *Millo*, care cu talentul său a făcut ca piesele din tinerețe ale lui Alecsandri să fie cu însuflețire primite pretutindeni unde s'au jucat.

Prin activitatea lui Alecsandri, ajutat de *Millo*, s'a pus temelul unui teatru național.

*

Primele *patru* volume ale poetului cuprind piesele vechi scrise între 1844 și 1874.

Vol. I. conține (19 piese): Canțonete comice, scenete și operete. Cea mai mare parte sânt monologuri, bunăoară:

1. *Șoldan Viteazul*, un soldat spune, cum a fost luat la oaste și ce trai duce ca soldat, cum face muștră și cum e gata să apere țara de orice nevoi;

2. *Mama Anghelușa*, are darul de a vindeca toate boalele prin descântece;

3. *Herșeu*, este ovreul cu marfa de vânzare;

4. *Clevetici*, este un tinăr liberal, cu idei exagerate de a reformă toate 'n țară;

5. *Sandu Napoila*, din contră, e bătrânul boer din cale afară conservator, căruia nu-i plac ideile nouă de egalitate și libertate;

6. *Surugiul*, purtând costumul său special, istorisește întâmplări dela poște, vesele și triste;

7. *Ion Păpușarul*, joacă păpușele, după vechiul obicei de crăciun și cu glumele sale înveselește poporul;

8. *Cucoana Chirița în voiaj*, sosește tocmai dela Paris și povestește impresiunile de călătorie;

9. *Barbu Lăutarul*, o figură aproape dispărută, Barbu Lăutarul a cântat fel de fel de cântece la mesele boerilor, la toate petrecerile și serbătorile; acum află scăpare pe la horele țaranilor;

10. *Paraponisitul*, un fost funcționar, se plimbă neobosit, căutând o slujbuliță.

Volumul II. conține (13 piese) sub titlul *Vodeviluri: Peatra din casă* ne arată niște părinți, cari își socotesc fetele drept pietri în casă. — *Chirița în Iași* pleacă dela sat la Iași, fiind carnaval, să-și mărite două fete după oameni cu stare și de neam, dar nu reușește. — *Chirița în provincie* înfățișează pe Chirița la moșia Bârzoeni; dorește să se vadă soție de ispravnic¹ și trimite pe soțul ei Grigore Bârzoii la Iași, să ceară isprăvnicia ținutului, o slujbă ce o dobândește, pentruca în curând să o peardă. — În *Millo director sau mania posturilor*, directorul teatrului național a plecat să-și completeze trupa în provincie; într'un oraș este crezut director dela *ministerul* de interne; imediat mai multe persoane folosesc ocazia să-i ceară mici favoruri, ca dela un bărbat cu influență în minister. Millo se grăbește a le promite favoruri și a-i angaja pentru sine, dar le cere un examen, făcându-i să cânte, să plângă, să râdă, să leșine... La sfârșitul examenului iese la lumină, că directorul nu este dela minister, ci dela — teatru.

Volumul III. conține (8 piese) comedii; mai însemnate sânt: *Iorgu dela Sadagura* și *Boeri și Ciocoi*. În *Iorgu dela Sadagura* este arătat omul care, petrecând la studii în străinătate, sosit acasă, disprețuește țara. — În *Boeri și Ciocoi* (în 5 acte) sânt zugrăviți deoparte ciocoi, oameni lingușitori cu cei mari, și obraznici cu cei mici, de altă parte boerii adevărați și vechi. Unul dintre tipurile ciocoești este *Hârzobeanu*, ciocoi de starea întâi; în jurul său se închină, așteptând remunerații, o mulțime de mititei. *Hârzobeanu*, care se crede boer de frunte, găsește că totul e stricat în Moldova: în administrație se fură, posturile țării se vând celui ce dă mai mult, poporul e jăfuit de funcționarii săi, — pretutindeni nedreptate, și patria se duce la peire. Toate acestea le spune *Hârzobeanu*, câtă vreme nu are funcția ce o dorește; îndată ce e numit ministru, își schimbă părerile: acum administrația e cinstită, oamenii guvernului sânt cinstiți, dreptatea dom-

¹ *Ispravnic*, numirea de odinioară a *prefectului*, magistrat însărcinat cu administrația unui județ din România.

nește în toate... — Ciocoi, în jurul lui Hârzobeanu, sânt: *Neamuș*, care are neamuri între protipendiști (boerii mari), el aspiră la o stare de frunte între boeri, și face multe strâmbătăți; *Vulpe*, ciocoi inferior lui Neamuș, lacom la averea țaranului; *Slugărică*, ciocoiș, e cât se poate de umilit și lingușitor; *Lipicescu*, e ciocoiul slugă la stăpân, la Hârzobeanu, pe care îl fură cât poate; *Trufandaki* este ciocoiul grecesc, venit sărac, lipit de peste Dunăre, dar șiret, știe zimbii la cei mari, în scurtă vreme e om cu avere, și nu mai dorește altă, decât să se înrudească cu o familie boerească prin căsătorie. — Alături de acestor tipuri se ridică *Stâlpeanu*, boer din vremea veche și om nesticat. El nu caută ajutor peste hotar, nu vrea să fie Iuda vânzătorul. Moș *Arbore* înfățișează pe țaranul isteț, omul care iubește pământul Moldovei mai mult decât pe sine, el e talpa țării. Tinărul *Radu* întors dela Paris, unde a învățat legile, reprezintă junimea deșteaptă și nerăbdătoare de a vedea țara scăpată de rău și pornită pe drumul progresului.

Volumul IV. conține sub titlul *Drame* 3 piese: *Cetatea Neamțului*, *Lipitorile satelor*, și *Sgârcitul risipitor*. *Cetatea Neamțului*, după fragmentul istoric al lui Negruzzi; în *Lipitorile satelor* vedem usurarul ovreu și grec cum sărăcesc pe țaran și îl corump; în *Sgârcitul risipitor* se arată un om, care din sgârcit se face risipitor, ca să n'ajungă averea sa pe mâna unui copil de suflet, risipitor și cu puțin respect pentru părintele său adoptiv.

*

Alecsandri, mai târziu, a publicat pe *Despot Vodă* (1879), *Fântâna Blanduziei* (1884) și pe *Ovidiu* (1885).

Despot Vodă, scris în versuri, are cinci acte:

1. În actul prim se sătuiesc boerii Tomșa, Moțoc, Spancioc, Stroici și alții, pe cine să pună pe tronul Moldovei după răsturnarea lui Lăpușneanu. Întâlnind pe Despot în pădurea, unde vânau, Moțoc îl invită la sine. Dar Lăpușneanu, îngrijat de venirea lui Despot, vrea să-l învenineze, — dar nu-i succede.

2. Actul al doilea se petrece la Moțoc, care are o fiică, Ana. Despot, ca să câștige în partea sa pe Moțoc, îi cere

fata în căsătorie. — Toți boerii consimt, să ridice la tronul țării pe Despot, numai Ștefan Tomșa nu. El prinde pe Despot și-l aruncă în închisoare; Lăpușneanu, ca să-și bată joc de Despot, îi trimite în închisoare pe Ciubăr-Vodă, care era cam nebun. Despot face pe Ciubăr să creadă, că boerii au voit să-l facă domn pe el (pe Despot) cu de-a sila, dar că nu primește, și numai pentru aceasta l-au închis. Ciubăr, doritor de domnie, crede vorba, și își schimbă hainele cu ale lui Despot: acesta scapă și fuge, iar Ciubăr rămâne acolo, — așteptând să-l aleagă domn.

3. În al treilea act Despot cu amicul său Laski din Polonia, unde fugise, se pregătesc să vină cu oaste în Moldova. Dar sosește un sol dela Lăpușneanu și cere dela Laski pe Despot. Carmina, soția lui Laski, îl scapă zicând că Despot e mort: se deschid ușile din fund și în adevăr se vede întins Despot, înconjurat de preoți.

4. În actul al patrulea Despot e domn; țara însă e nemulțumită, atât poporul cât și boerimea. Boerii proclamă pe Tomșa și pornesc cu paste asupra lui Despot.

5. În actul din urmă veneticul domn, părăsit de prieteni, nu poate rezista și este învins de Tomșa (1563), care ajunge pe tron și eartă pe Despot. Ciubăr-Vodă, acum sănătos la minte, lovește pe Despot. Eroul cade omorât de cuțitul lui Ciubăr.¹ —

În piesele *Ovidiu și Fântâna Blanduziei*, Alecsandri pune pe scenă pe Ovidiu și Horațiu, renumiții poeți romani de pe timpul împăratului August.

IV. Proza. Volumul de *proză* al lui Alecsandri cuprinde povestiri, descrieri, și notițe literare și biografice. Au apărut în Dacia Literară (1840), Propășirea (adică Foaia științifică și literară, dela 1844), Bucovina (1849, redactată de A. Hurmuzachi), România Literară (1855), Convorbiri Literare (1867).

Găsim în volumul de *proză Istoria unul galbin*: un galbin spune unei parale turcești ce fel de oameni au fost aceia, prin mâna cărora a avut fericirea și nefericirea de

¹ «*Despot Vodă*» este supranumele domnitorului Moldovei *Iacob Eraclidul*, venetic grec la curtea lui Lăpușneanu. A domnit timp scurt, 1561—1563, și a fost omorât nu de Ciubăr, ci de Tomșa.

a trece, și îi descrie cu năravurile lor. Într'un loc povestește în ce stare deplorabilă au trăit țiganii în principate, când nu erau desrobiți.

Buchetiera dela Florența, o amintire din trecerea prin Florența, este prima scriere a poetului în limba românească.

Iași în 1848, și *Un salon în Iași*, cea dintâi este o descriere a Iașilor și a locuitorilor săi; asta din urmă e un fragment, unde se zugrăvește societatea cultă din Iași de pe la 1855.

În *Românii și poezia lor* se descrie partea frumoasă a țăranului nostru, se dau exemple de grai țăranesc și se caracterizează câteva poezii populare, între altele Miorița. Impresii din călătorii ș. a.

Una dintre odele lui Alexandri este:

Oda statuei lui Mihai Viteazul

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Mărire, adorare, ingenunchiere ție,
 Gigant din alte timpuri, fruntaș între eroi!
 Mihai! frate de arme cu dalba vitejie,
 Oaspe de bronz scump nouă, sosit ear printre noi!
 Pe 'ntiusul țării astăzi e splendidă serbare;
 Copiii se simt oameni, bătrânii 'ntineresc.
 Chiar țărna din morminte s'animă și tresare,
 Și umbre înarmate prin aer se 'ntrunesc.
 Azi noi, români, cu toți pătruși de-o nouă viață,
 Umbriți de al tău nume feeric, legendar,
 C'o falnică uimire stăm, te privim în față,
 Căci tronul tău prin secolii a devenit altar.
 Și vulturul cu sboru-i din ceruri te 'ncunună
 Țintind în zare ochii l'apus, la răsărit,
 Și codrii, vechii martori de gloria străbună,
 Se mișcă 'n sgomot mare de freamăt oțelit!
 — «Ce este 'n România? Ce vifor o pătrunde?»
 Întreabă pe Danubiu Balcanul speriat.
 — «Sânt Paștile române! Danubiul răspunde,
 «Mihai Viteazul astăzi în bronz a re'nviat!»

II

O! dar, așa-i cu dreptul; să te revadă eară
 Și muntele, și codrul, și vulturul din el,
 Mihai, Mihai, tu care avut-ai pentru țară
 O inimă de aur și brațul de oțel,
 Așa este cu dreptul: să reapi în lume
 Măreț, superb, rășboinic călare pe un smeu.
 Având de scut prestigiul cerescului tău nume
 Și cap, și piept, și umeri de bronz ca gândul tău.
 O! mare domn! pe timpul de fapte colosale,
 Când te luptai, la vântul produs de spada ta
 Nimic nu stă 'n picioare, nimic nu rezistă.
 Căci ea cântărea 'n pumnu-ți cât soarta țării tale.
 Și toți care 'n obire călcau țara română,
 Ca spice secerate cădeau pe câmpul ei;
 Chiar moartea, moartea crudă scăpă coasa din mână
 Sub fulgerul teribil ieșit din ochii tăi!

III

Feerică splendoare de vultur domnitor!
 Atât avânt îți dase al patriei amor,
 Și gloria te puse l'atâta înălțime,
 Cât n'aveai tu d'asupra-ți ș'alătura pe nime!
 Sigmund Bator maghiarul a fost un mare ducă
 Ce nu 'ncăpea în lume de tine și aprins
 El vru să te eclipse, vru țara să-ți reducă...
 Suflata-i peste dânsul și în clipă tu l-ai stins.
 Murad eră puternic! Sangiacul lui Murad
 Lățeà o neagră umbră pe lumea spăimântată,
 Ear tu ziceai, în față cu furia-i turbată:
 «Murad se crede-un cedru, și nu-i decât un brad!»
 Mehmed eră teribil ca un torent de sânge
 Pornit ca să înecă creștinii pământeni...
 Cine cutezà, cine visà a-l înfrânge?...
 Tu l-ai secat în codrii dela Călugăreni,
 Căci fost-ai dintre oameni cu semne suverane
 Ce mor în apărarea popoarelor sărmane,
 Și sceptrul luà grabnic în mână-ți de monarc,
 Când forma unui paloș, când forma unui arc.

IV

Precum arhipăstorul ce poartă daruri sfinte,
Purtai moșia 'ntreagă în inima-ți fierbinte
Ș'având lâng'al tău umăr poporul viu și tare,
În patru părți a lumii strigai în gura mare:

«Voi turci, tătari și unguri, unelte-ale prădării,
«Românul e ca stânca în valurile mării.
«Veniți cu fală 'n ceruri... Pe acest viteaz pământ
«Nu tremură, nici fuge decât paloșu 'n vânt.
«La noi, bătrân, muiere, bărbat copil de țăță,
«Nepăsători de moarte, au inimă de criță,¹
«Sânt copți de tineri încă l'al vitejeii soare
«Și sânt deprinși să cruțe pe dușmanul ce moare,
«Ei știu să cate 'n față, ear niciodată 'n urmă
«Și 'n ochii lor dușmanii nu sânt decât o turmă,
«Priviți! În al lor suflet nu este nici o pată,
«În ei, pe ei lucește de-o vie strălucire
«Și inimă, și armă, și frunte, și gândire!»

Apoi lăsându-ți ochii să sboare cu mândrie
Pe bravii tăi tovarăși, hultani² din Românie,
Ziceai: «Țara e mamă dulce, copiii mei!
«Ferice care moare, luptând pe sânul ei!
«Din țărna lui vor crește odoare vitejești,
«Stejari cu lemn de arce, de ghioage românești!»

V

August erou a cărui memorie augustă
Trecut-a peste secolii cu margine îngustă
Și s'a înscris în raze pe fruntea omenirii
Afară din domeniul uitării ș'a peirii,
Precum odinioară pe toți electrizai
Cu glasul și ochirea-ți de Arhanghel, o! Mihai,
Privește împrejuru-ți cum vine 'ntreg poporul,
Cum vine să admire în tine Salvatorul.
Vezi cum țara ferice de-a există pe lume!
Mihai, devină earăș sub cerul strămoșesc
Ecolul prea-puternic de glas dumnezeesc,

¹ Oțel. ² Vulturi.

S'aprinde ear scânteeea d'antică vitejie
 În noi care aducem ingenunchiere fie,
 Gigant din alte timpuri, fruntași între eroi,
 Oaspe de bronz, scump nouă, sosit ear printre noi!

*

Exemplu din pasteluri:

Plugurile

*Noroc bun! Pe câmpul neted ies românii cu-a lor pluguri,
 Boi plāvani în câte șase trag, se opintesc în juguri,
 Brațul gol apasă 'n coarne; ferul tae brazde lungi,
 Ce se 'nșiră 'n bătătură ca lucioase negre dungi.
 Treptat câmpul se umbrește sub a brazdelor desime;
 El resună 'n mare sgomot de voioasa argățime.
 Ear pe lanul ce în soare se svântează fumegând
 Cocostârcii cu largi pasuri calcă rar și meditând.
 Acum soarele-i l'ameazi; la pământ omul se 'ntinde;
 Când de fete și neveste dela sat aduc merinde;
 Plugul zace 'n lan pe coaste, ear un mândru flăcăuș
 Mână boii la izvoare și îi paște la imaș.
 Sfântă muncă dela țară, izvor sacru de rodire,
 Tu legi omul cu pământul în o dulce înfrățire. —
 Dar lumina amurgește, și plugarii cătră sat,
 Hăulind pe lângă juguri, se întorc dela arat.*

V. Alecsandri.

*

24. **Cesar Boleac** (1813—1880). A publicat întâi poezii. Într'una din poeziile sale, *Sila*, ni se arată cum erau chinuiți țărani iobagi. — Boleac a făcut să se ușureze soarta țăranilor în principatele românești prin activitatea sa de publicist și om politic.

Născut în București, învață la S. Sava, intră pentru puțin timp în armată; după 1848 trece în Ardeal, unde redactează ziarul «Expatriatul». La 1850 se duce în Constantinopol și la Paris, la 1856 se rentoarce și redactează «Buciumul», continuat (la 1864) sub titlul «Trompeta Carpaților». O serie de articole intitulate *Mănăstirile închinete* au avut de scop secularizarea mănăstirilor.

26. Gheorghe Baronzi s'a încercat, uneori cu noroc, în multe feluri de poezie. A scris balade, poezii lirice, fabule, piesa istorică *Matei Basarab*. Are unele versuri frumoase, înrâurite de cântecele poporului. O fabulă, *Lupta între feare*, în formă de dramă: fearele vorbesc în locul oamenilor. — Baronzi a murit la adânci bătrânețe (1896) în București.

27. Nicolae Filimon (1819—1865). Nicolae Filimon (sau Philimon), din București, a fost amic al lui Anton Pann. E însemnat pentru *romanul* său, din epoca dela anii patruzeci: *Ciocoii vechi și noi*, primul roman în literatura noastră, și pentru *novela* *Slujnicarii*. Limbă bună, spirit satiric. În *romanul* său are câteva figuri bine descrise: Dinu Păturică, Tuzluc și Duducă. Dinu Păturică e ciocoiiul la începutul carierei, slugă la Vodă Caragea, pe urmă la Tuzluc, pe care-l ruinează.

28. Alexandru Depărățeanu (1835—1865), dela la moșfa Deparați, județul Teleorman. A murit tinăr. Un exemplu de poezie:

Erau trei sărmanii: doi copii ș'o mamă,
 Și pâne?... Un singur codru'ntr'o maramă;
 Mama-l frânge 'n două și dede pe rând
 La fieștecare câte-o părțiea.
 — «Mamă!» atunci copiii ziseră plângând,
 «Ție ce-ți rămâne?» — «Voi!» răspunse ea.

29. Scriitori ai epocii de renaștere sânt: *Al. Pellimon* (autorul *romanului* *Jidovul cămătar*); *Const. Aricescu* (a scris despre Tudor Vladimirescu sau revoluția dela 1821); *Gh. Crețeanu* (versuri, odată mult cântate); *Al. Sihleanu* (un volum de versuri: *Armonii intime*); *Nic. Nicoleanu*, ardolean, cu numele adevărat Neagoe Tomoșoi, a cântat suferința; *D. Petrino*, bucovinean, a publicat volumul *Flori de mormânt*; ardelenii *Ion Al. Lăpădatu*, *Ios. Vulcan*, *Aron Densușanu* ș. a.

III. Epoca nouă

(După 1880)

1. Curentul poporan, pornit în literatură, — mai ales prin activitatea lui *Alexandri*, — a crescut și s'a în-tărit, dând operelor scriitorilor calități tot mai distinctiv *românești*, în vreme ce principatele unite își scutură cu totul jugul străin (1877—78).

La mișcarea de înnoire literară conlucrează societatea **Junimea** dela Iași, capitala fostei Moldove.

Din trecutul societății literare *Junimea*, care a dat bună roade pentru limba și literatura română, știm următoarele:

În Iași se introdusese obiceiul (la 1863 și 1864) să se rostească așa numitele *Prelegeri populare*, continuate mai mulți ani de-a rândul. Prelegerile erau întocmite de *Titu Maiorescu*, *Vasile Pogor*, *Petre Carp* și *Teodor Rosetti*, în una din salele universității. Prelegerile populare (din Februarie până în Mai 1864) se țineau Duminica. Cele mai multe le-a rostit *Maiorescu*. După terminarea fiecărei prelegeri *Maiorescu*, *Carp*, *Rosetti*, *Negruzzi* și *Pogor* de obicei se adunau la acest din urmă, ca să discute asupra obiectului prelegerii ce se ținuse, și astfel să petreacă în discuții literare și de știință. În una din aceste după amieze (din 1864) s'a hotărât înființarea unei *Societăți literare* și i s'a pus numele **Junimea** (la propunerea lui *Teodor Rosetti*). Fundatorii acestei societăți sânt: *Maiorescu*, *Rosetti*, *Carp*, *Pogor* și *Iac. Negruzzi*. Societatea literară *Junimea*, care a dus o viață de vreo 30 de ani, n'avea statute scrise. Regula, după care se făcea primirea membrilor, eră: *Intră cine vrea, rămâne cine poate*.

În Martie 1867 societatea *Junimea* începe a publica revista sa *Convorbiri Literare*, una dintre cele mai de valoare reviste românești, (a apărut fără întrerupere timp de 18 ani, până la 1885, în Iași; după aceea, încetând «*Junimea*» d'a exista ca societate, a trecut la București).

Scopul cu care s'au fondat «*Convorbirile Literare*» este: «a reproduce și a răspândi tot ce intră în cercul

ocupațiilor literare și științifice, a supune unei critice serioase operele ce apar din orice ramură a științei, și a servi ca punct de întâlnire pentru autorii naționali».

În jurul *Convorbirilor Literare* s'au grupat mulți scriitori, parte ca membri ai societății «Junimea», sau colaboratori ai revistei: (Membri au fost, afară de întemeetori: I. Creangă, I. Slavici, M. Eminescu, N. Gane, A. Lambrior, A. Naum... Colaboratori: Alecsandri, Caragiale ș. a.)

În anii dintâi ai activității sale noua direcție dela societatea «Junimea» și revista sa au fost rău primite mai ales la românii din Ardeal, unde începuse curentul *latinizator*. După vreo cincisprezece ani se schimbă opiniunea publică în favorul direcțiunii dela Iași, prin scrierile lui Alecsandri, Creangă, Eminescu și Slavici; acești însemnați scriitori au făcut, ca ideile *direcțiunii nouă* să ocupe loc tot mai larg în mișcarea literară.

Meritul scriitorilor dela *Convorbiri*, este: prin criticele făcute s'au opus cu succes introducerii latinismelor cu grămada în limba română; au contribuit la formarea și răspândirea limbii literare; au înrăurit, ca în ortografia noastră să fie adoptat sistemul *fonetic*, ca mai ușor decât cel etimologic, întrebuințat de latiniști.

Alt efect al lucrării lor (și îndeosebi al lui Eminescu, Slavici, Creangă, Caragiale, Coșbuc) consistă în faptul, că poezia și proza română s'a îndreptat pe calea *realismului*, în locul romanticismului de mai înainte.

2. ■ Titu Maiorescu

(1840—1917)

Fiul profesorului Ion Maiorescu, e născut în Craiova. Învață în liceul *terezian* din Viena, — unde își făceau educația tinerii din înalta societate, — apoi în Berlin și Paris. În Iași ocupă o catedră de profesor; mai târziu vine ca unul dintre cei mai buni profesori, la facultatea de filozofie a universității din București.

Pe timpul când Maiorescu venise la Iași, puțini scriitori români nimeriseră calea adevărată în literatură. Mulți literați, ziariști și profesori, — înrăuriți de năzuințele lati-

nizatoare (ale lui Cipariu și Laurianu) sau de ideile italianismului (desfășurat de Eliade), spre dauna limbii literare, — au ajuns să scrie în stil meșteșugit, fără viață, și greu de înțeles.

Impotriva acestei stări a purtat luptă aspră Titu Maiorescu.

Criticele sale, — apărute în *Convorbiri Literare* și în volume, — au produs cea mai vie mișcare în cercurile intelectuale din toate țările locuite de români. Luptător pentru adevăr, a combătut toate mediocritățile de cultură și literatură română în societatea de pe la mijlocul veacului al 19-lea, cu rătăcirile și deprinderile ei superficiale și pripite. A criticat (uneori violent) scriitorii școalei latine (pe Șincai, Maior, Bărnauț, Laurianu, Papiu ș. a.) de și aceștia aduseseră servicii nespuse de mari pentru cultura și rezeșteptarea românilor.

În studiile sale critice de mai târziu (după 1880) se ocupă de literatura română și scriitorii timpului d'atunci (a scris despre Eminescu, Caragiale, Sadoveanu, Goga, Brătescu-Voinesti).

Frumoase, ca limbă, sânt discursurile sale politice (4 volume, 1897—1904) și traducerile (din Schopenhauer, Ibsen, Spencer ș. a.).

Titu Maiorescu, una dintre figurile mari ale renașterii literare, este însemnat ca *scriitor*, ca *orator* și *critic*. Stilul său, de-o extremă claritate și precisiune, a rămas pilduitor.

Ca profesor, Maiorescu «silea pe studenți să scrie bine românește, le impunea să nu fie superficiali, și-i îndemna să muncească, să înțeleagă ceea ce spun și, mai ales, să iubească adevărul» (Ion Foti).

3. Bogdan Petriceicu-Hașdeu

(1836—1907)

Scriitor înzestrat cu multe și mari calități. Cunoscător al dialectelor slave, om cu largă cultură, vorbind multe limbi europene, s'a deosebit în *filologie* și *istorie*.

A mai scris: studii literare, poezii, un roman istoric (*Ursita*, cu subiect din vremea domniei lui Ștefan cel Mare),

piese teatrale, dintre care una, *Răsvan și Vidra*, se susține pe scenă și astăzi.

Piesa aceasta, a lui Hașdeu, înfățișează luptele dintre țărani și clasa bogată a secolului al 16-lea. *Răsvan*, după tată țigan de origine, căpitan de haiduci, ofițer și în sfârșit Domn al Moldovei, e ridicat la tron prin încurajarea ce i-a inspirat *Vidra*, — nepoata ambițioasă a marelui boier Moțoc; — dar Răsvan în curând își pierde tronul. —

Născut, în Cristineștii Basarabiei, din părinți literați (moșul lui Hașdeu, *Tadeu*, a făcut poezii polone, tatăl său, *Alexandru* a scris rusește și românește), a trăit câțiva timp în Basarabia care aparținea (până la 1856) Rusiei. Tot în Rusia a învățat mai întâi, la Harcov. Vine în Moldova. Apoi la București. A lucrat ca profesor universitar de filologie și director la arhivele statului. Mort în castelul său dela Câmpina, e înmormântat în București.

Scrieri de Hașdeu:

Arhiva istorică a României (hrisoave domnești și alte documente, 1865);

Istoria critică a românilor (2 vol.);

Cuvinte din bătrâni, se arată: limba română vorbită între 1550 și 1600, pe temeiul textelor vechi (vol. I.), și un studiu comparativ despre cărțile poporane vechi române (vol. II.);

Magnum Etymologicum Romaniae, (1887—1898), dicționar al limbii române, care conține litera *A* și începutul literei *B*, și prezintă monografia cuvintelor limbii; (v. p. 52).

Sic cogito (Așa cuget), scrisă (1892) în urma durerii nesfârșite ce i-a cauzat moartea timpurie a fiicei sale de mare talent poetic, *Iulia Hașdeu*. Autorul acestui studiu filozofic-spiritistic voește să expună legătura între materie și duh, sau între știință și religie. —

4. În ramura *istorică*, au lucrat pe timpul lui Hașdeu: *Al. Odobescu* († 1895), *V. A. Ureche* († 1901), *D. A. Sturdza* († 1914), *A. D. Xenopol* († 1917), *Grigore Tocilescu* († 1909), *Nicolae Densușianu* († 1911, Revoluția lui Horia), ș. a.

În ramura *filologică* pe aceeaș vreme: *Al. Cihac* († 1887), *V. Burlă*, *Al. Lambrior* († 1883) ș. a.

5. **Al. Odobescu** (1834—1895) în multe sale publicațiuni, întrebuițează o limbă frumoasă românească. Proza română a ajuns, prin scrierile lui Odobescu, la înaltă dezvoltare. A publicat și nuvele istorice: *Mihnea Vodă*, *Doamna Chiajna*, despre vânătoare (Pseudo-Kyneheticos = fals tratat de vânătoare) cu povestea plină de farmec: *Fata din peatră* și *Feciorul de împărat*. În *Moșii* și *Curcanii*, descrie viața oamenilor din munții apuseni ai Ardealului (a moșilor) și a vitejilor din războiul neatârării, (când porecla de *curcan*, cum spune Alecsandri, s'a schimbat în renume). (V. Man. II. 97).

6. Ion Creangă

(1837—1890)

Scriitor care a avut darul să creeze opere de mare originalitate, este **Ion Creangă**.

Născut și trăit în popor, eră nentrecut în măestrfa de-a arătă părțile frumoase ale graiului și modul de a vedea al țaranului român. Au adunat și au întocmit povestiri din popor și alți scriitori înainte de Creangă; dar li-a lipsit măestrfa d'a le ști spune în felul povestitorului dela Humulești. Citind scrierile lui Creangă (*Poveștile* și *Amintirile* lui) ne putem face o icoană dintre cele mai vii despre tipul țaranului: nencrezător, deștept, cuviincios, răbdător, bun și uneori sfătos.

Creangă, membru în societatea «Junimea», își citea lucrările în ședințele societății și le publică în *Convorbiri Literare*. După moartea sa au fost publicate în multe ediții: *Povești* și *Amintiri* din copilărie, *Anecdote*, *Poezii*. —

Dintre povești fac parte: *Soacra cu trei nurori*, *Povestea porcului*, *Povestea lui Stan Pățitul*, *Harap Alb*, *Ivan Turbincă*; — în toate găsim idiotisme și proverbe, expresiuni și asămănări, care mai întâi le găsim la Creangă și dela el au trecut la alți scriitori. Prozatorii mai ales stau sub influența lui Creangă.

Exemple din limba lui:

«Avea strânse părăluțe albe pentru zile negre, căci legă paraua cu zece noduri și tremură după ban» (*Povești*, 1890, p. 3).

«Amândoi bătrânii aceștia erau albi ca earna și posomorâți ca vremea cea rea... cât eră ziua și noaptea de mare, ședeau singuri singurei, cuc, și le șteau urechile de urât ce li eră» (p. 73).

«La casa fără copii, nu cred că mai este vr'un Doamne ajută!» (p. 74).

«Cauți pricina ziua în ameaza mare cu luminare» (p. 82).

«Nu-i erau acum mai niciodată boii acasă» (p. 111).

«Și cum s'a văzut flăcăul cu casă și avere, nu mai stă locului, cum nu stă apa pe pietri, și nu-l prindea somnul de harnic ce eră» (p. 140).

«Stan eră om tăcut în felul său, dar și când dà câte-o vorbă dintr'insul, vorba eră vorbă, la locul ei și nu-l putea repune te miri cine» (p. 142).

«S'a pus el, nu-i vorbă, luntre și punte, dar de geaba i-a fost, că pe unde se duceă tot în gol îmblă» (p. 144).

«Cuprins de amețală, pe loc cade jos și adoarme mort, de puteai să tai lemne pe dânsul» (p. 215).

«Harap Alb, vede iel bine unde mergeă treaba, că doar nu eră din butuci» (p. 219).

«Vorba ceea: găsisse un sat fără câni și se primblă fără băț; că alta ce pot să zic?» (p. 231). —

Ion Creangă, născut în satul Humulești, județul Neamțului, din părinți țărani (Ștefan al lui Petrea Ciubotarul și soția sa Smaranda născută David Creangă) a început să învețe în școala satului. În toamna anului 1855 a plecat la seminarul din Socola în județul Iași, unde a rămas patru ani. A servit ca diacon la mai multe biserici, și eră bun cântăreț. Mai târziu a intrat în Școala normală «Vasile Lupu». Terminând școala, a fost numit învățător în Iași.

Unul dintre biografiile săi, Gr. I. Alexandrescu, scrie despre Ion Creangă: «Acest mare și talentat scriitor român eră de o modestie rară. Ca și Eminescu, nu a luat niciodată în băgare de seamă talentul său, a rămas totdeauna acelaș: Nică a lui Ștefan a Petrei din Humulești, gras, gros, greoi, îmbrăcat simplu. Adeseori îl întâlneai, earna și vara pe jos, cu o pălărie mare pe ceafă, cu un băț gros pe umăr, mergând la primblare afară din târg, la Tatarăși, la Păcurari, la Galata. Acolo de se întâlneă cu vrun cunoscut de-ai lui, lucrător, meseriaș sau muncitor, se puneă la vorbă, îl

cinstea și ascultă cu luare-aminte necazurile și sărăcia omului, și de avea putere îl ajută cu dragă inimă. Așa întâlnind odată spre serbătorile crăciunului pe moș Ioan Hangan supărat, îl întrebă de sănătate și de supărare; acesta i se plânge, că primăria de mai mulți ani a oprit jocul păpușelor și el nu mai poate câștiga un ban pentru copii. Și Creangă atunci mănios pleacă la primărie, stăruiește, face vuet și scoate învoirea lui Hangan... Altădată fiind pe stradă cu fiul său Constantin, care pe-atunci era copil, se întâlnește cu un sacagiú, care îi ieșise înainte pentru a i se plânge de neajunsurile ce-i face poliția. Creangă întinde mâna omului și-l întrebă de sănătate. Copilul însă, rușinat oarecum de aceasta, pleacă nainte. Creangă cheamă pe copil și-l silește să dea mâna cu sacagiul. — Creangă era om respectuos, neprefăcut, deștept și glumeț...» (V. Man. II. 110—115).

7. Petre Ispirescu (1830—1887) a cules și a publicat povești din popor. Bun povestăș, a scos la lumină multe feluri de scrieri, întocmite pe înțelesul poporului. Ispirescu mănuește cu pricepere limba poporului, și poate fi citit și studiat de cei ce doresc să scrie bine românește atât cu privire la vorbe singuraticе, cât și la așezarea lor în fraze.

În *Bazmele Românilor*, lucrarea principală a lui Ispirescu, ființele din lumea poveștilor, zmeii, bălaurii, împărații de tot soiul, zinele și celelalte sânt puse înaintea minții noastre în culorile cele mai vii.

Născut și trăit în București. În vârstă de 14 ani a intrat ca lucrător într-una din tipografiile din București. După multe necazuri a reușit să aibă însuș o tipografie. A scris: *Bazmele Românilor*, *Din poveștile uncheașului sfătos*, *Pilde și Ghicitori*, și altele. (V. Man. II. 57).

8. Mihai Eminescu

(1850—1889)

Poezia română lirică a ajuns, în urma lucrării lui, la o înaltă dezvoltare. El face parte dintre cei mai mari poeți lirici ai lumii. Gândiri puternice, nouă și bogate, turnate în vorbe surprinzător de potrivite pentru exprimarea

lor, sentimente adânci, un fel de melodie în frază, sânt caracteristicile de căpetenie, care au făcut să se grupeze în jurul lui Eminescu o mulțime neobișnuită de scriitori și cititori.

Avântul luat de literatura română, după moartea lui Alecsandri, se datorește operelor lui Eminescu. Nici un poet român n'a avut asupra scriitorilor mai mare înrăuire, decât el.

Eminescu a citit și studiat scrierile de literatură veche și modernă, a umblat în toate țările locuite de români, a cules literatură populară, a studiat graiul românesc în poeziile și poveștile poporului.

Atins de *neegalitățile ce domnesc în societate* și amărât de nedreptățile suferite, geniul său descrie mai mult răul decât binele, iubește mai mult trecutul decât prezentul. Adeseori, descurajat de lumea unde a trăit, ne pune în față tablouri posomorâte și pline de tristețe. Această notă, de a pătrunde în părțile dureroase ale vieții, este altă caracteristică a scrierilor sale.

Cauzele care au pregătit pe Eminescu pentru așa numitul *pesimist*, sânt: *împrejurările sociale, influența literaturilor străine*, (indeosebi a filozofului Schopenhauer), și *suferințele* ce le-a îndurat.

Pesimist ca poet, ca om însă Eminescu a avut o credință tare în puterea de viață a neamului său.

Poeziile sale cântă: iubirea, natura și țara. Pretutindenea izbucnește adevărul, sinceritatea, bărbăția și profunzimea, cu care își exprimă sentimentele inspirate de iubire, natură și țară.

În *Satirele* sale sânt mustrate multe păcate și deprinderi rele. Iubirea adâncă pentru vremile trecute ale istoriei o dă pe față în partea, unde cântă vitejia lui Mircea Vodă din veacul al 15-lea, ear alătura pune o icoană, aspru biciuită, a corupțiunii.

În poezia *Epigonii* se arată contrastul între primii poeți români și între scriitorii de pe vremea poetului.

Poezii de cuprins narativ are puține. Cea mai strălucitoare e *Lucașărul*, cu subiect luat din tradiția poporului.

A scris și cântece în formă populară: *Dela Nistru pân' la Tisa, Codrule codruțule, Ce te legeni codrule, și La mijloc de codru des.* (V. Man. II. 103—109, 119).

(Poeziile lui au apărut în «Convorbiri Literare» și de-acolo în volum, publicat de amicii săi.)

Eminescu a scris și *proză*: un roman *Geniu Pustiu*, în care se povestește soarta tristă a unui tânăr în vremea revoluției dela 1848, — romanul este alcătuit sub înrăurire germană. A scris novela: *Sermanul Dioniz*, povestea: *Făt frumos din lacrimă*, și diferite articole, (editate de I. Scurtu). Și în proza lui găsim stil plin de putere, sfaturi și idei bune, care ne luminează în multe împrejurări. —

Mihai Eminescu e născut în Dumbrăveni (Bucovina). Învață școala primară și gimnaziul în Cernăuț, unde profesorul Pumnul i-a propus să-și schimbe numele *Eminovici* în Eminescu. Din Cernăuț a pornit cu o trupă de teatru rătăcind vre-o doi ani cu trupele teatrale în provincie. A stat puțin timp și la gimnaziul din Blaj. Mai târziu (pe la 1870) a studiat în Viena și Berlin; venind la Iași, și numit revizor școlar, s'a interesat de soarta învățătorilor și a țărănimii, pentru care Eminescu și-a jertfit liniștea. Eminescu, trecând la București, lucrează mai în redacțiunea ziarului *Timpul*. La vârsta de 40 de ani moare în București.

9. **Veronica Micle** (1850—1889) de origine din Năsăud, a trăit mai mult în România. — **Matilda Cugler Poni** e născută (în 1853) în Bucovina, de aici trece la Iași. — Volumele lor de versuri sânt scrise sub înrăurirea liricilor Lenau, Heine și Eminescu. — În poezia *Lacogîndă*, de Veronica Micle, ni se spune că apa acestui lac niodată nu s'a tulburat, nici nu s'a încrețit nici pe un moment, cu toate că multe a văzut în lume; dacă însă — zice Micle, — această minune de lac ar resfrânge o clipă starea sufletului ei, lacul s'ar tulbura și tulbure ar fi mereu. — În poezia *Ultima dorință*, Matilda Poni cere să fie înmormântată în pădurea înverzită, unde nu sânt nici cruci, nici pietri; ear pe mormânt să i se samene flori de lacrimioare; căci în viața pământească lacrimile i-au fost partea. — Matilda Poni a mai publicat nuvele și schițe.

10. **Teodor Șerbănescu** (1840—1901), născut la Tecuci, la vârsta de 20 ani intră în armată, mai târziu ajunge colonel. Poeziile sale se asemănă în multe priviri cu ale scriitoarelor amintite: sânt poezii scurte, de câte patru, cinci, șase strofe, în formă adese îngrijită; una din cele mai răspândite este *Unde ești?*

11. **Nic. Beldiceanu** (1844), moldovean de naștere a compus *pasteluri*, având de model pe Alecsandri; în poeziile sale de mai târziu imitează pe Eminescu.

12. **Iacob Negruzzi** (1842), fiul lui Constantin Negruzzi, născut în Iași, învață în Berlin drepturile. A fost prof. la universitatea din București. — În cartea sa *Copiii de pe natură* a publicat schițe bine scrise, și a satirizat câteva tipuri ridicole din societatea românească. A tradus piese teatrale din Schiller.

13. **Anton Naum** (n. 1828, în Roman) † în 1917 în Iași. — Poeziile sale, (apărute în 1890, în 2 volume) cuprind în volumul prim *Versuri*, unde cântă lucruri din antichitate, despre Roma și Atena; al doilea volum conține bune *Traduceri în versuri* din autori francezi clasici și romantici.

14. **Dimitrie C. Ollănescu** (1849—1908), fost reprezentant al României în Atena, — pe lângă poezii și comedii, a tradus în versuri reușite pe Horațiu.

15. Nuveliști: Slavici — Gane — Delavrancea

Ion Slavici (1848, Șiria) om ieșit din popor, pătrunde adânc firea săteanului român din ținutul arădan, — și în *Novele din popor* arată părțile frumoase ale țăranilor. A scris și povești, piese teatrale, articole istorice și literare. — Câteva din novelele sale sânt traduse în limbi străine. *Popa Tanda*, ni înfățișează un popă sărac, într'un sat sărac, în Sărăceni, pe Valea seacă. Sătenii din Sărăceni sânt oameni leneși, unul și unul. Popa vede cu durere, că nu-i poate îndreptă cu *cuvântul*. Dela o vreme, strămtorat de necazurri, preotul îi lasă în pace și își caută zilnic de lucru în «cașa» sa, până ce cu încetul scapă de greutatea sărăciei. Țăranii mereu privesc la părinte, cum face și cum drege; și eată-i, pe nesimțite, se iau și ei după *fapta* preotului muncitor. În câțiva ani satul păcătos de odinioară își schimbă fața și nu mai e vrednic de numele Sărăceni.

Nic. Gane, (n. în Fălticeni la 1835, † 1916) are volume de *Nuvele*, cu subiecte din popor (Andrei Florea Curcanul, povestire spusă cu mult avânt, subiectul e luat din ră-

sboiul dela 1877—78). Gane a publicat amintiri din viață, cu notițe interesante despre contimporanii săi.

Barbu Ștefănescu, numit *Delavrancea*, (n. în București 1858, † 1918 în Iași) a publicat povestiri și drame. Volumul (din 1893), *Paraziții*, cuprinde: Paraziții, Hagi-Tudose, Bursierul, Irinel, Domnul Vucea. — În Paraziții sânt descriși tinerii ajunși în societăți rele. — Hagi-Tudose, este un om sgârcit, care se lipsește de toate bunătățile lumii, până și de haine, mâncare și căldură, numai de dragul aurului. — În Bursierul și Domnul Vucea ni se zugrăvește viața școlară, cu mizeriile sale la unele institute mai vechi din România; dl Vucea este învățătorul care în școale n'a câștigat o bună pregătire pedagogică; Bursierul e elevul sărac, care trăește la institut un trai plin de amar. — În nuvelele lui Delavrancea găsim adâncimea observațiunii și stil bogat. — E însemnat și pentru operele sale teatrale. A scris o *trilogie* (serie de 3 opere dramatice), cu scene sguduitoare din istoria Moldovei. Piesele se reprezintă cu mare succes pretutindeni. Trilogia lui Delavrancea se compune din: *Apus de soare*, *Viforul* și *Luceafărul*. (V. Man. II. 115).

16. Autor *dramatic* este **I. Luca Caragiale** 1852—1912). A scris *comediile*: *O scrisoare pierdută*, *Noaptea frumoasă*, *Conu Leonida față cu reacțiunea*, *D'ale Carnavalului*, drama *Năpasta*, și câteva povestiri. Primele trei au făcut impresiune trainică asupra publicului și se reprezintă mult pe scena românească. Caragiale combate, cu mijloace simple, relele societății din provincie și capitală, făcându-le de râs. Persoanele din piesele sale sânt adevărate reale și originale în felul lor de a lucra și a vorbi. Operele lui Caragiale, sânt nu numai documente despre viața morală și intelectuală a României dintr'o anumită epocă, ci au valoarea artistică recunoscută. Caragiale a murit în Berlin.

În piesa *O scrisoare pierdută* e prinsă o parte a vieții politice din provincie: ni se înfățișază cu mult comic o adunare electorală cu oratorii săi, cari vreau să fie aleși deputați la cameră, deși în realitate sânt oameni corupți și răi.

În *Noaptea furtunoasă* sânt puse pe scenă tipurile semiculte din capitală, cu deprinderile lor ridicole sau rele.

Persoanele aceste fac parte din o clasă, care încearcă să-și însușească dintr'odată gradul de civilizație, unde popoarele din apus au ajuns în curs de veacuri.

Conu Leonida față cu reacțiunea, comedioară în care autorul se arată obiectiv și bun psiholog. Un bătrân pensionar, Conu Leonida, vorbește într'o seară soției sale Efimița despre revoluție și despre «Galibardi». (Vrea să zică: *Garibaldi*, vestit general italian și mare patriot, care are merite pentru unificarea Italiei. A murit în 1882). Cu gândul la revoluție adorm amândoi. Deodată se deșteaptă: se aude afară un sgomot nedeslușit, Efimița se cutremură, aprinde lampa și încuie ușa. Răsună pușcături. Leonida, chinuit de gândul «revoluției», grămădește mobile la ușă... În sfârșit află dela servitoare, că sgomotul și pușcăturile veneau dela niște oameni, cari își petrecuseră sgomotoși în vecinătate.

În *nuvelele și schițele* sale Caragiale analizează stări sufletești. Realismul său ne aduce aminte povestirile din literatura rusească.

17. Alexandru Vlahuță

(1858—1919)

Poet liric. Cântă, în forme desăvârșite, durerea și iubirea. A publicat volume de poezii, nuvele și schițe. A descris în *România pitorească* (1901) frumusețile patriei sale. Tot atunci a întemeiat revista literară *Sămănătorul*. Mai târziu (1910) a scris un studiu despre marele pictor român *Grigorescu*. Pentru activitatea sa lungă și binefăcătoare literaturii naționale, Academia Română l-a distins cu premiul «cel mare» Năsturel, acordat mai înainte poetului Alecsandri, prozatorului Odobescu, apoi lui Coșbuc, Sârbu (pentru istoria lui Mihai Vodă) și Murnu (pentru traducerea în hexometre a Iliadei lui Homer). Vlahuță, născut la Bârlad, a murit în București. (V. Man. II. 119, 120, 121).

18. Gheorghe Coșbuc

(1866—1918)

Din satul său de naștere, Hordău, unde tatăl său era preot, s'a dus să învețe carte la Năsăud și Cluj. Mai întâi a scris, în ziare și reviste, poezii: balade și povești în ver-

suri. La București și-a publicat (1893) volumul de *Balade și Idile* și a produs, după Eminescu, un nou curent literar. Al doilea volum *Fire de tort* (1899) cu aceleași subiecte, ca Baladele și Idilele, luate din viața satelor și din istorie. (Nunta Zamfirei, Stefăniță Vodă, Pașa Hasan).

Alt volum, al treilea, poartă numirea de *Ziarul unui pierde vară* (1902): descrieri din natură, cu frumusețile anotimpurilor, cu bucuriile și durerile sătenilor.

Coșbuc a mai cântat, în versuri inspirate de iubirea țării, faptele eroilor din războiul pentru neatârnare dela 1877—78. — după ce publicase cărțile sale în proză despre aceste lupte (*Povestea unei coroane de oțel, și Războiul pentru neatârnare*). (V. Man. II. 121).

Lui i se datoresc traduceri din operele marilor scriitori Virgiliu (Eneida), Dante (Divina Comedia), Schiller ș. a.

19. Scriitori bucovineni. Literatura *bucovineană*, care în epoca renașterii ne-a dat pe poetul Dumitru *Petrino* († 1878), autorul volumului *Flori de mormânt* (1869), are în epoca nouă pe cântărețul liric *T. Robeanu* (pseudonimul unui talentat scriitor: Gheorghe Popovici, mort în 1905). A scris poezii în Convorbiri Literare, de acolo s'au publicat sub titlul *Poezii postume* (1908). A publicat: *Novela de castel* (1894) versuri cu subiecte din cronice.

Fiu al Bucovinei este *Eudoxiu Hurmuzachi*, care după moartea sa (1874) a lăsat o voluminoasă și prețioasă colecție de documente istorice privitoare la români și adunate în arhivele Vienei. (Documentele sânt din secolul 13—19, s'au publicat de guvernul român și de Academia Română).

Hurmuzachi are merite însemnate pentru activitatea sa în interesul Bucovinei, anexată pe nedrept la Austria (în 1777, când a fost ruptă din trupul Moldovei). Bucovina a fost, mult timp, parte întregitoare a Galiției. La 1849 s'a desfăcut de Galiția. La faptul acesta a contribuit, în mare măsură, activitatea politică a lui Hurmuzachi.

20. Scriitori mai noi. În raport cu creșterea publicului cititor, se înmulțește și numărul scriitorilor. Publicațiile literare românești în versuri și proză, sporesc din an în an. N'au trecut o sută de ani, și literatura română a izbutit să îmbrățișeze toate genurile poetice, schițe, povestiri, romane, început de roman și de teatru.

Între scriitorii, cari s'au ivit în urma activității lui Eminescu și Coșbuc, pomenim pe următorii:

a) *Poeți*: H. G. Lecca, V. Eftimiu, P. Cerna, Al. Davila (*Vlaicu Vodă*, piesă dramatică).

Mai originali sânt: **Șt. O. Iosif** (1875—1913) și **Octavian Goga** (1881); Iosif a publicat *Patriarhale, Din zile mari, Credințe*, zugrăvind trăiul țărănesc în culori nouă. A tradus din Heine și Petőfi. Goga, în versuri îndrăznețe (ca bunăoară *Oltul*), talmăcește jalea și durerea negrăită a poporului său. Tălmăcirea se face cu un avânt covârșitor; — cu toate acestea tonul e mai totdeauna simplu și natural. Figurile cântate în versurile sale sânt în deosebi: țăranul, preotul și dascălul satului. (V. Man. II. 124, 125).

Sinceritate și duiosie caracterizează poeziile de **Maria Cunțanu, Elena Farago** ș. a.

a) *Prozatori*:

Mihai Sadoveanu, scriitor productiv, vede exact tipurile descrise, povestește ușor și totuși cu multă artă. Unele povestiri privesc războiul dela 1877. Își alege subiectele mai ales din traiul dela țară; a publicat: *Povestiri, Șoimii, Dureri înăbușite, La noi în vișoară* ș. m. a.

C. Sandu-Aldea, cunoscător al vieții dela sate, în publicațiile sale «În urma plugului», «Drum și popas» descrie starea sufletească și patimile omului din popor.

Adam, Demetrius, Rebreanu ș. a. au scris romane.

Ion Gorun (Al. I. Hodoș), cel mai bun traducător al lui *Faust*, a publicat (afară de câteva versuri) volumele *Negru și alb, Taina a șasa, Lume necăjită*, povestirea pentru tinerime: *Robinson în țara românească*, ș. a.

Constanța Hodoș, cunoaște și descrie bine, în romanul *Martirii* și în volumele sale de nuvele, societatea română din Ardeal, în deosebi familiile de mici diregători, cu durerile și bucuriile lor. (*Frumos, Spre fericire, Aici pe pământ* ș. a.) A mai scris drame, precum și piese potrivite pentru a fi reprezentate de școlari.

D. Anghel, I. Brătescu-Voinești, I. A. Basarabescu, Em. Gârleanu, prozatori, au scris romane și schițe, în care vedem figuri reale, alcătuite cu o mare fineță de stil.

I. Ciocârlan, în *Tralul nostru*, ne arată viața patriarhală dela țară, în România veche. **C. Teodorian**, are schițe și romane.

Viața simplă o descrie cu mult talent **I. Agârbiceanu** în volumele sale numeroase. Figurile descrise sânt țărani și cărturari din Ardeal.

Zah. Bârsan, Al. Ciura și V. Pop; cel dintâi în *Ramuri*, al doilea în *Icoane și Aduceri aminte*, au dat publicității schițe reușite. Al treilea, **V. Pop**, a scris mici povestiri din viața copiilor, pline de adevăr și duioșie. **Zah. Bârsan** a mai scris piese teatrale, impresii de teatru și poezii.

Între criticii literari de seamă numărăm pe **Dobrogeanu-Cherea și Ilarie Chendi** (1872—1913). **Chendi** în articolele sale (apărute în volumele *Preludii, Fragmente, Folietoane, Impresii*) ne dă prețioase informațiuni și lămuriri asupra diferitelor momente literare.

21. Istoricii din timpul nou, cu opere și contribuții prețioase pentru trecutul românilor, sânt: **Ion Bogdan** († 1919), **Dimitrie Onciul**, **Augustin Bunea** (1909), **I. Lupaș**, **Simeon Mehedinți**, **V. Pârvan**, **I. Nistor**, **D. Gusti**, **Al. Lăpădatu**, **Ion Sârbu**, **Ștefan Meteuș**, — și în fruntea lor **Nicolae Iorga**, marele istoric, însemnat și ca literat, ziarist, critic și orator. Profesor universitar și membru al mai multor academii de știință, **N. Iorga** a scris și tipărit numeroase cărți, prin care a sădit în inimile cetitorilor săi sămânța iubirii de limbă, țară și neam. A adunat în jurul revistelor sale: *Drum Drept*, 1912—14, *Neamul românesc*, și *Sămănătorul* 1902—6, (revistă pornită de **Vlahuță și Coșbuc**), — *Floarea Darurilor* 1907, pe scriitorii cei mai talentați, și a deschis drumuri nouă în mersul culturii și literaturii românești.

CUPRINS:

	Pag.
Introducere — — — — —	3
A. Literatura populară — — — — —	4
B. Literatura cultă — — — — —	18
I. Epoca veche sau bisericească — — — — —	18
II. Epoca redeșteptării — — — — —	46
III. Epoca nouă — — — — —	98

—*—

92/3000 21. 206